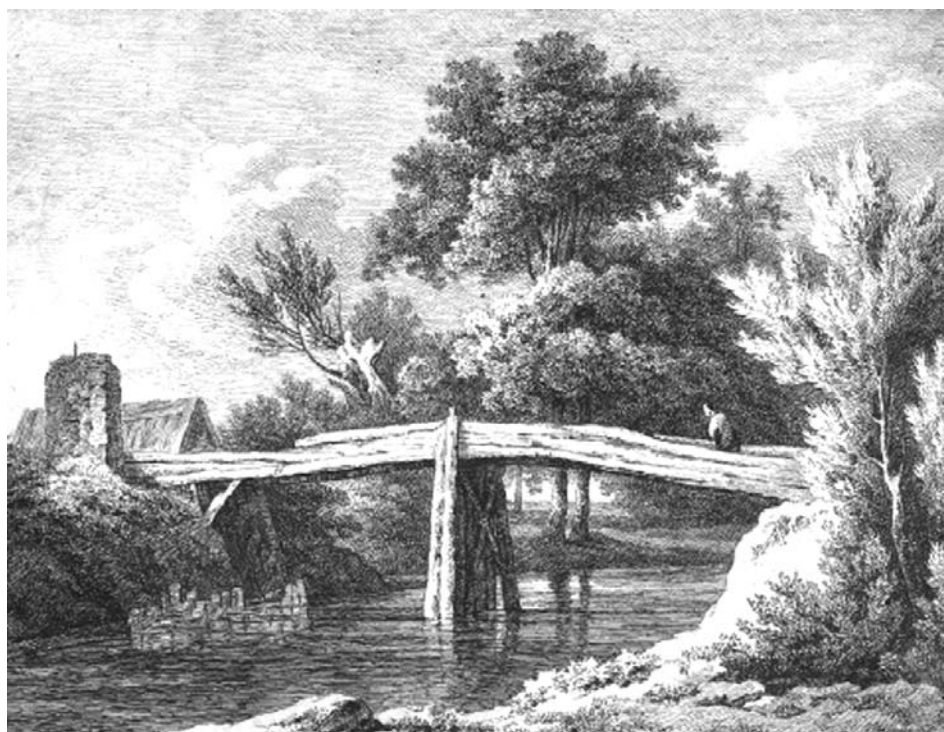

Sfera **97** Politicii **98**

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE INSTITUTUL DE
CERCETĂRI POLITICE ȘI ECONOMICE ȘI FUNDAȚIA “SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul IX, octombrie-noiembrie 2001

Preț 15.000 lei

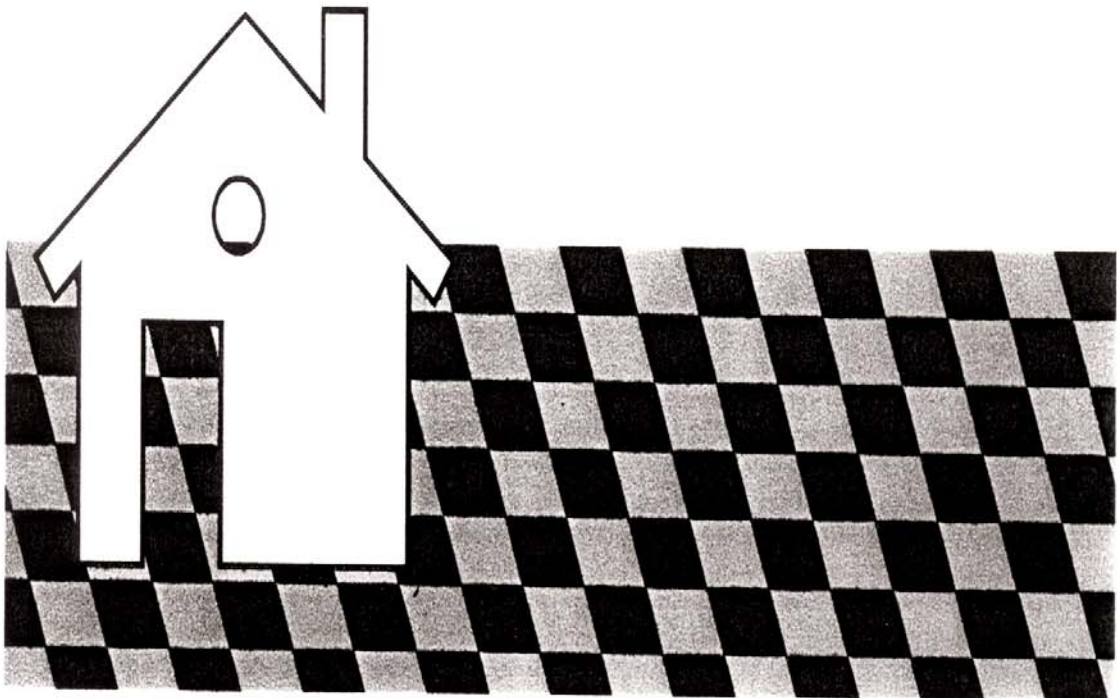

RELAȚIILE ROMÂNNO-MAGHIARE

arhitectură, amenajări de interior, restaurare

tel/ fax 313 39 16 mobil: 092 38 08 20

*Atâta știu și eu să fac.
Tu ia-ți un arhitect!*

Revista este editată de
Institutul de Cercetări
Politice și Economice și
Fundatia Societatea Civilă

EDITORIAL BOARD:

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
ANNELI UTE GABANYI
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
VLADIMIR TISMĂNEANU
G. M. TAMAS

REDAȚIE:

Redactor șef:

STELIAN TĂNASE

Redactori șefi-adjuncți:

MIHAI CHIOVEANU

DRAGOȘ PETRESCU

Secretar de redacție:

CRISTINA MARIA

PANȚIRU

Colectivul redacțional:

ADRIAN CIOROIANU

LAURENȚIU ȘTEFAN

SCALAT

VALENTIN STAN

Coperta și

tehnoredactarea:

LIVIU STOICA

Distribuție:

JEAN NICULESCU

“Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165. Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul scris al redacției.

Adresa Redacției:

Str. Piața Amzei, nr. 13, Et. 1.
CP 212, OP 22, București
Tel/Fax: 01 312 84 96,
01 659 57 90

(Attn Roxana Dumitrescu);

E-mail:

sfera@totalnet.ro

Web site:

http://www.sfera.50megs.com

2. <i>Editorial</i>	Ferenc Csorján	Maghiarii - schiță pentru un portret în mozaic
9. <i>Relațiile româno-maghiare prezent</i>	Zoltán Kántor Nándor Bárdi	UDMR și coaliția guvernamentală (1996-2000) (I)
20.	Marius Cosmeanu	Antinostalgia
35.	Alina Mungiu-Pippidi	De la identitate națională la naționalism
52.	Béla Bíró	Paradoxul maghiar
60.	Béla Markó	Statul național și visul național la începutul mileniului III
63.	Dan Oprescu	Despre “legitimația de maghiar”
69. <i>Arhiva relațiilor româno-maghiare</i>	Zoltán Rostás	Sociologi români și scriitori maghiari în anii '30
74.	Magdolna Csegedi Andrea Varga	Relațiile româno-maghiare în anii '50-'60
85.	Gábor Vincze	Intrigile campaniei antimaghiare din România
88. <i>Intersecții</i>	Laszlo Murvai	Învățământul pentru minorități naționale în România
97. <i>Cărți și autori</i>	Ioana Cristea-Drăgulin	Îngeri căzuți

Tiparul executat la **SONOR '98 SRL**

str. Cetatea de Baltă, nr. 116, bl. 8, sc. D, ap. 58, sector 6, București
Tel. 092 384 885; Fax 01 772 97 51

Maghiarii

Schiță pentru un portret în mozaic

FERENC CSORTÁN

Desigur, deja chiar și titlul e problematic: care maghiari? Toți? Dar sunt ei toți la fel? Pot fi desenate, și pot oare fi corecte portretele colective? Și aici am intra imediat în acele dezbateri, savante sau ducând la lehamite, despre identitate, despre imagine și imagologie, despre antropologie culturală, despre autodefinire ori definire de către alții, despre destine individuale și colective...Cum în prezentul volum sunt nu puține demersuri responsabile privind unele aspecte ale acestor abordări, ne-am propus schițarea unui context istorico-topografic, a unui sistem de referință, de date și informații, pentru a le putea pune în context.

1. (De unde?) Despre strămoșii ungarilor de azi "europenii" află relativ târziu: pe la sfârșitul primului mileniu D.C., când intră în contact cu neamuri și state din estul continentului, zonă ce "producea" din timpuri imemorabile noi și noi popoare, printre care sciții (vecini ai orașelor grecești din Pontul Euxin, descriși de Herodot), mai apoi hunii, avarii, chazarii, bulgarii, ungurii (și continuând mai târziu cu uzii, pecenegii, cumanii și mongolii)... Zone și epoci ce au oferit extrem de puține documente – astfel, în cunoștințele noastre despre istoria veche a tuturor acestor semini abundă petele albe și ipotezele, și informațiile indirecte, oferite de arheologie, lingvistică, etnologie și folcloristică, climatologie și paleobotanică. Azi

se poate afirma că strămoșii maghiarilor, acum 3 milenii, trăiau, împreună cu strămoșii finlandezilor, estonienilor și a altor mici popoare de mai târziu, în marile păduri de la poalele munților Urali. În urma unor modificări climatice semi-stepa eurasiatică s-a extins spre nord, astfel o parte dintre aceștia "s-au trezit" dintr-odată în acest "culoar" de stepă ce se întinde de la Orientul Îndepărtat până-n Carpați, și unde felurite semini, de origini și limbi diferite, împărtășeau același mod de trai, port și credință. Astfel ajung, spre sfârșitul secolului al IX-lea, pe teritoriul Ucrainei de azi, în contact direct cu statele din apropiere: Imperiul Bizantin, Moravia, Bulgaria, chiar implicându-se în luptele dintre ele. Și într-un astfel de moment, un atac al pecenegilor îi constrânge să treacă Carpații, prin Ucraina Subcarpatică de azi, dar poate și prin Carpații Răsăriteni, găsindu-și refugiu, apoi patrie, în Bazinul Carpato-Dunărean. În 895-896, ajung, după câteva decenii de raiduri prin Europa Occidentală, să se confrunte cu criza care a fost mortală pentru huni, gepizi, avari – a confruntării dintre două civilizații, dar căreia i-au supraviețuit, trecând la religia creștină, după anul 1000, și integrându-se, cu imense, zguduitoare eforturi de adaptare, în civilizația occidentală, catolică-protestantă de mai târziu.

2. (Unguri sau maghiari?) "Magyar" e

numele folosit de ei, “ungur” (ugor, ugrin, vengr, hungarus, ...) e numele ce li s-a dat de către primele popoare europene cu care au intrat în contact. Numele “on-ogur” a desemnat de fapt o altă seminție, cu care au fost vecini într-un moment al exodului lor, pe malurile Volgăi. (Dar au mai fost numiți și altfel: cel mai surprinzător e numele pe care-l folosește, vorbind despre ei, în prima relatare amănunțită și credibilă referitoare la acești nou-veniți, împăratul bizantin cărturar Constantin Porfirogenetul, în sec. X. El îi numește “turci”.) Tânărul lor stat a fost numit, în terminologia latină medievală, “Hungaria”. Cetățenii acestui regat, de origine etnică maghiară ori germană, română ori slovacă, sârbă ori croată, se considerau “hungarus” – din simplul motiv că pe-atunci identitate îți dădea domnitorul, confesiunea, drepturile și obligațiile, dar nu limba pe care o vorbeai. Din acest motiv azi anglo-saxonii vorbesc de “Hungarians”, cetățeni ai unui stat, și “Magyars”, membrii unei etnii. Iar slovacii deosebesc “Uhorsko”, regatul ungar, patria lor medievală, de Mad’arsko, statul modern, vecinul lor. Pare că azi există o convenție de a vorbi de poporul, limba, literatura, minoritățile maghiare, și de guvernul, tricolorul ori selecționata ungară.

3. (Unde?) Maghiarii de azi trăiesc în Ungaria (aproximativ 10 milioane), dar și în România (cca. 1,6 milioane), Slovacia (cca. 0,6 milioane), Iugoslavia (cca. 0,35 milioane), Ucraina Subcarpatică (cca. 0,16 milioane), și în mici comunități rurale, în Austria (provincia Burgenland, între 10-20 de mii), în Croația (cca. 20-25 de mii), în Slovenia (până-n 10 mii). Deci pe teritorii ce aparținuseră, până la sfârșitul primului război mondial, regatului ungar medieval, apoi Imperiului Habsburgic, iar între anii 1867-1918, statului numit Monarhia Austro-Ungară. În afara acestor comunități “primare” au apărut încă din secolul al XVIII-lea nenumăratele grupuri “secundare”: emigranții numeroaselor răscoale, revoluții și războaie, ori

deportații secolului XX. Astfel, se consideră că o treime a etniei maghiare trăiește în afara frontierelor Ungariei de azi: până-n 3 milioane în țările vecine, circa 700 de mii prin cele două Americi, cam 200 de mii în țările Europei Occidentale, și alte cca. 200 de mii în restul țărilor. Dar zeci de mii de maghiari au ajuns, din Ucraina subcarpatică, prin republicile post-sovietice. Desigur, această treime este expusă eroziunii, asimilării, dispariției, identitatea comunitară a acestora diferind în privința conținutului, formelor, intensității. În evul mediu trăiau numeroși maghiari și în Principate, în orașele din Muntenia, în fostul județ Saac (ori Secuieni), iar în Moldova și în orașe, și în mediu rural.

4. (Care e originea lor?) Problema originii nu are răspuns, dacă ne referim la “suportul” biologic. Deoarece toate popoarele din această parte a lumii se compun din amestecuri ale acelorași rase și sub-rase (cum au fost ele definite de antropologia modernă). Mania analizării “identității antropologice”, atât de “actuală” în perioada interbelică, nu a “clarificat” nimic în această direcție, cu toate măsurătorile și analizele sangvine, efectuate de exemplu în Secuime de către autorități. În privința însă a limbii – deoarece o națiune modernă europeană se definește (în cele mai multe cazuri) înainte de toate prin limbă – maghiarii fac parte din familia limbilor fino-ugrice. Fenomenele lingvistice ce demonstrează această filiație se referă la structura intrinsecă a limbii, la vocabularul de bază, la fenomene fonetice – dar toate acestea au fost identificate abia de către filologia modernă a secolului al XIX-lea (și au și fost contestate de către cei care, în baza multelor cuvinte turcice prezente în maghiară, precum și pe fondul unor fenomene analoge ori comune în limbile fino-ugrice și cele uralo-altaice, proclamau apartenența maghiarei la familia limbilor turcice). Dar nu lipsește azi nici secta acelora care consideră maghiara o limbă provenită din sumeriana antică.

Despărțirea de celelalte ramuri, produsă cu aproape 2 milenii în urmă, a dus la dezvoltarea divergentă a finlandezei, estonei, laponei, de cea a maghiarei (și la extinderea altora). Cele mai apropiate limbi-surori ale maghiarei sunt limbile popoarelor manși (ori vogul), hanti (ori ostiac), komi (ori zârean), udmurt (ori voteac), mari (ori ceremis) și mordvin, toate din estul Rusiei Europene ori din Siberia Occidentală de azi, rămășițe ale continuum-ului fino-ugric est-european dinaintea expansiunii în zonă a slavilor și a popoarelor turcice.

Trebuie subliniat că filiația hunică ori mongolă, pomenită cu savantlâc ori cu reavoință, în legătură cu originea maghiarilor, nu are nici un temei real: aceștia sunt originari din Asia de Est, hunii i-au precedat în Europa Centrală cu 4 secole, iar mongolii au trecut prin zonele cândva locuite de maghiari, cu 4-5 secole mai târziu.

5. (Maghiarii și religia) Dacă “prin definiție” italienii, irlandezii, polonezii sunt catolici și toți scandinavii luterani, maghiarii intră într-o altă familie de “tipologie istorică”. Ca și în cazul germanilor, olandezilor, slovacilor, se poate afirma despre ei că sunt în majoritatea lor creștini, aparținând ramurii occidentale (catolice-protestante) a religiei creștine, împărțindu-se între catolici și mai multe variante ale protestantismului. Să intrăm însă puțin în amănunte. La sosirea în Europa Centrală erau “păgâni”, respectiv, la fel ca și celelalte neamuri ale stepei, credința lor se poate eticheta (cu terminologia modernă) drept animistică ori șamanistică. Bătăliile de la câmpia Lech (955, lângă Augsburg), respectiv de la Adrianopol (970), în care grupurile de războinici maghiari au fost nimicite, au anunțat sfârșitul epocii raidurilor. S-a impus din ce în ce mai imperios căutarea unei alte căi existențiale, prin pace cu vecinii. Între timp, o parte din elite, după numeroasele contacte cu vecinii creștini precum și cu neamurile creștine pe care le-au găsit aici, trece la creștinism. Și mai mulți chiar la varianta

balcanică (greacă ori slavă). Ștefan va fi primul rege, încoronat la 1.000 cu o coroană trimisă de papa Silvestru I, care va impune creștinarea întregului popor, în rit latin, zdrobind opoziția păgână. Însă varianta bizantină a fost prezentă pe toată extinderea regatului, încă multe decenii (dovezi: numeroase biserici în mediu maghiar, cu hram oriental: Pantelimon, Dumitru, Cosma și Damian, ori dănuirea chiar a unei mănăstiri de călugărițe “de rit grecesc”, tocmai la Veszprém, în Ungaria de vest). Această opțiune își va desfășura numai ulterior, în secolele următoare, consecințele, după ce la 1054 se produce ruptura și delimitarea, printr-o rană până azi însângărată și dureroasă, dintre biserica ortodoxă (pravoslavnică) și cea catolică.

Ungaria, la fel ca și regatul polon, respectiv Croația, s-a aflat deci pe linia despărțitoare dintre Europa occidentală, “catolică-protestantă”, și cea orientală, “ortodoxă și islamică”. Faptul a impus acestor regate medievale o politică vizând “reunificarea Bisericii”, desigur sub auspiciile papalității, prin “lupta împotriva schismaticilor” – dar în dreptul acestei linii s-au produs în continuu și momente de aculturație și de sinteză extrem de fertile și importante.

Ștefan organizează, în primele decenii ale secolului XI, după exemplul statelor occidentale (și cu ajutorul unor cavaleri chemați în țară) sistemul administrativ al “comitatelor”, și înființează, pe teritoriul țării, cele 10 episcopii catolice (printre care și cea a Transilvaniei, cu sediul la Alba Iulia). Se răspândesc mănăstirile benedictine, apoi cisterciene, iar mai târziu, din secolul XIII, concomitent cu dezvoltarea orașelor, se înmulțesc și cele ale ordinelor călugărești “noi”: franciscanii, dominicanii, paulinii, augustinii. Marea cezură e secolul XVI care, din două motive independente unul de celălalt, dar ce s-au suprapus în timp, a dus la zguduirea și transformarea întregii creștinătăți occidentale (și mai ales central-europene): Reforma și cucerirea otomană a acestei părți a Europei.

Popoarele catolice îmbrățișează în număr mare învățăturile protestante (germani, englezi, maghiari, scandinavi, francezi, polonezi, olandezi, cehi, dar apăruseră protestanți și printre spanioli, italieni, croați). Se traduce Biblia în limbile locale, gest fondator pentru cele mai multe națiuni moderne de mai târziu. Războiul de 30 de ani (1618-1648) “stabilizează” frontierele dintre ținuturile cu confesiuni diferite, și tot în acele decenii noile confesiuni își definitivează și delimitează doctrinele, ajungând la “ortodoxie”. “Luptele de ariergardă” ale Reformei însemnau, pe de-o parte, refuzul de către ortodoxia calvinistă sau luterană a unor teologii considerate radicale (printre care arianismul/socinianismul/unitarismul, răspândit în epocă în Polonia și Transilvania, ori secta iudaizantă a “sâmbetiștilor”, supraviețuitoare, din sec. XVI până-n sec. XX numai într-un mic sat de pe Târnavă Mică), iar pe de alta revenirea Bisericii Catolice după teribila lovitură a Reformei, prin lansarea Contrareformei, mișcare ce a utilizat pentru (re-)cucerirea sufletelor armele inventate de protestanți: biblia în limba vernaculară și foarte bunele școli.

Ungaria medievală dispăre în 1526, (bătălia de la Mohács, instaurarea a doi regi, în permanent conflict), respectiv 1541 (ocuparea efectivă a capitalei de către otomani și instaurarea în cea mai mare parte a teritoriului a unor vilaiete). Fâșia de vest și nord, rămasă sub administrație habsburgică, e supusă recatolicizării forțate (reușită aproape total).

Voievodatul autonom Transilvania și comitatele limitrofe se transformă într-un principat, vasal când al Porții Otomane, când al Habsburgilor. Sașii (precum și iobagii maghiari ai orașului Brașov) trec aproape în totalitate la luteranism. Maghiarii din orașe și o mare parte a nobilimii, împreună cu iobagii lor, devin reformați (calvini) ori unitarieni. Câteva familii de magnați rămân catolici. Secuii din întreg bazinul Ciucului și dintr-o parte din scaunele

Mureș, Odorhei și Treiscaune își păstrează confesiunea catolică (nu întâmplător: în aceste zone existau mănăstiri franciscane, singurele din Transilvania care au supraviețuit “iernii” protestante). Restul secuilor devin și ei reformați ori unitarieni. “Monument” important al acestor timpuri iarăși fondatoare e hotărârea Dietei Transilvaniei de la Turda, din 1564, care asigură dreptul la libera practicare a confesiunilor, într-o Europă sfâșiată de sângeroase războaie interconfesionale. După 1700 provincia este înglobată în Imperiul Habsburgic, devenit promotor al recatolicizării, respectiv al unirii ortodocșilor cu Roma. Abia reformistul împărat Iosif al II-lea va statua egalitatea în drepturi civice a protestanților și ortodocșilor (1781).

În teritoriile ungare administrate de otomani nu a existat nici un fel de “politică religioasă”, interesul administrației era pacea dintre contribuabili și plata regulată a dărilor. Se cere menționat totuși faptul că Poarta avea relații bune cu ortodocșii (toate instituțiile centrale ale Bisericii Ortodoxe fiind pe teritoriu otoman: Patriarhiile din Constantinopol, Ierusalim, Antiohia, Alexandria, Mitropolia de la Ipek/Peć, mănăstirile de la Athos, din Epir, cea din Sinai) – astfel a crescut numărul credincioșilor ortodocși, mai ales sârbi (în Banatul și Crișana de mai târziu) –, iar cu Biserica Catolică relații proaste, deoarece nu avea control asupra centrelor catolicismului (cu toate acestea trăiau și catolici în teritoriile otomane: în Bosnia și Bulgaria exista și cler, în cadrul Ordinului Franciscan, precum și în mai toate orașele din Balcani – negustorii raguzani, vasali otomani, aveau depozite și comunități).

Astfel, o foarte succintă privire asupra componentului religios tradițional al identității colective maghiare din ultimul secol poate constata o prezență precumpănitoare a romano-catolicilor (mai puțin pregnantă în Transilvania), o mare proporție a reformaților (calvinilor), un număr perceptibil de evanghelici (luterani), o

comunitate perceptibilă de unitarieni (numai în Transilvania), existența unor mici comunități de armeno-catolici (în Transilvania), greco-catolici de limbă maghiară (în jud. Satu-Mare și în Ungaria de nord-est). Cursul de modernizare și urbanizare a Ungariei de la sfârșitul secolului XIX a dus la adoptarea limbii maghiare de către un număr mare de evrei – urmașii supraviețuitorilor holocaustului nu se consideră, în Ungaria, o minoritate etnică/națională, ci maghiari de religie mozaică.

Relevanța acestui capitol nu e evidentă. Însă el explică acea “versatilitate” culturală a maghiarilor, acea aptitudine (practicată de la Reformă încoace) de a avea legături cu toate formele de manifestare (și toate instituțiile) catolice și protestante, ale civilizației occidentale. În Transilvania Principatului și cea de după integrarea în Imperiul Habsburgic toate confesiunile înființaseră școli, nu puține, și de nivel european (reformații, catolicii, unitarieni, sașii evanghelici, pentru românii uniți – Blaj), dar toate aceste școli aveau și elevi de altă confesiune (vezi Colegiul Reformat de la Aiud, cu elevi deveniți mai târziu conducători ai românilor în 1848, Liceul Piarist din Cluj, cu întreaga elită românească a secolului XIX, ori școala săsească de la Sebeș, frecventată de Blaga). Învățământul de stat apare abia după 1867 și, în Transilvania interbelică, după o scurtă tranziție, va funcționa numai în limba română. Acest fapt explică insistența comunității maghiare din România pentru redobândirea imobilelor și instituțiilor culturale și de învățământ. După 1919 numai școlile multisekulare ale catolicilor, reformaților și unitarienilor (tratate de către stat drept școli particulare) ofereau învățământ în limba maternă. Deoarece în Vechiul Regat înființarea, la sfârșitul secolului XIX, a unui sistem de învățământ de stat, laic, după exemplul Franței, poate fi considerată până azi o reală izbândă, și unul dintre cei mai importanți pași pe drumul

modernizării și europenizării României, azi se înțelege foarte greu de ce maghiarii vor înapoi școlile lor confesionale, vechi de secole.

(Notă: Nu am pomenit de fenomenele religioase din secolul XX, ele fiind răspândite peste tot în lume. Pentru toate confesiunile menționate în acest capitol cititorul curios are la dispoziție “Istoria” lui Mircea Eliade, respectiv excelentul “Compendiu” Eliade-Culianu)

6. (Maghiarii din România) Trăitori mai ales în Transilvania, repartiția maghiarilor din România nu e uniformă. În județele Covasna, Harghita (75 respectiv 85%) și Mureș (41%), ținuturi dintotdeauna sărace, muntoase, cu climă neprietenoasă, trăiesc cca. două cincimi din populația maghiară, în zone compacte. (Această populație, numită “secui”, a avut, până la jumătatea secolului XIX o istorie aparte, cu statut juridic și instituții administrative proprii). Restul populației maghiare se împarte între județele Cluj, Sălaj, Satu-Mare și Bihor (unde reprezintă o proporție de 20-40%), Arad, Brașov, Maramureș (10-20%), ori Bistrița-Năsăud, Hunedoara, Alba, Sibiu, Timiș și Caraș-Severin (unde trăiesc comunități ori grupuri mici). La aceștia s-au adăugat cei care plecau în altă parte, cei mai mulți în Moldova și în Țara Românească, formând, în secolele XIX-XX, însemnate comunități în orașe ca Ploiești, Brăila, Galați, Craiova... Cei mai mulți s-au adunat, desigur, la București, unde până azi au unele instituții și comunități confesionale.

Comunitățile maghiare din Transilvania au păstrat până în epoca modernă numeroase tradiții culturale, de limbă, de folclor literar, muzical și coregrafic, un patrimoniu arhitectural, atât rural cât și urban. Ipostazele teritorial-demografice în care trăiesc maghiarii din România sunt atât de diferite încât existența, perpetuarea lor ar cere, pentru cele trei situații, trei politici (culturale, de învățământ) total diferite.

Un mit: “Bucureștiul e al doilea mare oraș maghiar din lume, după Budapesta”. Acest

lucru niciodată nu a fost adevărat. Cei mai mulți au venit în perioada interbelică, slugi, slujnice, muncitori în fabrici, pe șantierele de construcții ale Bucureștiului, unii numai sezonier – dar numărul lor nu a depășit niciodată numărul de locuitori ai unor orașe ca Seghedin ori Miskolc.

7. (Maghiari și secui) Sunt secuii un popor, un neam, o națiune deosebită de maghiari? Întrebarea revine mereu în anumite cercuri românești, deoarece am învățat, nu-i așa, că în 1437 a fost încheiată o “Unio trium nationum”, un pact de colaborare politică între “cele trei națiuni” din Transilvania. Cine erau aceștia? Nobilimea, elitele sașilor și conducătorii secuilor. Dar aceste grupuri, mai ales nobilimea, nu se defineau etnic-lingvistic decât abia din sec. XVIII. Termenul “natio” desemna în evul mediu un grup cu drepturi politice (și obligații), clar circumscrise, ce participa la decizii politice (respectiv era reprezentat în Dietă, parlamentul regional). Secuii, o populație de războinici subordonată puterii centrale, au fost stabiliți în unele zone de frontieră a tânărului stat ungar medieval. Venirea lor în sudul și estul Transilvaniei s-a produs probabil în secolul XI-XII. De ce *probabil*? Pentru că primele documente contemporane legate de prezența lor în estul Transilvaniei sunt abia din prima jumătate a secolului XIV – moment în care existau de mult satele de azi, și chiar numeroase biserici. Zecile de (ruine de) cetăți din zonă, construite cu tehnologie medievală, nu pot fi atribuite, nu poate fi reconstituită organizarea inițială a secuilor. Explicația: pe de-o parte relațiile prefeudale, proprietatea în devălmășie a pământurilor (relațiile feudale apărând abia în sec. XV-XVI). Pe de altă parte: nenumăratele distrugerii, incursiuni, războaie și răscoale, ce au caracterizat istoria ținutului, până-n secolul XX, au dus și la scăderea dramatică a numărului documentelor păstrate. Istoria și instituțiile secuilor se cunosc numai din epoca feudalismului matur. În această epocă societatea lor,

scutită de obligații feudale, se compunea din trei categorii de militari: primores (főrendek, conducătorii), primipili (lófők, călărașii) și pixidarii (gyalogok, infanteriștii sau dorobanții). După colapsul regatului (1527 și 1541), respectiv după nașterea Principatului Transilvaniei, în cadrul marilor transformări sociale, societatea secuiască a intrat într-o criză permanentă, ce s-a manifestat prin apariția și răspândirea relațiilor feudale și prin răscoalele, devenite endemice, împotriva impunerii acestor relații. Cu toată desfășurarea de mai târziu a feudalizării, numărul nobililor, iobagilor și jelerilor nu a depășit 1/3 din numărul total al populației, restul populației păstrându-și statutul de soldat-țăran (analogiile cele mai apropiate: cazacii din Polonia medievală și din Imperiul Rus și soldații-țărani sârbi și vlahi din Balcani, stabiliți în secolul XVII-XVIII în sudul Imperiului Habsburgic). Aceste relații se mențin și după ce administrația habsburgică înființează, după 1764, regimentele grănicerești din Transilvania și Banat – și dispar abia după 1848.

Un alt argument pentru “identitatea deosebită” a secuilor este ipoteza originii lor: se crede că strămoșii lor au aparținut unei alte etnii, care s-a alăturat ulterior uniunii de triburi maghiare (dar oricum înainte de intrarea în Bazinul Carpatic). Lingvistica modernă demonstrează însă totală identitate a limbii folosite de ei cu limba maghiară. Dacă au existat vreodată diferențe, au dispărut probabil cu mult înainte de stabilirea lor în Transilvania.

8. (Majoritate, minoritate) Dacă “natio” medievală era doar comunitatea celor cu drepturi politice, deci o minoritate, istoria europeană a ultimelor secole poate fi privită ca o lărgire continuă a “națiunii”, proces declanșat în Anglia, în Țările de Jos, în Franța revoluționară. (Populația unui stat medieval nu se compunea din majorități și minorități, ci din grupe definite prin privilegii și/sau obligații.) Etapele: desființarea șerbiciei, dreptul la vot, la început

pentru minoritatea avută și învățată, apoi extins asupra a noi și noi pături și straturi, până s-a ajuns la națiunea modernă. În mod similar, și în subsidiar, și “minoritatea” e un fenomen al modernității. Statele “moderne” ale secolelor XIX-XX, definindu-se drept democratice, centralizate și “naționale”, concomitent cu introducerea centralizării instituțiilor și a tehnicilor administrative, au lansat și “politicile naționale”, ce restrângeau “diferențele”, erodau ori pur și simplu desființau, interziceau identități, autonomii și limbi locale. Exemplul, mirajul pentru fiecare, era “succesul modelului francez”, de fapt un caz particular.

Nobilele și cu mândrie asumatele tradiții maghiare ale libertății și independenței (ce au dus la răscoala anti-habsburgică din 1704-1711 ca și la revoluția din 1848-1849) au fost de fapt mișcări nobile, vizând păstrarea autonomiei acelei extrem de importante instituții ce a fost “comitatul nobiliar”, împotriva politicii de centralizare a Curții de la Viena, desigur, canalizând și interesele și voința altor straturi și grupuri sociale. Astfel, în cazul revoluției din 1848, această elită politică (în cea mai mare parte de origine mic-nobiliară), s-a angajat să realizeze și dezvoltarea economiei și modernizarea societății.

A fost publicată recent lista soldaților “armatei ardelenesi”, participante la răscoala din 1704-1711, condusă de Francisc Rakoczi II. Românii reprezentau o proporție foarte mare (printre ei și legendarul haiduc maramureșean, Pinteș Gligor), dar erau și sași, ruteni, ba chiar și fugari turci din vilaietul otoman al Timișoarei. Se știe că în alte părți au luptat și mulți slovaci de partea răsculaților (sârbi, “cazaccii austriecilor”, erau de partea cealaltă). În deceniile ce-au urmat (în condițiile unei integrări rapide a provinciei în structurile Imperiului, deci și a modernizării economice, culturale și sociale) românii au pășit și ei pe calea “devenirii întru națiune” – cu etapele cunoscute: Școala Ardeleană, răscoala

lui Horea, “Supplex Libellus Valachorum”, refuzarea ofertei revoluționarilor maghiari din 1848 (emancipare socială în schimbul limitării drepturilor colective), iluzia emancipării “naționale”, etnice, în cadrul unei autonomii transilvane, la Dieta din 1866, lupta împotriva centralizării ungare în Austro-Ungaria de după 1867, ce a culminat în Memorandum. Istoria nu se reduce niciodată la un singur palier: politica habsburgică de centralizare anti-particularistă a însemnat, desigur, și modernizare. Modernizarea din secolul XIX a Ungariei a dus la formularea unor identități – și căi – divergente la toate etniile care în evul mediu își asumaseră fără probleme eticheta de “hungarus” (prin elitele lor culturale – într-o Ungarie feudală, a cărei limbă oficială era, până la 1848, latina). Modernizarea și urbanizarea spectaculoasă de după 1867 a dus la asimilarea unor părți – mai mult sau mai puțin semnificative – ale etniilor “minoritare” (mai ales în cazul celor de confesiune romano-catolică sau protestantă: germani, slovaci, bulgari catolici; în cazul românilor și sârbilor ortodocși ori al sașilor ardeleni, cu puternice instituții culturale și tradiții de autonomie, asimilarea a fost aproape neglijabilă).

La sfârșitul primului război mondial se redesenează harta Europei Centrale. Dispare statul habsburgic și cel otoman, apar noi state ori se extind altele. Foste minorități devin națiuni, părți însemnate ale unor foste “națiuni de stat” devin minorități. Se schimbă direcții, dar nu și conținutul “politicilor naționale”. Ne aflăm în “prezent”. Trecutul nu prea poate fi schimbat – dar viitorul depinde și de noi.

FERENC CSORTÁN – funcționar public în Ministerul Culturii și Cultelor, PhD în Istoria Arhitecturii Otomane. A publicat în *Korunk* (Cluj), *Limes* (Tatabánya), *Citadela* (Cerat, Prahova), *A Hét* (București).

UDMR și coaliția guvernamentală (1996-2000) (I)

ZOLTÁN KÁNTOR
NÁNDOR BÁRDI

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România, care din 1989 și-a luat răspunderea reprezentării intereselor maghiarimii din România, între decembrie 1996 și noiembrie 2000 și-a asumat un rol guvernamental în cadrul coaliției formate de Convenția Democrată. Evaluarea unei activități politice ridică inevitabil problema *punctului de vedere*, iar autorii, pentru care obiectivitatea științifică este o cerință fundamentală, consideră drept principala lor sarcină stabilirea unui sistem de criterii care să se implice cel mai puțin posibil în atitudinile politice.¹ Nu putem trece în revistă aici istoria evenimentială a temei.² Din lipsa documentelor și datorită caracterului recent al evenimentelor nu ne-am putut angaja la cercetarea discuțiilor legate de activitatea de guvernare, care a avut loc în cadrul coaliției guvernamentale, respectiv în interiorul UDMR.³ Analiza noastră vizează nivelul macro și mediu.⁴

Măsura demnă de luat în considerare în cazul eficienței activității unui partid politic este susținerea, popularitatea de care se bucură. În cazul UDMR însă este vorba de un partid etnic, ai cărui votanți provin din comunitatea cultural-politică maghiară din România. De aceea alegătorii maghiari nu votează doar în funcție de preferințele lor politice și economice, ci și pe baza apartenenței la grupul etnic/național. Ca atare, problema poate fi pusă și astfel: ce a adus

maghiarimii din România participarea UDMR la guvernare, din punctul de vedere al valorii considerată fundamentală – păstrarea identității? O formulare concisă, în termeni de specialitate, ar putea fi următoarea: care a fost – pornind de la rolul-cheie al drepturilor și instituțiilor – impactul asupra întăririi societății maghiare din România? Vom examina deci aceste două elemente de importanță esențială.

Informațiile privind promovarea intereselor minorității maghiare din România le-am putut obține în primul rând din rapoartele UDMR. Simplificând, în presă și în declarațiile politice am întâlnit două feluri de aprecieri: aprecierea oficială a UDMR și opinia opoziției interne din cadrul UDMR.⁵ Acestea au un caracter politic și nu academic. Există de asemenea analize realizate de specialiști, numărul acestora fiind însă infim.⁶ Deși majoritatea analizelor au un caracter politic, regăsim în ele toate problemele cheie. Totuși, tocmai din cauza acestui caracter, interpretările politice nu-i pot servi drept reper analistului.

Din punct de vedere metodologic se impune examinarea mai multor abordări: a) experiența alegerilor parlamentare și locale, b) rezultatele sondajelor de opinie, c) compararea programului UDMR cu rezultatele obținute, d) impactul rolului din coaliție asupra evoluției diferitelor relații sociale și politice, e) ce efect a

avut în timp asupra evoluției sistemului politic din România, respectiv asupra proiectului de construcție națională (nation-building) a minorității maghiare. Prezentul studiu pune accentul pe ultimele trei abordări.⁷

Cadrul politic din România

Dimensiunile studiului de față nu permit analiza amănunțită a acestei probleme. Vom insista doar asupra câtorva caracteristici, relevante din punctul de vedere al temei noastre.

În urma evenimentelor din 1989 în România s-a format încetul cu încetul democrația parlamentară bazată pe pluripartidism. În perioada 1990-1996 putem vorbi de o politică dominată de PDSR, respectiv predecesorii săi de drept. Această perioadă s-a caracterizat printr-o reformă lentă, prin consolidarea sistemului politic. UDMR a luat parte la viața politică din România ca partid de opoziție. Concomitent a acționat în vederea constituirii sistemului instituțional maghiar, respectiv a avut loc o deplasare spre pluralismul intern. Partidele aflate la putere până în anul 1996 s-au arătat puțin dispuse să satisfacă cerințele maghiare, iar discursul politic s-a caracterizat (și) printr-o retorică anti-maghiară și anti-UDMR.

După noiembrie 1996 participarea UDMR în guvernul român constituie în sine un fapt de o importanță majoră. A devenit astfel acceptabil ca partener politic, creând totodată un precedent. Putem vorbi cu adevărat de cooperare între partidele la putere și UDMR (numai) atunci când puterea română a avut nevoie de un fel de legitimare spre străinătate. În această perioadă parlamentarii UDMR s-au străduit să sprijine inițiativele legislative orientate spre reformă, menținând totodată în centrul activității apărarea intereselor maghiare din România. Între timp UDMR a devenit din mișcare (organizație) partid, și a început să se comporte ca atare, prin realizarea unei structuri

interne specifice (Consiliul Reprezentanților Unionali (CRU), Președinția Executivă, Comisia de Monitorizare a Regulamentului). De asemenea, prin instituționalizarea platformelor și-a creat propria structură internă, abordând și prin aceasta din ce în ce mai mult o conduită de partid politic. Organizarea vieții sociale (în multe privințe funcționarea instituțională) a fost din ce în ce mai mult preluată de diverse organizații “etno-civice”, cu sprijinul UDMR sau al unor resurse controlate de UDMR. Nu s-a înfăptuit organizarea alegerilor interne, pluralizarea vieții politice maghiare prin modelul autogovernării – așa cum se hotărâse la congresul de la Brașov al UDMR –, politizarea internă fiind împinsă pe planul al doilea.

Când în 1996 coaliția condusă de CDR a preluat guvernarea, a promis că va realiza reforma politică și economică, necesare încă din 1990. Cu toate acestea reforma instituțională nu a avut loc, inflația nu a fost redusă, nu a existat forța necesară modificării structurii economice. Guvernul a făcut mai puțin decât promisese, nu se știe însă cât ar fi putut realiza în caz optim. Un program drastic de reformă ar fi întors populația împotriva guvernului.

Analizând guvernarea din anul 1999, Dan Pavel subliniază că UDMR a constituit partea cea mai stabilă a coaliției, votând sistematic în funcție de înțelegerile din cadrul coaliției, și neprimind de fapt nimic din partea partenerilor de coaliție.⁸

Rezultatele de la alegeri și sondajele de opinie ca criterii de evaluare

Numărul voturilor, respectiv, în parte, rezultatele sondajelor de opinie, pot fi orientative în privința eficienței activității unui partid. În cazul unui partid etnic însă nu este sigur că aceste criterii sunt funcționale.

Conform constatării unanime a literaturii de specialitate, partidele etnice sunt votate

aproape exclusiv de cei aparținând la etnia/națiunea proprie, fiind deosebit de scăzută proporția voturilor date pe alte criterii. Este mai mare probabilitatea ca alegătorii maghiari să nu se prezinte la vot decât să voteze un alt partid. În cazul unei coaliții guvernamentale nu putem avea decât ipoteze în ceea ce privește influența exercitată de participarea la guvernare asupra rezultatelor obținute la alegeri de un anumit partid. Un partid etnic reușește în cazurile cele mai rare să obțină voturi din rândurile celor ce nu aparțin propriei etnii. Scopul esențial al campaniei sale electorale este de a convinge cel mai mare număr posibil de conaționali să se prezinte la vot.

UDMR este singurul partid care a obținut un număr de voturi aproximativ egal cu cel de la precedentele alegeri locale, respectiv parlamentare. UDMR nu a fost sancționată de alegători. De aici decurge explicația probabilă, că până când UDMR nu va face vreo greșală imensă, maghiarii din România îi vor da voturile. Putem risca următoarea concluzie: *rezultatele obținute de UDMR la alegerile locale nu depind de performanțele sale guvernamentale*. Deci, nu pot servi drept criteriu veridic de evaluare. Numărul mandatelor UDMR la alegerile locale este relativ stabil la toate cele trei scrutinuri. Diferențele provin din existența în unele circumscripții a unor candidați comuni, din modificările suferite de legea electorală, respectiv modificarea numărului participanților la vot. Această schimbare minimă nu poate fi nicidecum imputată participării UDMR la coaliția guvernamentală. Am sublinia doar că *nici alegerile locale nu arată tendința că prin participarea sa la coaliția guvernamentală UDMR ar fi pierdut din popularitate în rândurile alegătorilor maghiari*. Pe lângă parlamentarii aleși pe lista UDMR au obținut mandate ca independenți și alți consilieri și primari maghiari, mai ales la alegerile locale din 1996 și 2000.

La alegerile parlamentare și prezi-

dențiale s-a adevărat tendința avansată de datele sondajelor de opinie, ca și de rezultatele alegerilor locale. În comparație cu rezultatele de la alegerile precedente, din 1996, UDMR a obținut voturi mai puține, însă din cauza participării mai reduse (la nivel național) și a modificării legii electorale, în procente a primit mai mult, obținând în consecință mai multe locuri de senatori și deputați. În timp ce pe plan național, în comparație cu anul 1996, proporția de participare a fost mai redusă cu 20%, numărul celor ce și-au dat votul UDMR a scăzut cu 70.000, deci cu doar 10%.

În comparație cu celelalte partide din coaliție UDMR a reușit să-și păstreze susținerea. Acest fapt se explică clar prin votul etnic și mai puțin prin aceea că UDMR ar fi avut o prestație mai bună față de celelalte partide din coaliție. Putem adăuga de asemenea că alegătorii maghiari probabil nu consideră UDMR răspunzătoare pentru problemele economice ale țării, deoarece în interpretarea lor UDMR se ocupă în primul rând de probleme care îi privesc pe maghiari. Am obține o imagine mai nuanțată dacă am examina rezultatele alegerilor pe județe, dar acestea oferă o imagine în primul rând despre politica locală, și mai puțin despre aprecierea activității UDMR ca partid de guvernământ.

Rezultatele alegerilor pot avea o valoare de semnal în aprecierea UDMR, dar nu pot fi utilizate drept criterii de evaluare. Acestea pot fi luate în considerație eventual în privința partenerilor de coaliție români. Alegătorii români au sancționat în acest mod partidele guvernante, ceea ce însă nu s-a întâmplat în cazul UDMR și al alegătorilor maghiari.

Putem trage concluzia că examinarea rezultatelor alegerilor parlamentare și locale oferă foarte puține informații privind eficiența UDMR în cadrul coaliției.⁹

Datele sondajelor de opinie. Conform investigației din primăvara anului 2000 a Cen-

trului pentru Cercetări ale Relațiilor Interetnice din Transilvania (CCRIT), care a avut în vedere subiecți maghiari, 80,6% dintre aceștia au considerat că activitatea guvernamentală a UDMR se caracterizează prin rezultate concrete, și doar 5,3% au fost de părere că aceasta n-a izbutit să realizeze nimic din cele promise. *Eficiența politică a UDMR a fost apreciată astfel.*¹⁰

Rezultatele sondajelor ne permit să con-

	Mai degrabă de acord	Mai degrabă în dezacord
UDMR până acum a dus în general o politică bună	75,2	17,5
Drepturile minorității maghiare din România pot fi promovate, chiar dacă acest lucru se produce încet	87,8	6,9
Conducerea UDMR ar trebui să încerce să intre la guvernare și în viitor, pentru că doar astfel poate face ceva pentru maghiarime	82,6	9,9
Politicienii UDMR au reușit foarte frecvent să promoveze interesele maghiarimii	68,3	22
Politicienii UDMR au făcut doar promisiuni, dar au realizat foarte puține în favoarea maghiarimii	38,1	54,2

cluzionăm că populația maghiară din România apreciază mai degrabă pozitiv participarea UDMR în coaliția guvernamentală. În schimb, la fel ca în comparația cu rezultatele alegerilor, nici datele sondajelor de opinie nu sunt criterii competente în privința activității UDMR.

Punerea problemelor care pot evalua efectul deciziilor politice – drept criterii de apreciere

Este un loc comun că participanții vieții publice maghiare din România și maghiarimea din România își proiectează în mod diferit imaginea viitorului, și pun accentul pe priorități politice diferite. Pentru evaluarea rolului guvernamental al UDMR din materialul studiat am considerat ca fiind importante următoarele: relațiile româno-maghiare, evoluția conviețuirii interetnice, evoluția raporturilor dintre România și Ungaria și în acest context integrarea euro-atlantică a României; democratizarea și stabilizarea sistemului politic al României.

Dincolo de acestea, referitor la maghiarimea din România, respectiv la UDMR, o problemă centrală este influența exercitată de asumarea rolului guvernamental asupra democrației interne din UDMR; respectiv asupra societății maghiare din România, asupra conservării identității maghiarimii. De toate acestea sunt strâns legate următoarele: a) intensificarea sau scăderea susținerii UDMR ca partid (respectiv

dacă există legătură între participarea la coaliția guvernamentală și susținere), și b) accentuarea sau atenuarea clivajelor din interiorul UDMR. De vreme ce nu există criterii absolute de evaluare, putem porni de la două baze de referință. Una o constituie *obiectivele formulate în programul*

UDMR, iar cealaltă *scopurile nedecarate din spatele programului, adesea neformulate în politică*. Aceasta din urmă poate fi definită pe scurt ca înfăptuirea și funcționarea, în paralel cu societatea românească, și pe criterii etnice, a societății maghiare din România. Aceasta include drepturile individuale (drepturile omului) și minoritare, o anumită formă de autonomie, un sistem instituțional de sine stătător, în care pozițiile de conducere sunt deținute de persoane alese, provenind din propriul grup național.

În continuare trecem în revistă argumentele pro și contra intrării UDMR la guvernare.

Personajul principal: UDMR

Conform unuia dintre punctele de pornire ale analizei noastre UDMR este *un partid organizat pe criterii etnice*. În această calitate baza sa electorală este constituită aproape exclusiv din maghiari din România, și în programul său reprezintă în primul rând interesele acestora. La fel ca orice partid etnic,

și UDMR are o *dublă funcție*. Pe de o parte în calitate de partid politic ia parte la viața politică din România, pe de altă parte îndeplinește sarcini de organizator al societății maghiare din România. În cazul partidelor de acest tip, în centrul programului și activității politice se află reprezentarea intereselor și valorilor grupului/comunității naționale/etnice respective. Asemenea celorlalte partide, UDMR are o conduită de partid, iar conducătorii săi au interese care nu coincid totdeauna cu cele ale grupului reprezentat.

Pe baza programului UDMR și a activității parlamentare a grupului său de aleși putem afirma că Uniunea a stăruit pentru descentralizare, pentru realizarea funcționabilității economiei și în favoarea integrării euro-atlantice a României. În acest sens, spre exterior, UDMR poate fi clasată în rândul partidelor liberale moderne.¹¹ UDMR a elaborat un program în care și-a formulat concepțiile privind transformarea dezirabilă a societății din România, în schimb este adevărat că – în mod firesc – le-a formulat în așa fel încât să fie avantajoase din punctul de vedere al maghiarimii din România. În concepția UDMR aderarea la Uniunea Europeană și la NATO poate crea un cadru favorabil pentru promovarea drepturilor – individuale și/sau colective – ale maghiarimii din România. Prin descentralizare se pot crea acele unități dispunând de competențe proprii, în care pot lua decizii într-o mai mare măsură (și) maghiarii, privind problemele – în primul rând politice, culturale și economice – care îi privesc. Totodată pe plan local se poate crea acel sistem (maghiar) de instituții, în care se poate realiza reproducerea culturală.

În termeni generali putem spune că UDMR ca partid etnic, la nivel macro, are o dublă prioritate: a) crearea unor unități mai mici și mai autonome, unde putem include descentralizarea administrației, autonomia, federalismul, b) realizarea sistemului institu-

țional de sine stătător, unde includem învățământul, în primul rând universitatea maghiară autonomă, și diferitele institute și asociații profesionale. În ansamblu, acestea semnifică crearea societății paralele maghiare, instituționalizarea “sferei” maghiare din România.

Ca organizație obștească UDMR se străduiește să organizeze sfera (considerată) civică a comunității maghiare din România. Din acest punct de vedere întărește diferitele organizații și instituții, nu în ultimul rând pentru a-și putea păstra, eventual întări, propria sa bază electorală.

Din cauza caracteristicilor mai sus amintite, în studiul nostru vor exista suprapuneri în evaluarea UDMR și a participării UDMR la coaliția guvernamentală.

De la înființarea sa UDMR și-a asumat reprezentarea politică a ansamblului maghiarimii din România, dar au existat de la bun început discuții cu privire la definirea a ce și cum ar trebui să reprezinte. Neînțelegerile interne provin în parte din concepția diferită cu privire la sarcina și strategia UDMR. Aceste neînțelegeri au însoțit istoria UDMR, de aceea este nevoie de multă precauție pentru a nu ne construi analiza pe punctele de vedere ale uneia dintre orientări.

Originea problemei: intrarea la guvernare

În privința genezei participării la guvernare trebuie să evidențiem două evenimente. Cel mai important este încheierea urgentă a tratatului de bază româno-ungar în septembrie 1996. Faptul că tratatul a fost elaborat de guvernul Iliescu și respectiv Horn a avut ca efect pe de o parte trecerea retoricii naționaliste pe planul al doilea în timpul campaniei electorale, pe de altă parte a constituit un semnal din partea guvernului ungar adresat UDMR că în aceste probleme decizia aparține guvernelor celor două țări. După semnarea tratatului și înainte de summit-ul NATO de la Madrid, România nu-și

putea permite o campanie dominată de retorica naționalistă. În calitate de observatori din exterior ne este greu să spunem ce motive (considerente, interese) au stat la baza deciziei UDMR de a intra la guvernare, dar cele amintite mai sus au avut cu siguranță contribuția lor.

Al doilea factor a fost *numirea de către UDMR a unui candidat propriu la alegerile prezidențiale*. Sándor Balázs afirmă chiar că “UDMR-ul a decis eventuala participare la guvernare în momentul în care a numit un candidat propriu la președinție”.¹² Ca și Tibor T. Toró, el consideră că retorica mai “moderată” a lui György Frunda din timpul campaniei, care a plasat programul de autonomie pe plan secund (cel puțin din perspectivă “radicală”), a avut ca efect perceperea maghiarilor și a UDMR de către partidele românești ca fiind apți de guvernare, sugerând același mesaj și electoratului maghiar.¹³ În ciuda celor afirmate mai sus, nu putem spune că UDMR s-ar fi pregătit pentru participarea la guvernare în timpul campaniei electorale.

CDR și PD aveau împreună o majoritate parlamentară de 53%, suficientă pentru formarea guvernului, în timp ce nici împreună cu UDMR nu ar fi obținut majoritatea absolută de două treimi. Putem doar presupune *care a fost cauza cooptării UDMR la guvernare*. S-a dovedit în repetate rânduri că în viața politică românească o majoritate cu doar 3% înseamnă foarte puțin. Pe de altă parte, participarea la guvernare a UDMR pune în lumină favorabilă România în fața Occidentului. Politicienii au presupus că la summit-ul NATO din 1997 acest fapt ar fi putut înclina balanța în sens pozitiv. Nu în ultimul rând, așa cu am mai amintit, campania UDMR și al lui György Frunda sugera imaginea unui partid credibil, fără multe revendicări. Putem adăuga că, din cauza polarizării politice, cooptarea la guvernare a oricărui alt partid avea șanse minime. Din acest punct de vedere UDMR părea rezolvarea “cea

mai puțin costisitoare”.

Privind înapoi este foarte greu să apreciem dacă participarea la guvernare a UDMR a contribuit, și dacă da, în ce măsură, la popularitatea scăzută și eșecul în alegeri al coaliției de guvernare. Presupunem că acest lucru a avut o importanță foarte mică. Scăderea popularității se datorează în primul rând unei imposibilități permanentizate de funcționare a guvernului, cauzate de conflictele interne din coaliție, ca și performanțelor economice slabe decurse și de aici. UDMR are, firește, partea ei de răspundere, dar – fără a încerca să o absolvim – este evident că a exercitat o influență foarte mică asupra proceselor economice. Din perspectiva electoratului maghiar – care este în mare măsură un electorat etnic – eșecul economic nu a îndepărtat prea mulți alegători de Uniune. Este justificată presupunerea că aceia dintre alegătorilor maghiari care la alegerile din 2000 nu au votat, sau au votat altă formațiune decât UDMR, au fost influențați mai degrabă de conflictele interne ale Uniunii, sau de disputele locale, decât de performanța la guvernare a UDMR.

Din diferitele manifestări reiese că pe parcursul/în interesul participării la guvernare, UDMR a trebuit să renunțe la anumite obiective. Acestea se referă în principal la ideea de autonomie și la modelul de autoguvernare. Este probabil că pe parcursul negocierilor purtate pentru formarea coaliției, CDR și/sau PD au pus condiția ca UDMR să renunțe pe moment la aceste deziderate.¹⁴ Se poate presupune că aceasta a fost condiția minimală pusă de aceste partide. Există două explicații posibile. Pe de o parte aceste partide nu sprijină aspirația de autonomie a UDMR, pe de altă parte nu-și asumau riscul de a fi atacați de opoziție pe această temă. Este, în fond, o pretenție rațională din partea partenerilor de coaliție. Contravine însă programului și obiectivelor UDMR.

În urma negocierilor pentru formarea coaliției UDMR i-au revenit două posturi de

ministru, din care unul în fruntea Ministerului Turismului, al doilea în fruntea Departamentului de Protecție a Minorităților, înființat în ianuarie 1997 (primul a fost condus de Ákos Birtalan, al doilea de György Tokay). Mai târziu, în locul portofoliului turismului, UDMR i-a fost atribuit cel al sănătății, și, în primii doi ani ai coaliției, a avut 11 posturi de secretar de stat.¹⁵

La nivel local și județean UDMR a obținut două posturi de prefect și opt de subprefect. Datorită participării la coaliție a UDMR situația mai multor localități s-a îmbunătățit dar, cum în majoritatea cazurilor lucrurile se petreceau la nivel informal, putem presupune că participarea la guvernare a creat o situație mai favorabilă unui grup al minorității maghiare din România.¹⁶

Politologii împart cu predilecție mandatul guvernamental de patru ani în etapele guvernului Ciorbea, Vasile și Isărescu.¹⁷ Părerea generală este că Guvernul Ciorbea a fost cel mai favorabil minorității maghiare din România. La prima vedere este adevărat, dar nu putem uita că în perioada premergătoare summit-ului NATO de la Madrid România spera că va fi acceptată în NATO cu primul val. În mod real avea șanse foarte mici, dar posibilitatea nu putea fi exclusă din start. UDMR se afla în poziția cea mai favorabilă atunci, fiindcă pentru România era de importanță majoră să prezinte rezultate și în gestionarea problemei minorităților naționale. Tratatul de bază dintre România și Ungaria, prezența în coaliția guvernamentală a UDMR precum și deciziile, favorabile în special maghiarilor din România și în general minorităților naționale, erau menite a dovedi Occidentului că guvernul român de atunci își schimbase orientarea. Guvernul Ciorbea a mers până acolo încât a modificat prin ordonanță de urgență legea învățământului adoptată în legislația precedentă.¹⁸ Aceasta a fost perioada în care UDMR putea eventual să smulgă o decizie pozitivă în

problema universității maghiare finanțate de stat. În perioada de după summit-ul de la Madrid UDMR n-a mai fost atât de importantă din punct de vedere extern pentru politica românească. Acest fapt s-a reflectat și în activitatea guvernamentală ulterioară.

Principala problemă privind intrarea la guvernare a fost chiar modalitatea intrării. Pe lângă problemele de principiu și cele practice, principala problemă o constituie decizia luată de sus, legitimată doar ulterior de conducere. Astfel s-a încălcat principiul democrației interne, și s-a pus sub semnul întrebării rolul forului de decizie. Toate acestea se înscriu în procesul în care influența Consiliului Operativ crește în defavoarea CRU.¹⁹

Argumentația contestatarilor coaliției

Autoevaluările UDMR trec în revistă succesele și insuccesele mandatului guvernamental.²⁰ Opoziția interioară a UDMR contestă mai degrabă modalitatea intrării la guvernare, pune accentul pe eșecuri și cere socoteală pentru nerealizările UDMR din domeniul construcției sociale și al democratizării interne. În timp ce evaluările proprii ale UDMR subliniază rezultatele obținute pe plan legislativ și în domeniul reformei economice, analizele opoziției interioare nu amintesc aceste lucruri.

Putem evidenția două discursuri paralele care accentuează liniile de clivaj deja existente. Conducerea UDMR a adoptat tactica “pașilor mărunți”, bazându-se pe ideea că drepturile trebuie obținute treptat, și fiind conștientă că acest lucru nu poate reuși decât prin compromisuri. Opoziția în schimb pornește de la ideea că maghiarilor din România li se cuvin anumite drepturi, și în chestiunile cheie nu se pot face compromisuri, nici măcar temporar.²¹ Pozițiile sunt rigide, și nu este probabilă conturarea unei apropieri între cele două tabere.

“Opozanții” îi identifică pe cei care au

asumat/creat coaliția cu “grupul de la Neptun” din 1992-1993. Ei consideră că intrarea în coaliție a fost înfăptuită de conducere printr-un fel de puci, fără nici o legitimitate. Conducerea a obținut ulterior de la CRU legitimarea intrării în coaliție. Nu a cumpănit consecințele, și nu a pretins “prețul găștii”.²² Au intrat în coaliție fără o convenție de coaliție, sau cu una care nu a fost publică. Opozanții trag la răspundere UDMR pentru faptul că nu reprezintă și nu duce la îndeplinire obiectivele din programul său. Ei consideră că UDMR nu a funcționat eficient și a renunțat la obiectivele sale inițiale privind apărarea intereselor, reprezentarea comunitară, medierea intereselor, apărarea identității, autoorganizarea și pluralismul intern.²³

Acest fapt a devenit evident în timpul mandatului guvernamental, rădăcinile problemei însă ajung în perioada anterioară. Concluzia la care au ajuns contestatarii coaliției este: conducerea UDMR trebuie schimbată, și este necesară revenirea la principiile și programul congresului de la Brașov din 1993. Credem că aceste critici vizează în primul rând activitatea UDMR, și numai în al doilea rând participarea ei la coaliție. Principalul reproș legat de intrarea în coaliție este formulat astfel: aceasta a avut loc fără o decizie interioară și fără o convenție.²⁴

De partea română, cu începere din 1996, cooptarea la guvernare a UDMR a devenit un interes al puterilor în funcțiune. Acestea sunt astfel în măsură să controleze și să influențeze politica UDMR. După prima cooptare la guvernare, puterilor în funcțiune de la București le este necesară buna relație cu UDMR și pentru a-și spori credibilitatea internațională, dar totodată trebuie să-i asigure UDMR o minimă poziție de negociere.

În cele ce urmează vom analiza efectele participării la guvernare asupra conviețuirii interetnice, respectiv asupra relațiilor dintre România și Ungaria. Considerăm pozitiv faptul

că aceste relații nu sunt conflictuale, dar fără a afirma că UDMR trebuie să subordoneze totul acestui scop. În același timp nu afirmăm nici că procesele actuale ar fi ireversibile, sau că asistăm la o schimbare semnificativă.

Conviețuirea interetnică

Informații privind conviețuirea interetnică putem obține în primul rând din sondajele de opinie. Populația în general, la fel ca și maghiarii (considerați separat - n.ed.), consideră că în țară lucrurile merg într-un sens greșit. Cea mai mare problemă (și) pentru populația maghiară o reprezintă corupția, șomajul, scăderea nivelului de trai și inflația, abia după acestea urmează problemele specifice comunității maghiare (autonomia, folosirea limbii materne, universitatea etc.).²⁵

Conform rezultatelor Etnobarometrului din mai-iunie 2000 relațiile româno-maghiare s-au îmbunătățit în comparație cu situația de dinainte de 1996. Această părere este împărtășită de români și maghiari deopotrivă, de aceștia din urmă într-o proporție mai mare.²⁶ După participarea la guvernare a UDMR subiecții români și maghiari consideră deopotrivă că situația maghiarilor s-a îmbunătățit, foarte puțini fiind de părere contrară. Cu toate acestea diferă mult părerile privind drepturile minorităților. 83,1% dintre maghiari consideră că minoritățile naționale sunt defavorizate în privința drepturilor.

În ciuda opiniei generale și a separării din ce în ce mai accentuate a vieții comunității maghiare din România, relațiile interetnice nu sunt tensionate. La nivelul vieții de zi cu zi, în pofida prejudecăților existente de fiecare parte, apar foarte rar conflicte deschise între români și maghiari. Putem avansa ca probabilă ideea că maghiarii se înțeleg mai bine cu susținătorii partidelor de coaliție, decât cu cei ai partidelor de opoziție, însă presa a relatat foarte rar despre existența unor probleme grave.

Sub efectul legilor și ordonanțelor guvernamentale aprobate după 1996 discriminarea instituțională probabil s-a diminuat, dar într-un stat cu o politică etnicizată este foarte puțin probabil ca această discriminare să dispară pe termen scurt sau mediu. Rezultatele obținute de UDMR în timpul participării la guvernare se înscriu într-o măsură decisivă în domeniul măsurilor împotriva discriminării și de politică lingvistică. Din cea de-a treia categorie de obiective, de politică identitară, UDMR s-a concentrat – în cadrul construirii instituțiilor proprii – asupra creării structurilor guvernamentale cu competențe în gestionarea problemelor minorităților.²⁷

Relații bilaterale interstatale: România și Ungaria

În relațiile Ungariei cu vecinii sunt determinante trei tipuri de probleme: interesele diferite provenind din vecinătate; complexe istorice; problema minorității. În raporturile cu România după 1989 problema cheie a relațiilor bilaterale este situația comunității maghiare din Transilvania. Pe plan teoretic aceasta se bazează pe interpretarea diferită a conceptului de națiune și viziunea diferită privind drepturile minorităților. La nivelul relațiilor interstatale celelalte legături – de ex. economice și de integrare – sunt secundare. Aceste relații depind în același timp de prioritățile celor două țări, adică dacă factorii de politică externă îndeamnă cele două state la cooperare sau nu. Depind, de asemenea, de componența guvernelor aflate la putere și de politica duse de acestea în privința minorităților.

După cum se știe, tratatul de bază a fost încheiat de guvernul PSD-PLD (Partidul Socialist Ungar – Partidul Liber-democrat) cu guvernarea PDSR în septembrie 1996. Partidele guvernamentale de atunci apreciau că acest tratat a avut o contribuție semnificativă și a creat condițiile pentru îmbunătățirea relațiilor româno-ungare. Opoziția de atunci considera că

a fost o greșeală încheierea tratatului în această formă, și mai ales cu guvernul român de atunci.²⁸

Deși i s-au adus numeroase critici, tratatul de bază a contribuit la invitarea UDMR de a participa la guvernare. Este greu de închipuit că acest lucru s-ar fi întâmplat fără tratatul de bază (conceput în acest spirit). Semnând tratatul, ambele părți au făcut compromisuri, dar compromisul mai mare se pare că l-a făcut partea ungară (recomandarea 1201, problema retrocedării bunurilor bisericesti, cauza universității maghiare). Nu putem uita nici faptul că tratatul de bază a fost încheiat în primul rând din pricina integrării NATO, și putem presupune că nici una dintre părți nu a contat pe rezolvarea problemei minorităților. Cu toate acestea tratatul constituie o bază de referință pentru ambele părți, fiecare interpretând documentul conform intereselor proprii. Politica externă ungară a sprijinit în forurile internaționale acceptarea României în diferitele organisme internaționale, în același timp relațiile bilaterale s-au intensificat prin faptul că s-au creat mai multe legături interministeriale. Principiul politicii privind minoritățile, conform căruia guvernul ungar sprijină revendicările organizațiilor minorității, nu a condus la complicații diplomatice. Este important faptul că politica externă ungară nu s-a pronunțat la nici un nivel împotriva României.

Este greu de spus ce a determinat îmbunătățirea relației României cu Ungaria: participarea UDMR la guvernare, coaliția mai pro-occidentală sau semnarea tratatului de bază. Este cert că înainte de 1996 ar fi existat puține șanse pentru deschiderea consulatului ungar de la Cluj și sprijinirea financiară a universității particulare maghiare de către Ungaria ar fi fost cu siguranță mult mai problematică. Au devenit frecvente vizitele reciproce între politicienii din Ungaria și România, în cadrul cărora au fost încheiate mai multe acorduri importante. Dintre acestea subliniem acordurile privind muncitorii

sezonieri și deschiderea unor noi puncte de trecere a frontierei. Un fenomen deosebit de important este faptul că poluarea Tisei nu a declanșat isterii politice.²⁹ Participarea la guvernare a UDMR a înlesnit organizarea diferitelor întâlniri și încheierea acordurilor. În această privință *UDMR a îndeplinit mai ales un rol de intermediar.*

Potrivit datelor sondajului de opinie citat, maghiarii din România apreciază pozitiv și relațiile din ultimii trei ani dintre România și Ungaria, respectiv se așteaptă la o îmbunătățire în continuare la nivelul dezideratelor. Și în cazul acesta subiecții maghiari sunt cei care împărtășesc într-un număr mai mare această părere.³⁰

Prima prioritate a guvernului ungar precedent a fost integrarea în UE a Ungariei, problema minorităților maghiare de peste hotare a trecut într-o oarecare măsură pe planul al doilea, fiind considerată o problemă de specialitate din cadrul politicii externe. Integrarea este prioritară și pentru Guvernul Orbán, dar problematica minorităților din afara granițelor, ca temă centrală a bazei ideologice a partidelor de coaliție, s-a accentuat – chiar în detrimentul celei dintâi –, sprijinirea lor fiind considerată o chestiune de politică națională.

Guvernul precedent nu a fost un partener real pentru maghiarimea din România. Cu participarea la guvernare a UDMR guvernul condus de CDR s-a raportat deja altfel la problematica minorităților. Pe de o parte politicienii partidelor de coaliție au o atitudine mai favorabilă față de problema minorităților, pe de altă parte așa cerea și interesul politic. Ar fi o greșeală să considerăm că atitudinea fundamentală se deosebește în mod esențial de cea a politicienilor din guvernarea precedentă – mai degrabă a fost vorba de o variantă mai îngăduitoare a statului național, neutru din punctul de vedere al limbii³¹ –, trebuie să ne fie clar însă că UDMR nu putea spera decât din această parte la un oarecare sprijin pentru

realizarea programului său.

Guvernul Orbán a fost mai activ decât predecesorul său în privința politicii referitoare la maghiarime. A sprijinit mai deschis – prin declarații, vizite și ajutor material – obiectivele maghiarimii din România. Cu toate acestea, relația celor două state a avut o evoluție pozitivă. Aceasta se poate datora pe de o parte participării formațiunii maghiarilor la guvernare, pe de altă parte orientării politicii externe a guvernului de la București din perioada 1996-2000, care a realizat că relațiile bune cu Ungaria și cu UDMR îi pot îmbunătăți șansele de integrare euroatlantică.

(continuare în numărul următor)

NOTE

¹ Am putea spune că am pus accentul mai mult pe aspectele sociale decât pe cele politice. În cursul analizei a trebuit să recunoaștem că nu ne-am putut afirma pe deplin aspirația spre obiectivitate, în schimb abordarea noastră a fost influențată nu de preferințe politice ci de concepția noastră profesională.

² Miklós Bakk: 1989-1999: Primii zece ani ai UDMR. În *Romániai Magyar Évkönyv 2000* (Anuar maghiar din România), red. Barna Bodó, Ed. Polis, Cluj, 2000, 19-32.; Cronologie. În UDMR 1989-1999, Cluj, 2000.

³ În continuarea cercetării noastre avem în vedere realizarea, pe baza unui sistem unitar de criterii, a unor interviuri cu 50 de persoane participante în activitatea guvernamentală, respectiv vom prelucra discuțiile din cadrul Consiliului Reprezentanților UDMR. Astfel se va putea crea fundalul necesar unei analize mai aprofundate. Informațiile provenind din rețeaua informativă internă a UDMR ne-au parvenit doar pe calea unor informații verbale, respectiv nu am avut acces la părțile ne-publice ale unor investigații de opinie publică.

⁴ Ar fi necesară o analiză completă cuprinzând și nivelul micro – analiza presei, analiza înțelegerilor politice, împărțirea de resurse etc. –, dar aceasta depășește cu mult limitele unui studiu. Această activitate se poate imagina doar în cadrul unei munci colective îndelungate și bine finanțate.

⁵ *Mérlegen*: Az RMDSZ a koalícióban, 1996-2000. (UDMR în coaliție 1996-2000), f.a. 80.; resp. Tibor Toró T.: Az RMDSZ koalíciós szerepvállalása: zsákutca vagy kiút egy hatékonyabb érdekképviselő felé? (Asumarea rolului în coaliție al UDMR: fundătură sau cale spre o reprezentare mai eficientă a

intereselor?) *Magyar Kisebbség*, serie nouă, an IV., 1998, nr. 1., 222-251, și răspunsurile publicate, idem 1998, nr.2., 3-141.; Attila Zsolt Borbély: Markónak mennie kell (Markó trebuie să plece), *Erdélyi Napló*, 1999., nr. 17.

⁶ Zoltán A. Biró: A kormánybalépés egy éve a magyar-magyar reláció szemszögéből (Un an de la intrarea la guvernare din punctul de vedere al relației maghiaro-maghiare). În Miklós Bakk- István Székely - Tibor Toró T (red): *Útközben: pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról* (Pe drum: instantanee ale reformei politicii maghiare din Transilvania), ed. Pro Print, Miercurea Ciuc, 1999, 124-137.

⁷ Vezi comentariile referitoare la primele două în Kántor-Bárdi, *REGIO*, 2000/4.

⁸ Dan Pavel: De ce nu s-a predat coaliția? *Sfera Politicii* 2000, nr.78, ianuarie, 5.

⁹ Precizia analizei noastre ar fi putut fi sporită comparând datele sondajelor realizate la ieșirea de la urne și rezultatele preelectorale cu rezultatele obținute în circumscripții.

¹⁰ *Romániai Magyarok 2000* (Maghiarii din România 2000), CCRIT, 2000, martie, 33.

¹¹ Iar dacă ne uităm la partea din program referitoare la propria societate, întâlnim un sistem de valori conservator, tinzând spre consolidare.

¹² Sándor Balázs: A hatalomban vagy a hatalomból (La putere sau din putere). *Magyar Kisebbség*, 1998. Nr. 2., 6.

¹³ Toró T. Tibor: Az RMDSZ koalíciós szerepvállalása: zsákutca vagy kiút egy harékonyabb politikai érdekképviselet felé? (Asumarea rolului în coaliție al UDMR: fundătură sau cale spre o reprezentare mai eficientă a intereselor?) *Magyar Kisebbség* 1998. Nr. 1., 224.

¹⁴ Presupunere, sugerată și de László Tökés în prelegerea “Érvek és ellenérvek” (Argumente și contraargumente) de la Timișoara, în Barna Bodó (red.) *Kisebbségi érdekképviselet: kormányból vagy ellenzékéből* (Apărarea intereselor minoritare: de la guvernare și/sau din opoziție). Timișoara, 1997, 7.

¹⁵ *Mérlegen* op.cit. 67-70

¹⁶ UDMR a numit în posturi din aparatul guvernamental central și local peste 170 de persoane. *Mérlegen* op. cit. 3. Acest grup a adus pe poziții neafectate de algoritmul politic zeci de alți angajați unguri.

¹⁷ Ar merita un studiu separat analiza amănunțită a celor trei guverne, însă acest lucru nu este posibil din lipsă de spațiu, considerăm totodată că principala linie de clivaj a reprezentat-o perioada de dinainte și perioada de după summitul NATO de la Madrid.

¹⁸ Comparația Legii învățământului nr. 84/1995, și a modificării din 1999 o găsim în *Mérlegen* op. cit. 14-16

¹⁹ “Consiliul Operativ a preluat, în esență, aproape total atribuțiile de decizie politică în cadrul UDMR.” Bakk Miklós: Hatáskör-módosulás (Modificarea prerogativelor). *Krónika* 20-21 ianuarie 2001.

²⁰ Vezi documentele Congresului UDMR de la

Miercurea-Ciuc, precum și publicația *Mérlegen* 2000.

²¹ Prelegerile susținute la conferința de la Timișoara din 1997 (László Tökés, Barna Bodó, Imre Borbély) sugerează acest fapt. În Barna Bodó (red.) *Kisebbségi érdekvédelem:kormányból és/vagy ellenzékéből* (Apărarea intereselor minoritare: de la guvernare sau/și din opoziție). Timișoara, 1997.

²² Imre Borbély se referă la metafora folosită de Béla Markó în *Kisebbségi érdekvédelem...* (Apărarea intereselor minoritare...) op.cit.

²³ Attila Zsolt Borbély: Markónak mennie kell (Markó trebuie să plece). *Erdélyi Napló* 1999. nr. 17.

²⁴ László Tökés: Érvek és ellenérvek (Argumente și contraargumente). În *Kisebbségi érdekvédelem* (Apărarea intereselor minoritare) op. cit; respectiv *Magyar Kisebbség* 1998 nr. 2., autori: Barna Bodó, Imre Borbély – Attila Zsolt Borbély, Géza Szöcs

²⁵ *Romániai magyarok 2000* (Maghiarii din România 2000), CCRIT, 22.

²⁶ Ethnobarometer, CCRIT, 2000 May-June, 22.

²⁷ Vom examina această problemă în capitoul următor

²⁸ Memorandumul președinției naționale a FIDESZ-MPP în chestiunea tratatului de bază româno-ungar. În Csaba Lőrincz-Zsolt Németh-Viktor Orbán-Zoltán Rockenbauer: Nemzetpolitika ‘88-’98(Politică națională ‘88-’98). Osiris, Budapesta, 1998, 306-307. Analiza reflectării în presă a dezbaterilor de politica internă o găsim în: Éva Kovács- Péter Csígó: Európai integráció vgy/és kisebbségvédelem? A román-magyar alapszerződés sajtóvitája (Integrare europeană și/sau protecția minorităților? Dezbaterea în presă a tratatului româno-ungar). Budapesta, 2000, În: Diskurzusok a vándorlásról (Discursuri despre migrare). Red. Endre Sík-Judit Tóth, NMMK, Budapesta, 2000 252-278.

²⁹ Csilla Zsigmond: A ciánszenyveződés mediatizálása a Népszabadság, a Magyar Nemzet és a HVG hasábjain (Mediatizarea poluării cu cianuri în Népszabadság, Magyar Nemzet și HVG), *Pro Minoritate* 2000. Nr. 1. 139-147.

³⁰ *Romániai magyarok 2000*, CCRIT, 22

³¹ Această direcție a politicii României față de maghiarime a fost reprezentată între cele două războaie mondiale de Zenobie Păclașianu, iar azi printre alții și de Valentin Stan.

ZOLTÁN KÁNTOR – sociolog, politolog, cercetător la Institutul Teleki Laszlo. Specializat pe politica maghiară din România.

NÁNDOR BÁRDI – istoric, senior researcher la Institutul Teleki Laszlo din Budapesta. Specializat pe istoria socială a maghiarilor din România dintre cele două războaie mondiale.

Antinostalgia

Maghiarii și spațiul public românesc¹

MARIUS COSMEANU

Înfomețați și nefiind în stare să găsească prin întuneric hrana ideală de care amândoi aveau nevoie, reluară atunci lupta cu puteri îndoite și, sub pretext că se gustă numai pentru a se completa și cunoaște mai bine, începură să se muște cu furie mereu crescândă, până ce, consumându-se treptat unul pe altul, ajunseseră ambii la ultimul os... Algazy termină mai întâi...

– Urmuz –

O problemă de abordare

Principalul obstacol de care se lovește cel sau cea care vrea să studieze imaginea maghiarilor în spațiul public românesc (definit ca forme de proiecție ale imaginarului colectiv) este de a stabili o diferență între felul în care sunt percepuți în societatea românească, pe de o parte, maghiarii din Transilvania, pe de altă parte cei din interiorul granițelor statului ungar. Trecând peste nuanțele regionale existente azi în România² – nuanțe care complică și ele un atare demers – o primă explicație a dificultății de a găsi elementele delimitative care să clarifice problema acestei percepții ne-o oferă imaginile construite despre maghiari, inerțial, după 1989. Prin continuarea liniei impuse de istoriografia ceaușistă (cu imagini preponderent negative și “laimotivate” în această formă³), caracterul negativ al acestor imagini se datorează azi, în primul rând, corelației puternice care se face între interesele comunității maghiare din România și cele ale Budapestei. Mai exact, ea se bazează pe temerea că obiectivul ascuns (un soi de *ars politica*) al acțiunilor comunității maghiare din România

– în principal prin UDMR și bisericile “maghiare”, ca reprezentante ale intereselor ei – este acela de a realipi Transilvania la Ungaria⁴.

Fie că e vorba de declarațiile episcopului Tőkés sau de universitatea (în limba) maghiară, de reamplasarea *Statuiei libertății* la Arad sau de meciurile de hochei dintre reprezentantele Bucureștiului și cele ale Secuimii (ca să nu mai amintim de cele de fotbal dintre România și Ungaria) sau, cu atât mai mult, de evenimentele din martie ‘90 de la Tîrgu Mureș și chiar de articolul-manifest al lui Sabin Gherman, orice subiect de acest gen – care implică într-un fel sau altul referiri la problematica maghiară – odată ajuns/adus în dezbateră publică, are ca idee ultimă în mentalul românesc faptul că reprezintă componenta unui plan de dezmembrare a statului român și, “evident” – continuă logica acestui scenariu – Budapesta nu este/nu poate fi străină de toate acestea⁵.

Într-un astfel de cadru așadar e greu să vorbești de o disociere clară a imaginii pe care o au/și-o formează românii în/prin spațiul public autohton despre maghiarii din România, respectiv cei din Ungaria. Aceasta, chiar dacă

membrii celor două comunități au cetățenii diferite, au un statut diferit (minoritar/majoritar), au trecut vreme de câteva generații prin procese de modernizare diferite (cu particularitățile corespunzătoare în ce privește mentalitățile, cultura politică, socialitatea etc.) și au cunoscut sisteme politice care, deși prezentau “precipitatele” aceleiași ideologii, difereau semnificativ prin conținut⁶.

La construcția și menținerea acestei imagini nediferențiate pe care o au românii despre maghiari au contribuit desigur și unele declarații sau decizii de după 1989 ale liderilor politici de la Budapesta.⁷ Trimiterile, directe sau nu, la unitatea tuturor celor 15 milioane de maghiari venite din partea acestora au constituit în România tot atâtea ocazii de a reduce comunitatea maghiară de aici exclusiv la componenta sa etnică pentru a o îngloba astfel, la nivel imaginar, într-o formațiune de tip ante-Trianon în care maghiarii din țara-mamă și cei din afara ei ar forma o singură comunitate. Toate acestea în condițiile în care primate de la Budapesta lucrurile par mult mai clare, atât în viața de zi cu zi, cât și în optica oficială. Ne-o arată deopotrivă apelativul de “român” atribuit azi (nu întotdeauna în sens peiorativ!) maghiarilor transilvăneni ajunși în Ungaria și recent adoptata “Lege a statutului maghiarilor”. Această lege reprezintă de fapt, dincolo de implicațiile sale programate (cu eventualele forme minimale sau maximale), o confirmare tacită tocmai a deosebirilor care există între maghiarii din țara-mamă și cei din regiunile Ungariei istorice sau, cu alte cuvinte, o deosebire între cei *care* au elaborat și cei *pentru care* s-a elaborat această lege.

Prin urmare, imaginea nediferențiată pe care o au în prezent românii despre maghiari poate părea – la vest de Nădlac sau Episcopia Bihorului – de neînțeles atâta timp cât în societatea ungară diferențele sunt

percepute mult mai clar. Din punct de vedere al abordării și al analizei pe care o încearcă această lucrare, ele vor pleca de la aceste coordonate – de diferențe semnificative, dar necristalizate încă la nivelul imaginarului românesc în ce privește percepția maghiarilor, urmând ca excepțiile, acolo unde vor exista, să fie prezentate ca atare.

Percepția Celuilalt

Motto: *Străinul este în noi*
– Julia Kristeva –

În trecut, imaginea Străinului, fie că era proaspăt “venetic” sau pelegin, fie un “om de-al locului”, “în rădăcinat”, ai cărui strămoși trăiseră deja în acest spațiu, devenise în imaginarul colectiv românesc, ca și în cazul altor popoare, una arhetipală (Boia, 2000). Atmosfera oarecum idilică a acelor vremuri, așa cum ne apare ea azi, este redat mai jos într-un pasaj din *Baltagul* lui Mihail Sadoveanu citat în introducerea cărții lui Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalți* (p. 5-6).

Domnul Dumnezeu, după ce a alcătuit lumea, a pus rânduială și semn fiecărui neam. Pe țigan l-a învățat să cânte cu cetera și neamțului i-a dat șurubul. Dintre jidovi, a chemat pe Moise și i-a poruncit: Tu să scrii o lege; și când o veni vremea, să pui pe farisei să răstignească pe fiul meu cel prea iubit Isus; și după aceea să îndurați mult năcaz și prigonire; iar pentru aceasta eu am să las să curgă spre voi banii ca apele. A chemat pe ungar cu degetul și i-a ales, din câte avea pe lângă sine, jucării: Iaca, dumitale îți dau boftori și pinteni, și rășniță să-ți faci sfărcuri la mustăți; să fii fudul și să-ți placă petrecerile cu soții. S-a înfățișat și turcul; Tu să fii prost, dar să ai putere asupra altora cu sabia. Sârbului i-a pus în mână sapa. Pe rus l-a învrednicit să fie cel mai bețiv dintre toți și să se dovedească bun cerșetor și cântăreț la iarmaroace...

Citatul este sugestiv pentru perioada de până la începuturile epocii moderne, locuitorii acelor vremuri trăind într-un spațiu unde “musa-firii” (cu felurite gânduri și comportamente) au poposit obositor de des, păstrându-și, atât cât s-a putut, identitatea într-un loc pestriț neîncer-

când decât foarte rar, rarisim – subliniază același Dan Horia Mazilu – să exercite asupra străinilor presiuni deosebite pentru ca aceștia să accepte și să se încadreze în modelul lor cultural și modul lor de a trăi și de a gândi (Mazilu, op. cit.).

*

Motto: *Infernul sunt ceilalți*
– Jean Paul Sartre –

Acest gen de abordare a Celuilalt, cu ironie, umor și detașare, se schimbă însă în ultimul secol și jumătate, cunoscând în unele momente mutații radicale⁸ și urmări dramatice⁹. Schimbarea de paradigmă a început odată cu primele încercări de diferențiere sau singularizare a unei identități naționale românești. Înscriindu-se în curentul politic ce a urmat revoluției franceze de la 1789, cei care au încercat o astfel de autodefinire au fost în primul rând românii ardeleni. Preluând ideile Școlii Ardelene, noii mentori ai mișcării naționale au centrat discursul identitar pe Celălalt, considerându-l pe acesta principal răspunzător și sursă a nemulțumirilor acumulate în timp¹⁰.

Astfel, alături de turci, greci, evrei sau ruși, percepuți negativ îndeosebi în vechiul regat, o poziție tot mai centrală în construcția unei imagini de dușman începeau să o aibă maghiarii, pentru început în Transilvania, iar apoi și dincolo de Carpați. Evoluția acestui curent în istoria ideilor politice a intelectualității românești și-a păstrat continuitatea până astăzi (e adevărat, și în reciprocitate cu pozițiile și demersurile antiromânești de la Budapesta). Dacă până la 1918 avem un discurs antimaghiar îndreptat mai cu seamă spre statul ungar și politica sa minoritară (cu intenția în primul rând de a proteja românii din Ungaria decât în scop unionist¹¹), prin unirea Transilvaniei cu România acest discurs capătă, în condițiile noilor relații de putere dintre cele două state, alte tonalități.¹²

*

Chiar dacă formarea României Mari indica vindecarea frustrărilor românești¹³ – Rezoluția de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918 proclamând deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare¹⁴ – lucrurile n-au mers, totuși, în această direcție. Rădăcinile naționalismului erau îndeajuns de adânci pentru ca el să nu dispară într-un timp scurt. Și nu numai că nu a existat o erodare a fenomenului, dar, în contextul unei conjuncturi internaționale “legitimante”, acesta a crescut, după cum știm, în intensitate. Raportarea la Celălalt în România perioadei interbelice a continuat astfel moștenirea jumătății de secol care a precedat-o. Dacă în 1910 C-tin Rădulescu Motru, într-o caracterizare făcută românilor, mai putea susține că aceștia sunt naționaliști, “dar numai până la fapte” (Motru, 1990), până la sfârșitul deceniului trei ideea sa era tragic infirmată. Iată cum vede Irina Livezeanu această problemă:

Ca și în alte țări central și est europene în perioada interbelică, naționalismul integral a devenit larg acceptat și în România drept cadru ideologic al politicii în general. În vederea asimilării noilor provincii cu numeroasele lor populații minoritare și cu populațiile lor românofone regionalizate, guvernul român a inițiat strategii culturale și educaționale care au dus la o intensă mobilizare națională. La rândul lor, aceste strategii au aprins discursul populist, naționalist, deja existent, care a ajuns treptat să domine viața politică, socială și culturală după 1918. În România Mare naționalismul integral a devenit larg acceptat drept cadru pentru programe politice și negociere. (Livezeanu, 1995: 24)

*

Ca exemplu de discurs și de traiectorie intelectuală a generației interbelice în ce privește percepției maghiarilor am ales trei fragmente din scrierile lui Emil Cioran. În cartea sa de debut, în care visa “o Românie cu populația Chinei și destinul Franței”, Cioran scria: Este foarte greu, ca român, să fii obiectiv cu popoarele care ne înconjoară. Aproape toate ne-au dominat, fie o întreagă perioadă, fie numai un moment istoric. Rușinea este a noastră, cu atât mai mult cu cât este aproape imposibil să

inventezi o scuză oarecare. De aici neînțelegerea și disprețul față de ele. Atâtea aspecte ale *sufletului* maghiar îmi inspiră o simpatie nesfârșită; nu sunt capabil, însă, de cea mai mică atașare de poporul maghiar, de istoria lui. Sunt câțiva ani în urmă, văzând sergentul de stradă din Budapesta, m-am cutremurat că mustața aceuia s-a întins o mie de ani peste Ardeal și am înțeles, în acest trist fenomen, de ce noi românii n-am avut o chemare în lume (Cioran, 1990: 197-200).

Peste aproape două decenii și jumătate, la un an după revoluția maghiară, Cioran răspunde scrisorii primite de la Constantin Noica pe aceeași temă:

Născut dincolo de Carpați, nu l-ai putut cunoaște pe jandarmul ungar, teroare a copilăriei mele transilvane. Când zăream vreunul, chiar de departe, intram în panică și o luam la goană: era străinul, dușmanul; a urî însemna a-l urî. Din cauza lui, îi uram pe toți ungurii cu o patimă curat ungurească. Nu e nevoie să-ți spun mai mult ca să pricepi cât *mă pasionau*. Mai pe urmă, schimbându-se împrejurările, n-am avut motive să-i dușmănesc. Cu toate astea, multă vreme încă, nu-mi puteam imagina un opresor fără să mă gândesc la tarele și fascinația lor. [...]

Invidiez, îți mărturisesc, aroganța vecinilor noștri, îi pizmuesc până și pentru limba lor, oricât ar fi ea de sălbatică, de-o frumusețe ce n-are nimic omenesc, cu sonorități venind dintr-un alt univers, puternică și corosivă, făcută pentru rugăciune, pentru răgete de furie și pentru jeluiri, ieșită din infern ca să-i perpetueze accentul și strălucirea. Măcar că nu cunosc în această limbă decât înjurăturile, ea îmi place nemăsurat, aș sta o veșnicie s-o ascult, mă fascinează și mă îngheață, mă pierd la farmecul și la cruzimea ei, la toate acele cuvinte de nectar și cianură, atât de adaptate la exigențele unei agonii. Ar trebui să răposăm pe ungurește – iar dacă nu, să renunțăm a mai muri. Neîndoielnic, îi urăsc din ce în ce mai puțin pe foștii mei stăpâni (Cioran, 1992: 13-15).

În fine, pe 22 februarie 1990, cu doar câțiva ani înainte morții sale, pe prima pagină a republicatei ediții a *Schimbării la față...* face următoarea precizare:

Am scris aceste divagații în 1935-36, la 24 de ani, cu pasiune și orgoliu. Din tot ce-am publicat în românește și franțuzește, acest text este poate cel mai pasionat și în același timp îmi este cel mai străin. Nu mă regăsesc în el, deși îmi pare evidentă prezența isteriei mele de atunci (Cioran, 1990: 5).

*

Motto: *Infernul este în același*
– Jean Baudrillard –

Instaurarea regimului comunist în România a plasat problema minoritară și, implicit, pe cea maghiară, într-un aparent con de umbră, prin cenzura pe care sistemul o impunea. Deși la nivel societal evenimentele trecutului apropiat se păstrau încă vii în memoria oamenilor, această amintire este reactivată și exploatată abia mai târziu, de către ideologiile regimului Ceaușescu, pericolul unguresc oferindu-i acestuia, explicit sau implicit, un alibi (Boia, 1997: 256).

Într-o societate însă, ca cea românească din deceniile cinci și șase, cu un spațiu public hiper-ideologizat, care se definea prin conștiința de clasă și în numele unui internaționalism proletar, era firesc ca (re)sentimentele naționale să nu-și găsească loc în dezbaterea publică. Că ele au existat într-o formă tacită, informală, o arată criticile venite după 1989 privind vinovăția evreilor, a maghiarilor și/sau a altor elemente alogene în instaurarea comunismului în România (Boia, 1997: 261). De fapt, pe lângă încercarea de a justifica nevinovăția românilor în participarea la un regim pe care, paradoxal, mulți dintre ei îl regretă astăzi¹⁵, aceste critici ignoră impunerea în perioada respectivă a modelelor sovietice în detrimentul celor autohtone (fenomenul de sovietizare).

Cât privește relațiile româno-ungare în era Gheorghiu-Dej, un moment de referință l-a constituit fără îndoială revoluția ungară din 1956. La nivel de stat, conducerea politică a României de atunci, prin aducerea în țară și arestarea grupului Imre Nagy, a încercat nu doar să contribuie la înfrângerea ireversibilă a revoluției ungare pentru a cădea astfel în grațiile Moscovei, dar a dorit și conservarea *status quo*-ului intern. Revoluția maghiară, chiar dacă a cunoscut o susținere în rândul

românilor¹⁶, ea nu s-a extins la o mișcare de proporțiile celei din țara vecină. Complicitatea regimului comunist de la București în reprimarea revoluției maghiare a făcut însă și dovada continuității poziției României față de Ungaria, relațiile diplomatice dintre cele două state răcindu-se și mai mult.

*

Nicolae Ceaușescu, mai versat decât predecesorul său, adoptă o strategie inversă: “refuzând” implicarea României alături de celelalte state semnatare ale Tratatului de la Varșovia în reprimarea Primăverii de la Praga din 1968, ajunge să câștige simpatia Occidentului pozând în adversar al Moscovei. Primind acest credit, odată cu scăderea drastică a nivelului de trai și creșterea nemulțumirii populației de la finele anilor ’70, Ceaușescu trece la măsuri preventive de intimidare și control social prin îngrădirea și mai mult a libertăților individuale. În paralel, are loc procesul de industrializare masivă și, prin acesta, o răspândire a fenomenului de ruralizare a urbanului, cu efecte ireversibile și în privința structurii demografice a orașelor transilvane locuite până atunci în majoritate de maghiari¹⁷.

După desființarea în prealabil a Universității Bolyai/maghiare din Cluj¹⁸, ca și a Regiunii Autonome Maghiare, politica de asimilare a regimului Ceaușescu își atinge apogeul la sfârșitul deceniului nouă, cel care face din România statul cu cel mai dur regim politic din fostul lagăr comunist. Îngrădirile politice, penuria și raționalizarea alimentelor, poliția politică, situarea pe ultimele locuri în Europa în ce privește indicatorii demografici, aberantele întruniri publice culturale (Cântarea României) și sportive (Daciada) ș.a.m.d., nu puteau să nu se răsfrângă și asupra condiției maghiarilor din România. Schimbarea numelor de străzi purtând numele unor personalități ale culturii maghiare, interzi-

cea folosirii denumirilor de localități în limba maghiară, inclusiv o listă a numelor care puteau fi date copiilor maghiari la naștere, dărâmarea unor clădiri din patrimoniul cultural al maghiarilor din România, aplicarea lui *numerus clausus* în sistemul educațional, în justiție sau administrație, toate au avut efecte semnificative asupra acestei comunități.

În relația sa cu Ungaria, România lui Ceaușescu era caracterizată de un adevărat “sindrom unguresc”:

Insuccesele interne, de obârșie strict autohtonă, trec pe plan secundar în fața unor amenințări imaginare în raport cu care se cere românilor să fie uniți și să uite dificultățile pasagere. Românii află fără încetare că lobby-ul maghiar creează obstacole internaționale României, iar irendentismul ungar amenință să rupă Transilvania de trupul țării. (...)Până și istoria românilor a ajuns să fie concepută în așa fel, încât să nu cedeze punctului de vedere unguresc sau să nu se afirme nimic ce ar putea avantaja Ungaria (chestiuni precum continuitatea, istoria Transilvaniei sau raporturile dintre teritoriile românești și unirea lor, nu mai pot fi abordate cu seninătate profesională din motive strict “ungurești”) (Boia, 2000: 256-257).

*

Protestele din decembrie 1989 de la Timișoara aveau să mai trădeze odată sentimentele anti-maghiare ale lui Nicolae Ceaușescu. Repetatele sale acuzații privind implicarea unor forțe străine (și în mod special a Ungariei) în aceste evenimente aveau însă, ce-i drept, și un alibi – faptul că totul pornise de la protestul pastorului Tókéș. În fapt, nu era vorba decât de un pretext, așa cum au arătat-o și declarațiile dictatorului la teleconferința din 20.12.1989. În plus, efectele mesajului său confirmau din nou diferența de percepție dintre românii din afara și din interiorul arcului carpatic. Astfel, unul din membrii gărzilor patriotice – care au sosit împreună cu alți muncitori aduși din fabricile Olteniei pentru restabilirea ordinii în Timișoara – odată ajuns în balconul Operei,

recunoaște că: “Ieri dimineață, ne-au adunat la ieșirea din schimb în curtea fabricii, unde tovarășul director împreună cu secretarul de partid ne-au comunicat că la Timișoara ungruii și huliganii au devastat orașul. Trebuie să mergem acolo și să înăbușim această revoltă. (...)Acum am văzut, împreună cu colegii mei, că lucrurile nu stau chiar așa.” (Ștefănescu, 1995: 14).

Ce a urmat în zilele imediat următoare revoluției se știe: o imensă simpatie din partea Ungariei față de un popor ieșit din teroare, simpatie care dădea toate speranțele pentru o apropiere între cele două părți.¹⁹ Faptul că “păcatul originar” al revoluției l-a constituit László Tőkés, adică un maghiar, a avut într-o primă perioadă implicații pozitive, în sensul unei apropieri între români și maghiari, pentru ca apoi – și prin declarațiile radicale ale pastorului – raportările negative la liderul maghiar să prevaleze. Astăzi, imaginea lui László Tőkés a devenit una stereotipică, de clișeu, pronunțarea numelui său provocând în rândul multor români cam aceleași sentimente pe care le provoacă în rândul maghiarilor “echivalentul” său, Gheorghe Funar. Nu mai are sens să stăruim asupra resorturilor acestei confuzii, cert este însă că la comemorarea unui deceniu de la revoluție, Tőkés nu a mai fost prezent/invitat la manifestările de la Timișoara, așa cum se întâmplase în anii precedenți, într-un oraș care până nu de mult era considerat un reper al spiritului ecumenic și al toleranței.²⁰

Tranziția

Dacă în 1930, la o populație de 18.057.028 de locuitori câți avea atunci România (românii formând 71,9% din totalul populației), 7,9 % erau maghiari, 4,1% germani, 4,0% evrei, 3,3% ucrainieni (inclusiv huțulii), 2,3% ruși, 2,0% bulgari,

1,5% romi și 3,0% locuitori aparținând altor grupuri etnice²¹, în prezent – exceptând maghiarii (comunitate care a trecut și ea printr-o criză demografică în urma psihozei declanșate de conflictul din martie '90 de la Tîrgu Mureș) și romii – nici una din celelalte grupuri etnice care trăiesc în România nu depășește un procent. Constatăm deci o modificare semnificativă în timp a acestei structuri. După o legislație liberală cu practici represive mascate în perioada interbelică, și declararea, în 1953, a problemei naționalităților ca fiind rezolvată (Koos, 1996) procesul de omogenizare a continuat în România, așa cum aminteam, până la sfârșitul regimului Ceaușescu.

Uitându-ne așadar la structura etnică actuală a societății românești, vedem că cele două grupuri etnice amintite au o pondere importantă (maghiarii cu 7-8%, iar romii cu aprox. 8-10%), ele constituind de altfel două din minoritățile etnice cele mai importante ale Europei. O primă recunoaștere a importanței pe care o are minoritatea maghiară în România și, totodată, un prim exemplu relevant al felului în care a văzut statul român să proiecteze relațiile interetnice după 1989 este crearea grupului parlamentar “al minorităților altele decât cea maghiară”. Plasarea comunității maghiare încă de la începutul perioadei post-comuniste în poziția de principal adversar interior al României sau, oricum, în cea de grup cu totul aparte din punct de vedere al intereselor românești (după cunoscuta logică naționalistă a Ungariei care-i aproape, și a Germaniei, Turciei, Israelului etc. care sunt departe...) nu a constituit, totuși, o surpriză. Această atitudine reformula de fapt, într-un alt context politic, ideile regimului anterior, inducându-le opiniei publice românești.

Alți pași au venit apoi să întărească această suspiciune xenofobică, ce a caracterizat reprezentanții post-decembriști ai politicii românești. Bunăoară, decizia Ministe-

rului Apărării Naționale de a crește numărul unităților militare pe granița de vest; programarea emisiunii militare “Pro Patria” imediat după principala emisiune în limba maghiară de pe postul de televiziune public (pentru a semnala un fel de *who’s the boss*); decizia de instituire a zilei naționale pe data de 1 decembrie și alegerea ca text al imnului național a versurilor din *Deșteaptă-te române*, ambele fiind cel puțin străine de sentimentele maghiarilor din România²²...

În fine, un ultim exemplu s-ar lega de terminologie. Comparând familiile de cuvinte ale termenilor *român* și *maghiar/ungur* din Dicționarul Explicativ al Limbii Române (1998) putem de asemenea observa diferența aceasta între *in-group* și *out-group* atunci când este vorba de raportarea la maghiari.

MAGHIAR, -Ă, *maghiari*, -e. **1.** Persoană care face parte din populația de bază a Ungariei sau este originară de acolo; ungur. **2.** Care aparține Ungariei sau populației ei; privitor la Ungaria sau la populația ei; originar din Ungaria; unguresc, ungar. (Substantivat, f.) Limba maghiară. – Din magh. **magyar**. [UNGUR, *unguri*. Maghiar. Din sl. **ongrinu**]

ROMÂN, -Ă, *români*, -e. **I.1.** Persoană care aparține populației de bază a României sau este originară din România. **2.** (Pop.) Țăran. Bărbat, soț. Om (în general), bărbat. [...]. **II.1.** Care aparține României sau românilor; (**I.1.**), referitor la România sau la români; românesc. Limba vorbită de români. Lat. **romanus**.

În primul caz nu se face nici o referire la maghiarii din restul regiunilor aparținând Ungariei istorice sau măcar la cei din spațiul transilvan, adică la maghiarii care locuiesc aici, (definirea lor făcându-se prin cetățenie, prin apartenența la statul ungar actual și nu prin naționalitate, cum se face în schimb în cazul cuvintelor “românizat” și “bozgor”, definite mai jos). Textual: **maghiar** – “care aparține Ungariei și populația ei”, spre deosebire de **român** – “care aparține României și românilor”, ceea ce înseamnă, totuși, altceva.

Mai departe exemplele sunt și mai elocvente:

ROMÂNIME. Totalitatea românilor (**I.1.**); număr mare de români.

UNGURIME. Mulțime de maghiari; totalitatea maghiarilor; ținut locuit de maghiari (în Transilvania).

ROMÂNESC, -EASCĂ, *românești*. Care aparține României sau populației ei, privitor la România sau la populația ei. Limba română.

UNGURESC, EASCĂ, *ungurești*. **1.** Maghiar.

MAGHIARISM, *maghiarisme*. Termen, expresie, construcție proprie limbii maghiare, împrumutată (fără necesitate) de la altă limbă și fără a se fi adaptat la sistemul acesteia. [UNGURISM, *ungurisme*. (Rar) Maghiarism.]

ROMÂNISM, (**II**) *românisme*. **1.** Sentiment național al românilor (**I.1.**); spirit românesc. **2.** (Rar) Cuvânt sau expresie specifică limbii române.

MAGHIARIZA, *maghiarizez*. **1.** A (se) asimila cu populația de limbă maghiară. **2.** A modifica un cuvânt, o expresie etc. după structura limbii maghiare.

ROMÂNIZA, *românizez*. A da unui cuvânt sau unei expresii străine introduse în limba română o formă potrivită cu normele, cu structura acestei limbi.

MAGHIARIZARE, *maghiarizări*. Faptul de (se) maghiariza.

ROMÂNIZARE, *românizări*. Acțiunea de a româniiza și rezultatul ei.

ROMÂNIZAT, -Ă, *românizați*, -te. **1.** Care a trecut (în anumite împrejurări istorice) la naționalitatea (subl. mea – M.C.) română; care a devenit român (**I.1.**). **2.** (Despre cuvinte și expresii străine intrate în limba română) Care a căpătat o formă potrivită cu structura limbii române.

(Termenul de **MAGHIARIZAT** nu figurează).

BOZGOR, -oaică. *bozgori*, -oaițe. **boanghen**, -iță, *boangheni*, -ițe. Persoană de naționalitate (subl. mea – M.C.) maghiară. (Volceanov și Volceanov, 1998)

*

Luna de miere a relațiilor dintre români și maghiari s-a încheiat în forme care numai domestice nu pot fi numite... Bucurându-se, ca de altfel întreaga societate românească, de libertatea obținută, maghiarii transilvăneni și-au sărbătorit pentru prima dată după decenii de interdicție revoluția de la 1848. Ei au comis însă “sacrilegiul” de a aduce în spațiul public și simbolurile prin care se identifică. Manifestările lor din 15 martie 1990 au însemnat astfel prea mult pentru nedezmeticita societate românească de atunci.

Urmările se cunosc: pe fondul dezbatelor privind drepturile lingvistice și instituțiile de învățământ și a unui discurs naționalist renăscut prin dezbaterile privind redistribuția puterii în localitățile cu populație mixtă, situația a degenerat în conflictul inter-etnic din martie 1990 de la Tîrgu Mureș. Urmările se cunosc: răniți, morți, procese, condamnări și, în final, revenirea la relațiile tensionate. Și în plus, fapt nu lipsit de semnificație, înființarea la 24 martie 1990 a *Serviciului Român de Informații*, Ion Iliescu prezentându-l la vremea respectivă ca pe o necesitate, o instituție modernă care a fost structurată după analiza modelelor unor astfel de servicii din țările cu tradiție democratică.²³

În final, la doar câteva luni de la revoluție, relațiile diplomatice româno-maghiare se înrăutățesc și mai mult (Grupul de la Vișegrad respingând deja în februarie – prin răspunsul dat de premierului ungar Antall – cererea de aderare adresată de România prin premierul Petre Roman).

*

După alegerile din 20 mai 1990, cei șase ani (1990-1996) în care s-au aflat la putere forțele postcomuniste au însemnat o continuare a relației încordate cu Budapesta și atacuri constante la adresa UDMR²⁴. În timpul guvernării Antall, incompatibilitatea cu politica externă și internă promovată de guvernul condus de FSN/PDSR, a făcut ca relațiile între cele două țări să se răcească și mai mult. Venirea la putere în Ungaria a coaliției social-liberale a însemnat o apropiere relativă (nu doar datorită trecutului politic comun al lui Ion Iliescu și Gyula Horn, ci și prin noua orientare pro-integraționistă a puterii de la București). Această relație s-a încununat cu semnarea la 16 septembrie 1996 a tratatului bilateral. Discuțiile care au precedat și au urmat semnarea acestui tratat au fost în egală măsură aprinse, de ambele părți.

*

Schimbarea de regim survenită în noiembrie 1996 în România a deschis nu numai perspectiva accelerării reformelor, dar și pe cea a realizării de pași concreți în relațiile româno-ungare. Mai mult, invitarea UDMR de a participa la guvernare a constituit un precedent apreciat inclusiv de președintele american de atunci, Bill Clinton, ca un model pentru întregul continent european.

Depășind acuta confruntare ideologică asupra statutului minorității maghiare din România de la sfârșitul anilor optzeci, violențele inter-etnice din Tîrgu Mureș din 1990 și lipsa contactelor politice din anii 1990-1994, România și Ungaria au construit, începând din 1996, un mecanism de reconciliere politică și parteneriat apreciat unanim drept “un model pentru Europa și pentru întreaga lume.”²⁵ Stimulate de procesul de integrare europeană, elitele politice din cele două țări au abandonat prioritățile naționaliste ale agendei lor politice în favoarea interdependenței economice, politice și militare bilaterale, considerată acum drept un element care produce stabilitate și nu conflict.²⁶ Stimulate de modelul de reconciliere politică franco-german, România și Ungaria au constituit o relație de colaborare pe termen lung menită să faciliteze integrare lor în NATO și Uniunea Europeană.²⁷ Promovată însă aproape exclusiv la nivelul elitelor politice din cele două țări și realizată sub influența hotărâtoare a comunității internaționale, reconcilierea româno-maghiară nu se bazează însă pe o reală schimbare de imagine la nivelul opiniei publice în cele două țări. Clișeele, prejudecățile și stigmatizarea reciprocă continuă să supraviețuiască la nivelul memoriei colective, în discursului public și, cu atât mai semnificativ, în discursul istoric profesionist (Iordachi și Turda, 2000).

Decizia de a invita UDMR la guvernare a avut, spun scepticii, două motive: 1. acela de a schimba imaginea în Occident a României în ce privește tratamentul minorităților naționale și 2. de a scăpa de criticile care ar fi venit din partea UDMR în cazul în care aceasta ar fi rămas în opoziție. Prea puțini au fost însă cei care au văzut în cooptarea UDMR în coaliția guvernamentală formată după alegerile din 1996 și *un gest politic*, bazat pe *voință politică*. Nemaivorbind că printre argumentele forte – venite inclusiv din sfera academică – care susțineau

că Uniunea nu-și are rostul în viața politică din România era și acela, pe linie weberiană, că un partid politic care nu aspiră la putere nu-și justifică existența. Prin participarea sa la coaliția de guvernământ UDMR a reușit să bifeze și acest atac îndreptat împotriva sa.

Despre mandatul coaliției PNȚcd-PNL-PD-UDMR putem spune că ea a adus în multe privințe o normalizare a relațiilor cu Ungaria și a celor dintre majoritatea românească și minoritatea maghiară. Întâlnirile de la nivel de președinți sau premieri, atmosfera în care s-au desfășurat acestea, vizita istorică a premierului Ciorbea la Budapesta și mesajul transmis de acesta națiunii maghiare la 15 martie 1997, continuarea colaborării militare prin programul “Cer deschis” etc., sunt toate expresii ale acestei stări.

A existat însă și o continuitate, prin momentele și deciziile în care nici această guvernare nu și-a putut depăși condiția identitară, acționând asemeni predecesorilor săi dintr-un trecut mai apropiat sau mai îndepărtat. Bunăoară, în cazul Centrului de la Cserehát, a disputelor iscate de reamplasarea *Statuii Libertății* la Arad, a celor privind înființarea unei universități maghiare (în acest caz, după ce opiniei publice i s-a explicat luni la rând ineficiența și inoportunitatea creării unei asemenea instituții de învățământ, în cele din urmă s-a adus ca argument al refuzului, însăși rezultatele sondajelor de opinie care arătau că opinia publică din România nu agreează această idee...) etc. Concluzia cea mai importantă pe care o putem trage așadar, comparând perioada 1990-1996 cu cea din anii 1996-2000 (în care s-au aflat la guvernare practic toate partidele importante reprezentate în Parlament) este că în România nu există încă un partid politic îndeajuns de matur pentru a aborda chestiunea maghiară cu seninătate și detașare, de pe alte poziții decât cele maniheiste, care să gândească relația

dintre români și maghiari și altfel decât în termenii tradiționali ai imaginii de dușman, pe fundal.

*

Desigur, există și o parte a societății românești care a avut o contribuție importantă după 1989 la îmbunătățirea relațiilor și la apropierea dintre români și maghiari, prin promovarea unui dialog deschis și unei susțineri constante a comunității maghiare din România. Mai mult decât atât, văzând în Budapesta unul din centrele dinamice ale Europei (și nu un loc în care, cum spunea Petre Țuțea, “dacă ne urcăm pe cai ajungem în două ore”), acest segment a abordat capitala Ungariei ca pe un partener. Grupați în jurul revistelor de educație civică, a celor de artă sau cultură, de științe sociale, a unor edituri (în special cele din Transilvania și Banat) sau în jurul unor organizații neguvernamentale ori echipe de cercetare, această sferă nu are încă impactul dorit. Decalajul, rămânerea în urmă caracteristică României față de țările aflate la vest de ea, este o realitate pe care o întâlnim și în cazul societății civile. Mult mai deschisă decât sfera politicului, societatea civilă din România mai are încă nevoie de coeziune pentru administrarea eficientă a relațiilor interetnice din România.

*

Cât privește mass-media, cea de limbă română desigur, ea a format după 1989 probabil cea mai dinamică, dar și cea mai contrariantă sferă a societății românești. Contrariantă în primul rând prin discrepanța dintre formele de prezentare (având ca reper stilul occidental) și conținutul mesajelor despre Celălalt. Fiind un motor cu mai multe viteze, ea a dezamăgit prin contrastul dintre dinamismul și evoluția ei pozitivă în abordarea, de exemplu, a problemelor sociale și economice și rigiditatea la schimbarea stilului de prezentare a chestiunilor legate de alteritate în general, și de maghiari în

special (incapacitatea de a depăși faza “încrâncenată”). Toate aceste aspecte având bineînțeles efecte negative la nivelul opiniei publice. Reluarea deprinderilor jurnalistice vechi, prin generația de jurnaliști care a activat și în perioada presei centralizate, și preluarea sau chiar impunerea (din convingere sau din spirit mercantil) a acestei perspective la jurnaliștii formați după 1989, a însemnat practic o reproducere continuă a *mainstream*-ului jurnalist autohton în abordarea problematicii maghiare. În loc să încerce o schimbare de fond în această problemă, adoptând un stil relaxat, occidental, în interiorul sistemului ei, pentru a induce apoi o schimbare în această direcție și la nivel societal, reprezentanții mass-media din România s-au menținut în confortul perpetuării ideilor de până la 1989, cu modificări de formă meteorice. Paradoxal, fără a avea o minoritate românească importantă în Ungaria, mass-media din această țară oferă publicului de acolo mult mai multe programe și informații despre România (interesante și utile, nu preponderent negative!) decât o fac colegii lor români: de la producțiile post-decembriste ale cinematografiei sau dramaturgiei românești, până la filme documentare, mese rotunde sau prezentări ale producțiilor muzicale românești de azi.

Din punct de vedere al mesajului media, în ultimii doisprezece ani au existat publicații care pot face oricând subiectul unor cursuri despre mesajul naționalist. Cotidiane importante precum *Adevărul*²⁸, *Jurnalul Național*, *Cotidianul*, *Național* ori săptămânalele *Europa*, *România Mare* sau *Politica*, pentru a aminti doar câteva, cu texte xenofobe și antisemite, n-ar putea supraviețui în nici una din țările în care valorile democrației sunt consolidate. Și nu pentru că ar intra sub incidența legii sau a cenzurii, ci pentru că n-ar avea cititori. Conform *Agenciei de Monitorizare a Presei*, în România nu există în prezent nici un ziar “curat” din punct de vedere al mesajului ten-

dențios față de minoritățile etnice (în special maghiari și romi). Lucru valabil și în ce privește conținutul media referitor la Ungaria.

Pe de altă parte, relațiile din cadrul sistemului mass-media din țară s-au menținut, sub o altă formă, prin păstrarea unei părți a rețelei de jurnaliști existentă înainte de 1989. Un exemplu sugestiv îl constituie în acest sens cazul ziaristului Dorin Suci. Corespondent al TVR la Budapesta până în 1996, el era în același timp și redactor la cotidienele cu tentă naționalistă *Adevărul* (București) și *Cuvântul Liber* (Țirgu Mureș) – corespunzătoare fostelor organe ale PCR, *Scânteia*, respectiv *Steaua Roșie*. Șocantă era însă lipsa oricărui conflict de rol manifestat în acest caz, adică propagarea aceluiași tip de discurs atât la televiziunea publică, cât și în presa centrală și în cea din provincie. O interrelație asemănătoare a constituit-o și migrația jurnaliștilor din presa democratică spre instituțiile puterii după alegerile generale din 1996. Pe lângă acest model, cele câteva excepții caracterizate prin consecvența bunului-simț în tratarea problemei maghiare, surprind însă prin schimbarea tonului atunci când situația devine, ca să spunem așa, “critică”.

Încotro?

Ultimul etnobarometru realizat de către Centrul de Cercetări a Relațiilor Interetnice (CCRIT) împreună cu Centrul pentru Diversitate Etnoculturală (CRDE) la comanda Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) prezintă printre altele următoarele rezultate:

28,8% din români consideră că relațiile dintre români și maghiari sunt la fel ca acum un an. 22,8% susțin că acestea sunt ceva mai bune, iar 3,4% că sunt ceva mai proaste. 5% dintre români opinează că aceste relații au devenit mult mai bune decât anul trecut și doar 3,4% că sunt mult mai proaste. (31,4% non-răspunsuri).

De partea cealaltă, maghiarii din România consi-

Relațiile româno-maghiare – prezent

deră în proporție de 36,3% că aceste relații au rămas neschimbate din 1999 până azi. 33,5% consideră că relațiile sunt ceva mai bune și 10,7% că acestea sunt ceva mai proaste. În fine, 3,0% dintre maghiari sunt de părere că lucrurile în ce privește relația dintre români și maghiari merg mult mai bine, iar 2,8% că acestea merg mult mai rău (12,8% non-răspunși).

Iată de asemenea, procentele obținute pentru variantele de răspuns la alte trei întrebări:
1. Comparativ cu perioada de dinainte de 1989, relațiile dintre români și maghiari sunt mai bune sau mai rele?

	Români	Maghiari
Mult mai bune	10.7	24.8
Ceva mai bune	18.3	30.8
La fel	24.0	8.4
Ceva mai proaste	13.7	11.4
Mult mai proaste	10.4	13.0
Non-răspuns	32.9	11.5

2. “Care din termenii de mai jos descrie cel mai bine relația dintre români și maghiari în regiunea Dumneavoastră?” (răspunși date de români)

	Transilvania	Muntenia	Moldova	Români din Secuime
Conflict	6.9	7.4	1.0	9.1
Cooperare	66.4	44.4	68.4	61.9
Indiferență	11.5	7.4	8.2	14.7
Altele	4.6	3.7	5.1	4.5
Non-răspuns	10.6	37.0	17.3	9.8

3. Credeți că statul ungar ar trebui ...?:

	Români			Maghiari		
	Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu știu	Sunt de acord	Nu sunt de acord	Nu știu
Să acorde burse pentru studenții maghiari din România	61.7	25.7	12.5	87.5	7.6	4.9
Să stimuleze învățământul superior în limba maghiară în România	46.4	31.6	11.9	93.5	3.2	3.3
Să sprijine eforturile de investiție a firmelor ungurești în România	67.5	18.3	14.0	90.9	3.0	6.3
Să întărească legăturile cu organizațiile politice ale maghiarilor din România	39.1	43.9	16.8	90.3	3.2	6.4
Să acorde cetățenia ungară maghiarilor din România	37.0	45.9	16.9	80.3	10.5	9.2

Datele de mai sus arătau o normalizare a situației, indicând chiar o tendință de îmbunătățire a ei. Imprevizibilul, care a precipitat de atâtea ori în ultimii ani relațiile

majoritate-minoritate, a apărut din nou la alegerile din toamna anului 2000, când electoratul român, și în special cel transilvănean, a ales ca peste un sfert din locurile parlamentare să fie ocupate de candidații PRM. Dincolo de speculațiile și corelațiile care s-au făcut (privind extinderea fenomenului de corupție, votul “inconștient” dat de tineri etc.), aceste rezultate au relevat, din nou, carențele culturii politice și a gustului pentru extremism care se manifestă în anumite segmente ale societății românești contemporane.

Din 1989 încoace sondajele au indicat o interdependență aproape constantă între ponderea forțele naționaliste (PUNR, apoi PRM) și cea a UDMR în rândul opiniei publice din România. Astfel, creșterea sau scăderea popularității uneia din părți, atrăgea după sine creșterea, respectiv scăderea celeilalte. În această formulă, participarea UDMR la guvernarea anterioară se pare că a implicat și un “recul” politic ca cel din toamna anului trecut.

Așa cum aminteam la începutul lucrării, percepția comunității maghiare în România poate fi “descompusă” și regional. Vedem că în Transilvania, în formă manifestă, relația dintre români și maghiari este – statistic cel puțin – mai bună decât în restul țării. Guvernarea anterioară (1996-2000), care includea în coaliție și UDMR, pe fondul unei înrăutățiri a situației economice a dus la o

regrupare a electoratului în jurul ideilor naționaliste, un *escape* spre extremism. Corelația făcută între declinul economic și participarea la deciziile puterii a reprezentanților comunității maghiare, chiar dacă este greșită, rămâne actuală atâta timp cât economia României nu va cunoaște o redresare.

De asemenea, mai-bunele relații majoritate-minoritate din Transilvania au și o componentă culturală și în primul rând una de aculturație. O diversificare și o intensificare a procesului de inter-cunoaștere la nivel național poate contribui și ea la micșorarea distanței dintre cele două comunități și la formarea unei imagini normale (reale) despre maghiari, fie ei din România sau Ungaria. Atâta timp însă, cât mass-media românească și discursul politic românesc vor continua să prezinte doar aspectele “exotice” (legate în principal de identitate) sau în registru “hazliu”, privitoare la viața și specificul maghiarilor dintr-o parte și alta a granițelor, situația va rămâne neschimbată, potențialitatea ca stările conflictuale să poată fi reactivate menținându-se și de acum încolo. Pentru că societatea românească nu poate spune nici azi despre ea, la peste un deceniu de la evenimentele din decembrie 1989, că s-a eliberat de prejudecățile sale, că naționalismul e atât de atrofiat încât cu greu mai poate renaște; că mecanismele de control social funcționează îndeajuns de bine pentru ca acest fenomen să poată fi oricând anihilat...

NOTE

¹ Lucrarea reprezintă varianta prescurtată a unui studiu care urmează a fi publicat în numărul din această toamnă al trimestrialului *Limes* din Tatabánya (Ungaria). Din forma originală lipsesc în principal acele pasaje și note care, incluse pentru o mai bună înțelegere din partea cititorului din Ungaria, nefamiliarizat cu realitățile românești, le-am considerat nerelevante pentru cititorul din România.

² În general, cunoștințele, imaginea formată despre maghiari la românii din vechiul regat, comparativ cu cea formată în rândul românilor transilvăneni sau bănățeni, este, prin natura lucrurilor, mai fragmentată și mai difuză. Astfel, un ieșean sau un bucureștean va percepe Budapesta/cultura maghiară – și prin tradiția priorității acordate modelelor culturale aparținând marilor centre europene – ca fiind mai distanțată decât, să spunem, Berlin, Londra sau Madrid și culturile propagate de aceste centre (nemaivorbind de rolul Parisului într-o societate francofilă și având capitala în... Micul Paris). Relația București-Budapesta devine astfel, din perspectivă românească, mai mult rezultatul unei rivalități decât al unei competiții sau cooperări, raportarea la capitala sau cultura ungară făcându-se deseori indirect, prin raportarea mai întâi la comunitatea maghiară din Transilvania. De cealaltă parte, la românii din Transilvania și Banat, tot prin tradiție, relația cu coregionalii maghiari, chiar dacă e una mai conflictualizată, ea rămâne, totuși, sau poate și din acest motiv, o relație vie (prin proximitate geografică, interacțiune socială, aculturație, bilingvism etc.); ceea ce face deci, ca imaginea pe care și-o construiesc românii din spațiul intracarpatic despre maghiari să difere prin consistență și nuanță de cea a românilor din vechiul regat. Iată doar trei exemple de dată relativ recentă care evidențiază această deosebire: 1. Părăsirea emisiunii lui Marius Tucă de către senatorului György Frunda la incapacitatea moderatorului de a accepta/înțelege firescul faptului că politicianul UDMR vorbește cu conaționalii săi în limba maternă, atâta timp – susținea, vizibil iritat, moderatorul emisiunii – cât trăim în România; 2. Suspiciunea constantă pe care a manifestat-o presa centrală față de “loialitatea” fostului antrenor al naționalei de fotbal, “Loți” Bölöni (bunăoară, de ce își ia notițele în limba maternă, de ce discută în maghiară cu directorul tehnic, acesta din urmă, maghiar și el ș.a.m.d.); și 3. Diferența clară între comportamentul spectatorilor de la cele două meciuri disputate anul acesta între naționalele României și Ungariei: cea de fotbal de la București și cea de baschet de la Sibiu; întâlniri având practic aceleași mize (preliminariile de campionat mondial, respectiv european) și care au avut loc în aceeași zi, aproape simultan, ambele fiind transmise în direct de programele postului național de televiziune. Dacă în primul caz (meciul de fotbal) atmosfera a fost cea cu care ne-am obișnuit deja, în cel de al doilea ea a surprins prin *fair play*. Și aceasta nu doar datorită diferenței calitative care caracterizează publicul de fotbal, respectiv cel de baschet; pentru că aceleași huiduieli le-am putut auzi, meci de meci, și la întâlnirile pe care le-a susținut naționala Ungariei în cadrul Campionatului European de Handbal Feminin (publicul de handbal fiind considerat similar celui de baschet) desfășurat anul trecut la București și Râmnicu Vâlcea.

³ În sensul reiterării cu bună știință a unor atitudini care

să mențină, dacă nu chiar să mărească distanța dintre cele două comunități.

⁴ Legat de acest fel de a vedea lucrurile, George Schopflin declara într-un interviu acordat revistei *Dilema* că: “După părerea mea, pe această neîncredere se poate clădi o întreagă ideologie conform căreia acesta e un grup ostil care are drept obiectiv dezmembrarea României. Și ori de câte ori maghiarii afirmă că nu e nici vorbă de așa ceva, mulți români nu îndrăznesc s-o accepte în straturile profunde ale conștiinței, fiindcă persistă teama: dacă vreodată vor dezmembra, totuși, România?” (Zoltán Rostás: *Când statul rămâne gol pușcă*, în *Dilema* nr. 325, 30 aprilie – 6 mai 1999.)

⁵ Printre altele, Silviu Brucan spunea, într-o discuție avută cu Gabriel Andreescu pe marginea tratatului româno-ungar, că: “Maghiarii sunt orgolioși și îi disprețuiesc pe români. Nu vor uita niciodată de Trianon. Planul lor este să refacă Ungaria Mare. Toți visează asta, și maghiarii din România, și cei de la Budapesta. Autonomia în Covasna sau Harghita nu reprezintă decât primul pas” (G. Andreescu, 1998).

⁶ Ceea ce nu înseamnă desigur, că între cele două comunități – maghiarii din Transilvania și cei din Ungaria – ar exista și diferențe de natură să le spunem identitar-etnică, și că unii ar fi “mai maghiari” sau “mai puțin maghiari” decât ceilalți. Însă condiția de minoritar (cu drama *morbis*-ului inerent acestui statut) impusă membrilor comunității maghiare din Transilvania după 1918 (față de statutul de majoritar al maghiarilor din Ungaria), (re)socializarea din perioada regimului comunist de tip dejist sau ceaușist (față de “gulyás”-comunismul regimului Kádár sau experiențele conviețuirii într-o societate diversificată etnic și confesional, adăugând aici și o anume “balcanizare” a maghiarilor transilvăneni (față de un stat *quasi*-omogen din punct de vedere etnic, cum e cazul Ungariei de după primul război mondial, cu aculturații păstrate, totuși, în spațiul central-european) au mărit diferențele, existente de altfel și înainte de 1918, între cele două comunități.

⁷ Cum ar fi cea prin care József Antall se declara premierul a 15 milioane de maghiari sau, mai recent, adoptarea în parlamentului ungar a Legii statutului maghiarilor din afara granițelor Ungariei.

⁸ Vezi poezia-blestem *Doina* a lui M. Eminescu: “De la Nistru pân’ la Tisa/Tot Românul plânsu-mi-s’a,/Că nu mai poate străbate/De-atâta străinătate./ (...) /Și străinul te tot paște/De nu te mai poți cunoaște./ (...) /Cine-au îndrăgit străinii./Mânca-i-ar inima câinii./Mânca-i-ar casa pustia./Și neamul nemernicia!/ (...) Toți dușmanii or să piară/Din hotară în hotară –/Îndrăgi-i-ar ciorile/Și spânzurătorile!/”.

⁹ Ajunge să amintim aici doar acțiunile și legislația antievreiască din perioada interbelică.

¹⁰ În cartea sa privind geneza identității naționale a românilor din Transilvania, Sorin Mitu precizează că trăsătura cea mai evidentă a imaginii de sine a

românilor ardeleni de la începutul epocii moderne este reprezentată de tendința acesteia de a se configura într-o manieră concurențială, ca replică vehementă la imaginile ostile ale observatorilor străini (Mitu, 1997).

¹¹ Crezul liberal “unirea cu orice preț” fiind mai curând o aspirație. În răspunsul său dat în 1900 lui A. De Bertha, ca replică la cartea acestuia *Magyars et Roumains devant l’histoire*, istoricul ieșean A.D. Xenopol (1999, p.38) se întreba: “Românii de dincoace și de dincolo de munți tind ei oare în adevăr la contopirea lor într-un singur stat?” Continuând: “Deși atare ideal nu ar fi deloc extraordinar să răsară pe orizontul minții românești, nu el este acela care determină protestările și activitatea pe care românii o desfășoară în jurul chestiunii naționale. Ba, dacă se iau în privire împrejurările politice, românii au interes ca Ungaria să fie tare, pentru ca, împreună cu ea, să se poată opune primejdiei precumpănirii slavonilor, cari amenință să înghită de laolaltă și pe unguri și pe români.” Și mai departe (p.39): “Românii nu tind la contopirea, într-o singură țară, a României cu Transilvania și districtele ungurești locuite de români. Ei însă resping cu cea de pe urmă energie tendințele ungarilor de a le distruge individualitatea.” De cealaltă parte, ardeleanul Emil Cioran (1993, p.221) declara într-un interviu acordat lui Ferenc Fejtő la Paris că: “Înainte de războiul din 1914, tatăl meu era de părere că o federație era necesară. Românii din Transilvania erau, cu toții, mai mult sau mai puțin, adepții lui Popovici (e vorba bineînțeles de Aurel C. Popovici – n. m. M.C.), care era deputatul Românilor în Parlamentul de la Budapesta. Ambiția lor nu mergea atât de departe ca să gândească practic la România Mare, ci năzuiau la un statut de minoritate cu drepturi recunoscute într-o federație multinațională, Austro-Ungaro-Ceho-Română, ceva în genul Confederației Helvetice. Exista în sensul acestui ideal un adevărat cult, un fel de venerație oarbă.”

¹² Merită menționată de asemenea simetria dintre discursul românesc de dinainte de *Marea Unire* și cel maghiar de după *Trianon*, revendicările pentru drepturile românilor din Ardeal (universitate românească, școli românești, inscripții și denumiri bilingve, folosirea limbii române în administrație și justiție etc.) regăsindu-se azi, în forme aproape identice, și în revendicările maghiarilor din același spațiu. Pentru exemplificare am ales un pasaj dintr-un articol scris de același A.D. Xenopol (1999, p.11) cu ocazia sărbătoririi mileniumului unguresc (1896), articol în care ajunge să schimbăm între ei termenii de “român”, “românesc” etc. cu cei de “maghiar”, “unguresc” etc., pentru ca textul, cu tot umorul său involuntar, să capete o stranie actualitate: “Tendința obștească a sistemului de instrucție în regatul unguresc nu este de a lumina, dar de a deznaționaliza popoarele de altă rasă și în special pe români. Ungurii pretind acum, precum pretindeau și pe vremurile revoluției (sic!), că fiecare cetățean trebuie să cunoască limba

maghiară, spre a se putea înțelege cu dregătorii maghiari, dar mai întâi, de când oare popoarele sunt ele create pentru funcționarii unui stat? Noi credem, dimpotrivă, că aceștia ar trebui să fie îndatoriți a cunoaște limbile populațiilor pe care le administrează, condiții foarte ușor de îndeplinit dacă s-ar recruta acești funcționari printre naționali, rămânând ca ei să fie ținuți a cunoaște și idiomul maghiar, spre a putea corespunde cu autoritățile superioare. Dar a se cere ca un popor întreg să învețe o limbă străină pentru a se putea înțelege cu câțiva dregători este o pretenție tot atât de absurdă pe cât de nedreaptă. Amintim încă o dată cititorului că e vorba de un stat poliglot, compus din naționalități deosebite întrunite sub aceeași autoritate prin întâmplările vremurilor.”

¹³ “Ieri (...) între umanitate și mine, eu simțeam paravanul unui jandarm ungar care cu atitudinea lui mă făcea să recad în clocotul protestării mele singulare și să mă nămolesc în ura care atâță și diferențiază. Astăzi paravanul a căzut, nu mai simt nici un obstacol, vreau să plutesc în plin umanitarism – cu o singură condiție: să fiu în luntrea mea și să iau toate măsurile să nu mă înec.” (Goga, 1997, p.43)

¹⁴ “Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizii din sânul său, și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc” (art.3, al.1). În plus, Constituția din 1923 prevedea că “Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita (art.7).” (din Galea, 1996)

¹⁵ Vezi rezultatele sondajelor de opinie din ultimii ani.

¹⁶ Așa cum reiese din corespondența purtată în acele zile între conducerea de la București și organizațiile teritoriale de partid (Lungu și Retegan, 1996).

¹⁷ Ca rezultat al acestei politici de asimilare, Clujul și Țirgu Mureșul au ajuns după 1989 bastioane ale naționalismului românesc [în 1948 Clujul avea o populație maghiară de 58%, în timp ce Țirgu Mureșul una de 74%, după ce prima avusese în 1941 88%, iar Țirgu Mureșul 94%. Sursa: *Erdélyi településeinek népessége nemzetiség szerint (1930-1992)/Populația așezărilor din Ardeal după naționalitate (1930-1992)*. Budapesta, KSH, 1996. (din Vincze, 1999.)].

¹⁸ În semn de protest la această decizie, prorectorul de atunci, Csendes Zoltán, și unul din profesori, Szabédi László, și-au pus capăt zilelor (Vincze, 1999).

¹⁹ Ascultând în acele zile, ca tot românul... Radio Kossuth, știrea că “mămăliga a explodat” suna pentru mine, vorba lui Cioran, curat unguresc: un amestec de ironie mitteleuropeană și de recunoaștere sinceră. O solidaritate manifestată de numeroși cetățeni veniți din Ungaria imediat ce granițele au fost deschise.

²⁰ Spirit formulat deja în Proclamația de la Timișoara (pct. 4): “Pentru victoria Revoluției din Timișoara s-au jertfit, alături de români, și maghiari, și germani, și

sârbi, și membrii ai altor grupări etnice, care de secole conlocuiesc în orașul nostru, pașnic, în bună înțelegere. Timișoara este un oraș românesc și european, în care naționalitățile au refuzat și refuză naționalismul. Invităm pe toți șovinii din România, indiferent că sunt români, maghiari sau germani, să vină la Timișoara la un curs de reeducare, în spiritul toleranței și al respectului reciproc, singurele principii care vor domni în viitoarea Casă a Europei.”

²¹ Sursa: ICS, *Anuarul statistic al României 1937 și 1938*, pp. 58-61.

²² Chiar dacă din punct de vedere al relevanței istorice, actuala zi națională și actualul imn al României își găsesc, să spunem, justificare, ele nu s-au dovedit a fi alegeri inspirate din perspectiva relațiilor cu minoritatea maghiară. Din contră. Pentru că nu le putem cere acestora să sărbătorească una din cele mai negre zile din istoria lor ori să tresare ascultând un cântec în care aluziile la ei nu prea-i (în)cântă...

²³ Peste un an însă, același Ion Iliescu urma să semneze la Moscova binecunoscutul *Tratat de colaborare, bună vecinătate și amicitie* cu URSS, primul de acest gen semnat de URSS cu foștii aliați.

²⁴ Participarea la coaliția guvernamentală a PRM, PSM și PUNR după 1992 (“cvadrilaterul roșu”), însemnând o intensificare a discursului naționalist, președinții PRM (Corneliu Vadim Tudor) și PUNR (Gheorghe Funar), azi colegi de partid, susținând în mai multe rânduri scoaterea în afara legii a UDMR, numind-o organizație teroristă.

²⁵ Bill Clinton, *Letter to Romanian President Emil Constantinescu*, 30 Septembrie 1996.

²⁶ Pentru o analiză detaliată a procesului de reconciliere româno-maghiară, vezi Constantin Iordachi: *The Romanian-Hungarian Reconciliation Process. An Interpretation.* – *Forum Euro-Atlantic*. București 1998, pp. 67-76.

²⁷ *Ibid.*, p. 67.

²⁸ Cu titluri de genul: “Guvernul ungar sprijină deschis mișcările separatiste” (13 iul. 1996); “Extremiștii din UDMR incită la încălcarea Constituției României” (14 iul. 1997); “Oare de ce? La Paris, Roma, Viena, Bonn, Londra, la ONU – drapelul Ungariei nu are stemă. La București și Cluj – are.” (21 sept. 1997); “Victor Ciorbea – primul prim-ministru român care satisface Ungaria” (22 oct. 1997); “Odorheiu secuiesc – primul oraș care nu mai aparține României” (9 dec. 1997) ș.a.m.d. (Márványi, 1999)

REFERINȚE

Andreescu, Gabriel (1998) *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*. Iași: Polirom.

Boia, Lucian (2000) *Istorie și mit în conștiința românească* (ediția a II-a). București:

Humanitas.

Cioran, Emil (1990) *Schimbarea la față a României*. București: Humanitas.

Cioran, Emil (1992) *Istorie și utopie*. București: Humanitas.

Coteanu, Ion și alții (1998) *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a). București: Univers enciclopedic.

Galea, Aurel (1996) *Formarea și activitatea Consiliului dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*. Tîrgu Mureș: Tipomur.

Goga, Octavian (1997) *Ideea națională*. Cluj: Sedan.

Iordachi, Constantin și Turda, Marius (2000) *Reconciliere politică versus discurs istoric: percepția Ungariei în istoriografia românească, 1989-1999*. În *Régió* nr. 2/2000.

Livezeanu, Irina (1995) *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*. București: Humanitas.

Lungu, Corneliu și Retegan, Mihai (1996) *1956. Explozia*. București: Univers enciclopedic.

Márványi, Emese (1999) *Magyar-román kapcsolatok egy román lap tükrében./Relații româno-maghiare în oglinda unei publicații românești*. Lucrare de masterat.

Mazilu, Dan Horia (1999) *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*. Iași: Polirom.

Mitu, Sorin (1997) *Geneza identității naționale la românii ardeleni*. București: Humanitas.

Posta, Koos (1996) *Changing prejudice in Hungary*. Goningen: ICS.

Rădulescu-Motru, Constantin (1990) *Sufletul neamului nostru. Calități și defecte*. București: Anima.

Ștefănescu, Domnița (1995) *Cinci ani din istoria României*. București: Mașina de scris.

Urmuz (D. Demetrescu-Buzău) (1999) *Algazy & Grummer din Cică niște cronicari duceau lipsă de șalvari...* Iași: Universal Dalsi

(ed: Maria Marian), p. 114 –119.

Vincze, Gábor (1999) *Nemzeti kisebbségtől a "magyar nemzetiségű románokig". Negyvenöt év romániai magyarságpolitikájának vázlata. De la minorități naționale la "români de naționalitate maghiară". Schița a patruzeci și cinci de ani de politică românească în chestiunea maghiară. În Kötődések Erdélyhez. Tanulmányok/Legături cu Transilvania. Studii p.211-259*. Tatabánya: Alfadat-Press.

Volceanov, Anca și Volceanov, George (1998) *Dicționar de argou și expresii familiare ale limbii române*. București: LIVPRESS.

Xenopol, A.D. (1999) *Românii și ungurii*. București: Albatros.

*** (1993) *Convorbiri cu Cioran*. București: Humanitas.

*** (1990) *Proclamația de la Timișoara*.

CINE NE CITEȘTE:

Sunt deosebit de mulțumit de câte ori deschid "Sfera Politicii". Ținuta revistei, sobrietatea și profesionalismul ei, numele prestigioase ale colaboratorilor, tematicile actuale, reprezintă adevărate îndemnuri la o lectură interesantă.

Andrei Chirică

Președintele S.C. MobilRom S.A.

MARIUS COSMEANU – sociolog, membru al Hungarian Sociologist Association, președintele fundației **GAMA** din Tîrgu Mureș. A publicat în *Info Pro Europa, Provincia, Altera și Beszélő* (Ungaria).

De la identitate națională la naționalism*

Lungul drum spre identitatea europeană

ALINA MUNGIU-PIPPIDI

Sînt românii naționaliști? Există identități regionale în România? Dacă Vadim Tudor ar dispărea peste noapte, am avea liniște pe frontul național? Iată nenumărate întrebări cărora în gîndirea politică cotidiană le răspundem prin tot atîtea prejudecăți: credem că știm răspunsurile, deși realitatea e mai complexă decît pare și analiza care o poate desluși nu e de găsit în gazete.

Studiul de față încearcă să deslușească ce anume determină identitatea națională, pe de o parte, și ce rol joacă aceasta la rîndul ei în formarea atitudinilor privind integrarea europeană, naționalismul și conflictul etnic din România, prin testarea teoriilor principale ale naționalismului și etnicității. În ce măsură conțea identitatea națională în cultura politică, dată fiind generalitatea ei (toți oamenii trec printr-un proces de identificare cu grupul lor lingvistic-cultural și află că trăiesc într-o anumită țară) și mai ales care e importanța sa pentru politică, care reprezintă o alegere mult mai specifică? Aceasta e întrebarea de bază la care vom căuta să răspundem în acest capitol, împreună cu verificarea celor mai importante teze ale teoriei naționalismului european, în încercarea de a construi o teorie a naționalismului în spațiul nostru post-comunist.

Ce determină identitatea națională azi? Un astfel de proces este posibil de identificat și definit în Europa de Est? Poate influența această identitate orientările oamenilor către minoritățile

naționale, către țările vecine și către proiectul instituțional de integrare europeană? Vorbim în primul rînd de identități relativ recente: să nu uităm că statul-națiune, comunismul, iar mai apoi încercările de integrare europeană s-au întins pentru țări ca a noastră pe o perioadă de maximum 140 de ani (din 1859, data primei Uniri), sau minim 80 (de la Marea Unire). În prezent, cetățenii Europei de Est par să dorească, cu toții, apartenența la Europa Occidentală (în medie 66% din est-europeni se identifică cu “Europa” față de numai 54% dintre vest-europeni – conform unui sondaj din 1995 al ISSP) dar, în același timp, est-europenii sînt, în medie, mai parohiali decît vecinii lor occidentali (72% față de 63% se simt mai apropiați regiunii de rezidență, în același sondaj). Iar reputația lor, desigur, este că sînt violent naționaliști.

Plecînd de la conceptul clasic al lui Allport (1954) al cercurilor concentrice ale identificării membrilor cu diferite grupuri de care se simt legați (*in-group*), de la familie la națiune, putem presupune că, în raport cu contextul social – european, regional, local – identitățile de grup pot fi văzute ca fiind identități complementare mai degrabă decît aflate în competiție, dar totuși ierarhizate. În acest studiu ne vom concentra asupra distincției dintre identitate națională, conceptualizată ca *autoidentificare cu* și *atașament emotiv față de națiune ca un întreg* și identi-

tate parohială, definită ca *identificare primară cu o arie mai restrânsă decât cultura sau națiunea (vecinătatea, regiunea)*. De asemenea, vom discuta despre naționalism, definit în paradigma lui Ernest Gellner ca *ideologie politică ce promovează compatibilitatea perfectă între unitatea politică (statul) și unitatea națională (etnică)*.

New Democracies Barometer a scos în evidență o identificare cu națiunea oarecum scăzută în Europa post-comunistă.

“Deși majoritatea statelor sînt state naționale, majoritatea central și est-europenilor continuă să aibă identități multiple și diversificate. În total 30 de procente dintre cetățenii țărilor din Europa centrală și de răsărit își clasează identitatea național-statală pe primul loc, iar apoi o identitate locală sau regională, iar 21% dintre aceștia își distribuie preferințele în mod opus. Cu toate acestea, o altă cincime își exprimă preferința pentru identitatea locală sau sînt chiar parohiali, identificîndu-se numai cu orașul sau regiunea unde trăiesc.” (Rose și Mishler, 1997)

Aceste rezultate nu sînt chiar atît de surprinzătoare în țări a căror evoluție normală a fost înghețată de către comunism. Tranziția către un capitalism de piață și către Europa nu reprezintă un proces care să determine creșterea încrederii de sine a locuitorilor est-europeni: în multe țări, începînd cu cele mai dezvoltate – cum este cazul Ungariei – pînă la cele care o duc foarte rău – cum este cazul României, Bulgariei sau Slovaciei – tranziția este considerată a fi o perioadă mai grea decît perioada de comunism (Rose, Mishler și Haerper, 1998).

Chestionarul nostru din anul 2000 a inclus o secțiune dedicată identității naționale, naționalismului și conflictului etnic. Întrebarea privind identitatea a fost asemănătoare cu sondajul ISPP din 1995, cu o diferență de formulare față de întrebarea NDB “Cu care dintre următoarele vă identificați cel mai bine?” (opțiunile de răspuns variînd de la oraș și regiune la țară și continent), fiind formulată în felul următor: “De care dintre următoarele regiuni vă simțiți mai apropiat?”. Plecînd de la premisa că identitatea socială atinge “cote înalte de intensitate afectivă” (Tajfel, 1981) am considerat că respondenții ar putea să nu

interpreteze corect cerința oarecum complicată de a se “identifica” cu o categorie, dar o vor interpreta corect pe aceea de a-și exprima atașamentul emoțional față de categoria respectivă.

Mai mult decît atît, nu a fost oferită nici o alternativă de alegere, astfel încît respondenții au fost forțați să producă o *ierarhizare* a identităților de care se simțeau legați, trebuind să aleagă între identitatea europeană, identitatea națională și cea locală sau regională. Impunînd acest tip de alegere, am considerat că în final o identitate va prevala în pofida complementarității lor. Evident identitatea europeană a fost opțiunea cea mai afectată de decizia noastră, extrem de puțini indivizi alegînd-o ca fiind identificarea lor cea mai importantă.

Tablelul I: Identități variate ale cetățenilor români.

Identitate	CURS 2000 (o singură variantă de răspuns) %	Barometrul noilor democrații, 1998 (prima variantă, prima și a doua variantă cumulate)	
		România %	Media regională NDB pentru Europa de Est %
Identitate națională	50,0	27,0 56,0	39,0 64,0
Identitate locală	46,0	42,14 62,44	32,8 57,28
Identitate europeană	1,2	8,0 18,0	8,0 19,0

Variabilele de naționalism au fost adaptate după ISSP (1995) și Miller, White și Heyood (1998). Au fost, deci, incluse patru întrebări măsurate prin scale Likert (de la dezacord puternic la acord puternic) pentru a identifica: i) naționalismul teritorial (teritorii naționale care se află în prezent între granițele altor state; ii) naționalismul cultural (cetățenii care nu vorbesc limba oficială nu ar trebui să voteze); iii) naționalismul paranoic (existența unor grupuri etnice prezintă un pericol pentru stat), și un *proxy* utilizat pentru naționalismul xenofobic “Organizații ca UE sau IMF nu ar trebui să le spună românilor cum să-și conducă propria țară”. Din răspunsurile la aceste patru întrebări am creat o *scală de naționalism*, utilizînd analiza componentelor principale

pentru a extrage un factor¹. Alte variabile au fost desemnate pentru a măsura percepția conflictului etnic (conflictul etnic subiectiv) dintre majoritatea română și minoritatea maghiară (scală Likert de la dezacord puternic la acord puternic), popularitatea soluțiilor politice și administrative care ar putea fi folosite pentru a rezolva conflictul (de la federalism la *affirmative action*) și atitudinea față de Uniunea Europeană la care s-a folosit o întrebare obișnuită din *Euro-Barometer* – “Considerați că integrarea europeană va avea efecte pozitive pentru România?” (scală Likert), atitudine pe care am etichetat-o drept “*Euro-optimism*”. După testare s-a renunțat la întrebarea privind reforma administrativă în problema maghiară deoarece marea majoritate a repondenților au răspuns în favoarea păstrării *status-quo*, opunându-se în felul acesta atât federalismului pe baze etnice cât și federalizării în general.

Tabelul II: Naționalism, conflict etnic și Euro-optimism

Variabile	% Acord (cumulat acord puternic și acord moderat)	% Dezacord (cumulat dezacord puternic și dezacord moderat)
Există teritorii românești în afara granițelor României	71	16
Cei care nu vorbesc limba oficială nu ar trebui să aibă drept de vot	45	45
Nici o organizație internațională sau altă țară nu ar trebui să ne spună cum să ne conducem țara	56	31
Există grupuri care trăiesc pe teritoriul țării, care pun în pericol suveranitatea, securitatea națională și integritatea teritorială a României	62	15
Integrarea în Uniunea Europeană este benefică pentru țară	64	17
Există un conflict între români și unguri	41	53
De acord cu federalizarea Transilvaniei	0.6	-
De acord cu federalizarea pe criterii etnice	1.1	-
De acord cu acțiunea afirmativă în favoarea ungarilor	16.1	-

Pentru a explica identitatea națională, naționalismul, percepția conflictului etnic și a euro-optimismului, am formulat următoarele ipoteze:

1. Determinismul cultural în opoziție cu cel social al identității naționale.

1.a Identitatea locală este preferată celei naționale din cauza existenței unor identități regionale specifice. Alegerea dintre identitatea națională și cea locală este determinată în principal de tradiția culturală a regiunii. Un curent cultural și politic al perioadei interbelice în Transilvania, transilvanismul, susține că a existat o identitate transilvană separată. În concordanță cu vechimea apartenenței la statul român, considerând Transilvania și Banatul drept cele mai recente provincii, ar trebui să găsim aici cea mai slabă identitate națională, iar în vechiul Regat – adică în Muntenia și Moldova, și în special la București – pe cea mai puternică.

Sau

1.b Identitatea locală este mai puternică decât cea națională din cauza incompletei socializării naționale a românilor. Considerând nivelul de alfabetizare ca fiind principala cerință pentru cetățenie (Gellner, 1983) am putea presupune că socializarea națională a românilor ca cetățeni nu s-a putut desăvârși niciodată într-o țară în care 82% dintre țărani erau analfabeți la începutul secolului XX (și aproximativ 50% în 1945, la începuturile comunismului). Identitatea locală ar fi, așadar, o identitate pre-modernă parohială și nu o identitate “culturală” distinctă. Identitatea națională este creată prin socializare astfel încât indivizii care sînt înaintați în vîrstă, înstăriți, cei care trăiesc în regiunile urbane, cu o educație superioară, și o identitate politică clară – prin

opozitie cu cei săraci, locuitorii mai puțin sofisticăți ai zonelor rurale – se vor identifica mai degrabă cu țara decât cu regiunea.

2. Așa cum prezice teoria identității sociale, identitatea națională e determinată de favoritismul in-group (nevoia de a aparține unui grup distinct care se simte superior în comparația cu alte grupuri) versus nevoia pentru o lume mai largă, mai cuprinzătoare.

2.a Identitatea națională este mai degrabă legătura dintre individ și cultura sa, un instrument pentru a da sens lumii (Schopflin, 1998) decât o tendință manifestă în interiorul grupului de a avea o identitate socială pozitivă prin comparație cu un alt grup. Cu alte cuvinte, este vorba despre o identitate prea largă pentru a prezenta trăsăturile favoritismului tipic interiorului de grup (*in-group favouritism*) prin comparație cu alt grup așa cum este văzut fenomenul de teoria identității sociale; deci nu există nici o relație între identitate națională și naționalism, pe de o parte, și identitate națională și euro-optimism, pe de altă parte, atunci când sînt folosite sensurile potrivite. Cu alte cuvinte, identitatea națională este o formă de cosmopolitanism prin opoziție cu localismul sau parohialismul (Jackson, 2000).

a. Identitatea națională este o formă de favoritism in-group, așadar persoanele care se identifică mai degrabă cu națiunea vor puncta mai mult pe scala de naționalism, și vor fi mai puțin înclinate să vadă integrarea europeană ca pe o dezvoltare favorabilă; mai mult, ei vor percepe mai acut conflictul dintre grupurile etnice decât persoanele parohiale.

3. Naționalismul în România post-comunistă este determinat de:

a. existența unei minorități naționale maghiare distincte care este percepută

ca o amenințare (ipoteza conflictului);

b. existența unui grup de lideri care au fost asociați în trecut cu partidul comunist, în timpul regimului naționalist al lui Ceaușescu, care promovează deschis ideologia național-comunistă așa cum au arătat unii autori (Verdery, Gallagher, 1994). În acest caz, ar trebui să fim capabili să găsim o corelație pozitivă între votul acordat unor partide național-comuniste și încrederea în anumiți lideri (ipoteza liderilor);

c. existența unui “vacuum ideologic” care a persistat după dispariția ideologiei comuniste. Conform acestei ipoteze avansate de câțiva autori, mai ales de către Tismăneanu (1998), nereușita ideologiilor bazate pe marxism a lăsat în urmă un vacuum ideologic. Combinat cu frustrarea inerentă generată de tranziție, acest vid perceput conduce către adoptarea ideologiilor naționaliste și populiste. Din această perspectivă, naționalismul și populismul devin forme ale reacției la problemele materiale cele mai presante ale tranziției și ale nevoii de a-și îmbunătăți încrederea de sine printr-o identitate simbolică puternică (ipoteza ideologiei);

d. naționalismul este un fenomen post-material, rezultat din nevoia de a transcende impersonalitatea societății moderne (Melluci, 1988). În conformitate cu această ipoteză bazată pe binecunoscuta teorie post-materialistă (Inglehart, 1977) și folosită pentru a explica naționalismul în regiunile mai dezvoltate ale Europei, precum nordul Italiei, naționalismul este un fenomen benign, ba chiar pozitiv, mișcările etnice renăscute aparținînd aceleiași categorii cu cele de protecția mediului. Într-adevăr, răspunsurile înregistrate de *World*

Values Survey în Europa de Est arată în mod constant că majoritatea persoanelor simt nevoia de a face parte din societăți mai personalizate (Inglehart, 1997). Se pare că astfel nereușita modernizare comunistă a reușit totuși să producă patologii ale modernizării asemănătoare cu cele din societățile occidentale. În această variantă ar trebui să identificăm naționalismul asociat cu valorile post-materialiste și cu indivizii înstăriți.

4. Determinanții percepției conflictului etnic:
- Conflictul etnic este instrumental, indus de către liderii naționaliști și retorica acestora agresivă și generatoare de panică. România nu a dus lipsă de asemenea lideri în ultimele decenii (Gallagher, 1994; Mungiu, 1995). În analiza noastră au fost incluși doi dintre cei mai populari lideri – Ion Iliescu, naționalist moderat și Corneliu Vadim Tudor, naționalist extremist – ca și unul dintre cei mai puțini naționaliști lideri de opinie, fostul președinte Emil Constantinescu, care a condus o coaliție politică ce i-a inclus pe maghiari.
 - Conflictul etnic este unul real, bazat pe atitudini naționaliste structurale, de care profită liderii naționaliști.
 - Conflictul etnic este reactiv, din cauza competiției etnice dintre români și maghiari, astfel încât ar trebui fie să găsim o percepție mai pronunțată a conflictului în regiunile cu populație mixtă decât în regiunile omogene din punct de vedere etnic (ipoteza competiției) sau dimpotrivă, o percepție mai puțin pronunțată cauzată de experiența creată prin contactul cu un alt grup etnic (ipoteza contactului).

Cu scopul de a testa aceste ipoteze am construit modele multivariate prin regresie lineară, folosind ca variabile dependente iden-

titatea națională și locală (parohială), scala de naționalism, percepția conflictului etnic și euro-optimismul. Pentru fiecare model, cu excepția euro-optimismului, am construit un model de bază, folosind doar variabilele de status social și alte variabile de control selectate. Am testat apoi alternativ variabilele pe care le-am considerat că joacă un rol decisiv în demonstrație și am comparat puterea explicativă a modelelor².

Cu scopul de a verifica modelele noastre independente de regresie și pentru a avea un tablou complet al relației dintre identitate națională, naționalism și conflictul etnic subiectiv am creat în final un model path utilizând metodele de predicție cele mai puternice. De asemenea, le-am grupat în categorii cauzale, cu scopul de a da mai multă simplitate și claritate modelului nostru. Modelul incluzând conflictul etnic subiectiv ca variabilă dependentă a folosit drept variabile intermediare: naționalismul, încrederea în lideri, atitudinile democratice, încrederea în lumea de afară și identitatea națională. Variabilele folosite au fost etichetate și grupate după cum urmează:

Frustrarea: categorie formată din două variabile, frustrarea cauzată de tranziție (drept înlocuitor a fost folosit “Aceiași oameni se bucură de privilegii ca și în timpul comunismului” o alternativă cu o rată de răspuns mare, de 86%) și frustrarea cauzată de propria viață (bunăstare personală);

Sofisticare politică: categorie formată din două variabile, “citește știrile politice în ziare” și “declară ideologia ca irelevantă pentru alegerea politică făcută”. Variabila “ideologie” a fost recodificată pentru a folosi numai două categorii, “relevant”, care cuprinde toate opțiunile unei ideologii și “irelevant”, unde respondenții nu și-au putut exprima vreo preferință ideologică sau au declarat că ideologia este irelevantă pentru

alegerea lor politică;

Interesul pentru politică: categorie ce grupează două variabile, “discută despre politică cu prietenii sau familia (discută politică)” și index de populism (index construit ca medie de scoruri din enunțurile “Cele mai importante decizii ale guvernului ar trebui supuse aprobării populare prin referendum” și “Ar trebui ca reprezentanții să fie votați direct și nu pe listele partidelor”);

Dezvoltare regională: scor factorial format din șase indicatori de dezvoltare a județelor în 1995; fiecare respondent a primit scorul județului în care locuiește (Sandu, 1999);

Încredere în lumea exterioară: acord față de enunțul “se poate avea încredere în organizații internaționale, cum ar fi NATO sau UE, că vor binele acestei țări”;

Atitudine democratică: acord față de enunțul “Cu toate neajunsurile sale, democrația este cel mai bun sistem de guvernare”;

Încrederea în liderii naționaliști: spre deosebire de modelele de regresie OLS, unde am folosit încrederea în Ion Iliescu și Vadim Tudor, în acest caz s-a folosit numai încrederea în liderul naționalist Corneliu Vadim Tudor.

Rezultatele analizelor au fost următoarele:

1. Determinism cultural versus determinism social al identității naționale

Identitățile naționale și cele parohiale sînt insuficient explicate prin factorii de status social (versiunea A a modelelor). Cei care aleg identitatea națională sînt în mare mai bogați, mai educați și mai în vîrstă, așa cum am arătat în ipoteza 1b, pe cînd parohialii sînt mai săraci, mai puțin educați și provin mai degrabă din grupuri sociale precum șomerii sau pensionarii. Zonele rurale sau cele ale orașelor de dimensiuni mijlocii, care sînt

corelate cu parohialismul în modele bivariante, își pierd semnificația atunci cînd variabile de control precum ocupația, bogăția sau educația sînt activate.

Tabelul III: Identitate națională și locală

Cross-tab Identitate națională/ Identitate parohială Variabile	Identitate națională %	Identitate locală %
Rural	48,0	49,0
Urban	73,0	45,0
Oraș cu peste 200.000 locuitori	58,0	37,0
Oraș cu peste 100.000 locuitori	44,0	50,0
Oraș cu peste 30.000 locuitori	46,0	50,0
Oraș sub 30.000 locuitori	53,0	42,0
Sat	45,0	49,0
Unguri	17,0	76,0
Români	53,0	43,0

$R^2 = 0.05$

Același lucru se întîmplă cu orașele cu peste 200.000 de locuitori care sînt asociate cu identitatea națională în analiza bivariată. Atunci cînd adăugăm alte variabile independente la modelul inițial, cum ar fi competența politică (un factor de scor compus din vizionarea știrilor politice la televizor, citirea ziarelor și a rapoartelor politice, discutarea politicii în cercul de prieteni și în familie, sau declararea interesului față de politică) și populismul (am folosit drept aproximație o variabilă prin care se cerea respondenților să aprecieze dacă guvernul trebuie să facă referendum pentru fiecare decizie importantă) rezultatele sînt din nou în acord cu ipoteza 1b (model versiunea B). Cei care se identifică cu națiunea sînt mai competenți politic și mai puțin populiști decît parohialii. Ei manifestă, de asemenea, o tendință pronunțată de a adera la asociații voluntare. Valoarea explicativă a modelului crește de la $R^2 = 5,5\%$ la $R^2 = 7,5\%$ pentru identitatea națională și de la 4,5 la 8,6% pentru identitatea parohială atunci cînd testăm, de asemenea, competența politică și populismul.

Tabelul IV: Determinanții identității naționale și parohiale

Predictori	Identitate națională (A)	Identitate parohială (A)	Identitate națională (B)	Identitate parohială (B)	Identitate națională (C)	Identitate parohială (C)
Veniți	**	- **	*	- *		Ns
Educație	**	- *	Ns	Ns		Ns
Vârsta	**		**	Ns	**	Ns
Ocupație	* pensionar ** muncitor	Ns	Ns	- ** pensionar - * somer		Ns
Sex	Ns		Ns	Ns	Ns	Ns
Rural/Urban	Ns		Ns	Ns	Ns	Ns
Ideologie			- * Ideologie centru dreapta ** Ideologie stânga	- ** Ideologie stânga	** Ideologie centru dreapta	
Competență politică			**	- **	**	**
Membre într-un grup			Ns	Ns	**	**
Populism			- *	**		*
Cea mai urgentă problemă națională			Ns	* birocrăție, corupție		** birocrăție, corupție
Regiuni					- ** Moldova ** Transilvania ** București	** Moldova ** Transilvania ** București
R ²	0.055	0.045	0.075	0.086	0.150	0.168

Nivel de semnificație: * = p 0.05, ** = p 0.001, *** = p 0.000, - = corelație negativă

Cu toate acestea, valoarea explicativă a modelelor crește spectaculos (R² = 16,8% pentru identitatea parohială și 15% pentru identitatea națională) atunci când introducem în modele regiunile istorice. Am încercat versiuni diferite ale modelelor, cu regiunile grupate în patru categorii (versiunea C) (Transilvania, incluzând Banatul și Crișana-Maramureș, Muntenia, incluzând Oltenia și Dobrogea, Moldova și Bucureștiul, tratat separat) iar apoi grupate în opt categorii (Bucureștiul și versiunea D). Conceptul de “regiuni” este unul neclar în contextul românesc, întrucât unitățile administrative (județele) nu au fost grupate în regiuni administrative în ultimii 40 de

ani, iar înainte, doar ocazional. Clasificarea celor șase regiuni exceptând Bucureștiul urmează modelul “Cărții verzi despre dezvoltarea regională în România”, realizată de UE. Cu toate acestea, gruparea județelor în regiuni ar putea să nu ilustreze regiuni reale, ci doar simple convenții, întrucât adevăratele granițe între regiuni sînt dificil de identificat. (Sandu, 1999). Ținînd seama de acest avertisment, am adoptat drept model final pe cel cu numai trei regiuni majore cu excepția Bucureștiului, din cauze atît practice (sub-eșantioane mai mari), cît și a motivelor istorice.

Rezultatele indică complementaritatea celor două ipoteze. Regiunile contează în toate versiunile (patru regiuni sau opt regiuni) cu Transilvania și Moldova

(separat) mai parohiale, iar Bucureștiul atașat mai degrabă de națiune. Întrucât am descoperit o corelație mai puternică între etnicii maghiari și identitatea parohială, am trecut la eliminarea maghiarilor din eșan-tion pentru a putea explica parohialismul românilor. Parohialismul transilvănean a rămas puternic chiar și după această operație; chiar și prin adăugarea celor două provincii (Banatul și Crișana-Maramureș) rămânând semnificativ peste nivelul din Muntenia și București.

Aspectul surprinzător al acestor rezultate este acela că Transilvania este, deși inegal, cea mai dezvoltată regiune istorică din România.³ Calitatea de transilvănean este mai degrabă în neconcordanță atât cu variabilele de status pe care le-am găsit relevante (cum ar fi sărăcia sau lipsa de educație), cât și cu profilul populist. Am presupus, deci, că am putea avea de-a face *cu două explicații diferite pentru două tipuri diferite de parohialism* – motiv pentru care am realizat o analiză de corespondență urmată de clasificare pentru a rezolva această situație (Greenacre, 1984).

Rezultatele au confirmat presupunerea noastră. Am identificat două tipuri distincte de parohialism; unul localizat în Transilvania propriu-zisă, asociat cu prosperitatea, educația și ideologia de centru-dreapta, iar celălalt în Moldova, asociat cu sărăcia, lipsa sofisticării politice și populismul. Aceasta a întărit concluzia noastră că ambele ipoteze 1a și 1b sînt adevărate. Parohialismul transilvănean este mai apropiat de varianta post-modernă, de “regionalismul” Ligilor Italiene, bazat pe mitul că Transilvania este cea care susține întreaga țară. Într-un grup focus în județul Mureș în 1996 mi s-a citat un proverb care sintetiza imaginea localnicilor despre re-

lația cu Bucureștiul: “De ce au sudiștii gîtul lung? Pentru ca să tragă cu ochiul peste munți în Transilvania”. Ideea lor despre “țară” era că “la sfîrșitul lunii inspectorii financiari din București vin în orașelul nostru și iau toți banii. De ce trebuie noi să plătim taxe Bucureștiului ca ei pe urmă să îi cheltuiască în altă parte?”

Pentru Moldova, regiunea cea mai puțin dezvoltată, situația stă cu totul altfel. Parohialii din Moldova sînt mai în vîrstă, mai probabil pensionari și trăiesc în zone rurale subdezvoltate, nu au capacitatea de a se plasa pe o scală de la stînga la dreapta a spectrului politic. Parohialismul moldovenesc este premodern și corelat cu subdezvoltarea. Țăranii români care se identifică cu vecinătatea imediată ne amintesc de lucrările unor istorici asupra formării tîrzii a conștiinței naționale. Țăranii francezi din secolul XIX descriși de Eugen Weber erau incapabili să se identifice cu Franța, doar cu regiunea în care trăiau; la fel; țăranii români săraci, la sfîrșitul secolului XIX, spuneau despre ei că sînt “creștini” mai degrabă decît “români” (Murgescu, 1999). O sută de ani mai tîrziu, situația din România pare aproape neschimbată.

Este corect să etichetăm două entități atât de distincte drept “parohiale”? Noi considerăm că da. În ciuda cauzelor diferite, parohialismul pre-modern și cel post-modern au în comun limitarea interesului și solidarității la regiune mai degrabă decît la cultura în întregul său. Aceasta este mai ușor de înțeles în cazul maghiarilor care au o identitate maghiară distinctă și care luptă pentru auto-determinare, decît în cazul românilor. Atunci cînd este măsurată separat drept “local” și “regional”, identificarea locală este dominantă. (vezi Tabelul I).

Să reușească parohialismul transilvănean să traverseze granițele etnice, cu alte cuvinte, să fie el de fapt “regionalism”, adică o “identitate” transilvăneană multiculturală distinctă, sau simplu parohialism? Răspunsul este că parohialismul transilvănean nu reușește să includă pe românii și maghiarii din Transilvania în același grup identitar. Prin comparație cu restul românilor, românii din Transilvania nu sînt cu nimic mai puțin naționaliști, mai puțin înclinați să perceapă un conflict etnic și se opun vehement federalizării pe baze etnice sau oricărui tip de federalism care să fie în vreun fel legat de drepturile maghiarilor.

În afară de Transilvania și Moldova, restul regiunilor prezintă o majoritate a indivizilor cu identificare mai degrabă națională decît parohială.

2. Identitatea națională e exclusivistă?

Identitatea națională nu joacă un rol semnificativ în nici una dintre versiunile de modele care explică scala de naționalism, conflictul etnic și euro-optimismul, chiar în acelea în care s-a folosit un număr minimal de variabile de control. Mai mult decît atît, în analizele bivariate, cei ce se identifică cu națiunea au mai multă încredere în lumea exterioară decît parohialii, care sînt mai neîncredători. Aceste rezultate arată validitatea ipotezei 2a față de 2b. Identitatea națională pare, într-adevăr, să fie mai mult o formă de cosmopolitanism, înțelegînd prin cosmopolitanism o dispoziție de a se identifica cu un grup și un orizont mai larg, mai degrabă decît o formă de favoritism de grup.

3. Determinanți ai naționalismului

Cu scopul de a testa diversele ipoteze care explică naționalismul, am construit inițial un model minimal, iar apoi

am adăugat alternativ factorii care urmau a fi testați. Modelul minimal conținea, în afară de elemente de status și variabile de control, următoarele elemente:

– un grup de factori pe care i-am etichetat ca “efecte ale tranziției”, cum ar fi:

- i. frustrarea provocată de tranziție (acord cu enunțul “aceiași oameni se bucură de privilegii ca și în timpul comunismului”);
- ii. evaluări subiective ale direcției către care se îndreaptă țara, bunăstare subiectivă;
- iii. comparații cu fostul regim comunist în privința vieții economice și politice;
- iv. o serie de întrebări referitoare la încredere (inter-personală, familială, față de presă și față de organizațiile internaționale și încredere în lumea exterioară);
- v. elemente de comunicare politică (păreră personală despre interesul în politică, obișnuința de a discuta politică și viziunea sau citirea articolelor de politică de la televiziune sau din presă);
- vi. valori materiale și post-materiale (scala fundamentală de patru a lui Inglehart, 1978);
- vii. identitatea națională și parohială;
- viii. sprijin pentru reintroducerea pedepsei capitale.

Modelul minimal explică 15,6 din varianța totală și a infirmat ipoteza 3d. În pofida corelării cu scala naționalismului, în analiza bivariată preferința pentru valorile materiale nu a fost semnificativă în acest model. În analiza bivariată obținusem o corelație pozitivă. Valorile post-materialiste nu au contat deloc.

Relațiile româno-maghiare – prezent

Tabelul V: Determinanții naționalismului

<i>Predictori</i>	Model (A)	Ipoteza liderilor (B)	Ipoteza conflictului (C)	Ipoteza ideologie (D)	Model complet
Venit	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Educație	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Vârsta	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Ocupația	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Sex	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Rural-urban	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Religia	Ns	Catolic (-0.370) (0.071)	Ns	Catolic (-0.345) (0.0)	Catolic (-0.352) (0.057)
Identitate națională	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Identitate paroșiană	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Identitate politică					
Ideologie				Irelevant (-0.171) (0.083)*	Irelevant (-0.180) (0.087)*
Interes față de politică	0.135 (0.113)**	0.139 (0.11)**	0.126 (0.100)*	0.121 (0.101)**	0.110 (0.092)*
Discuție politică	0.098 (0.101)*	0.089 (0.093)*	0.094 (0.097)*	0.081 (0.084)*	0.072 (0.075)*
Urmăresc emisiunile politice la TV	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Citesc pagina politică în ziare	-0.137 (0.141)**	-0.125 (0.129)**	-0.125 (0.129)**	-0.102 (0.105)*	-0.082 (0.085)*
Populism				0.354 (0.153)**	0.34 (0.135)**
Democrația e cea mai bună	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Fatalism politic				0.184 (0.079)*	0.172 (0.074)*
Încredere					
Încredere interpersonală	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Încredere în familii	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Încredere în presa	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Încredere în organizațiile internaționale	-0.295 (0.144)**	-0.282 (0.138)**	-0.278 (0.137)**	-0.330 (0.152)**	-0.307 (0.150)**
Valori					
Importanța valorilor materialiste	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Importanța valorilor post-materialiste	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Efectele tranziției					
Frustrare				0.255 (0.094)*	0.257 (0.094)**
Bunăstare subiectivă	-0.112 (0.083)**	-0.098 (0.074)*	-0.118 (0.088)*	-0.081 (0.061)*	-0.078 (0.058)*
Țara este pe o fire bună	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Comunismul o dădea	Ns	Ns	Ns	Ns	Ns
Sustin introducerea recepsei cu moartea	0.083 (0.06)*	0.088 (0.070)*	0.085 (0.068)*	Ns	Ns
Altele					
Conflicte între români și unguri			0.198 (0.135)**		0.191 (0.130)**
Grupuri etnice-unguri	-0.800 (0.196)**	-0.770 (0.189)**	-0.745 (0.183)**	-0.767 (0.188)**	-0.0704 (-0.173)**
Reședința	Moldova 0.289 (0.114)*	Moldova 0.247 (-0.097)*	Moldova 0.277 (-0.109)*	Moldova 0.307 (0.121)* Transilvania -0.211 (0.099)*	Moldova 0.250 (-0.103)*
Încredere în lideri		Președinte -0.151 (0.062)			Ns
R ²	0.15	0.151	0.171	0.201	0.219

Pe prima linie coeficient nstandardizat de regresie, pe cea de-a doua linie coeficient standardizat de regresie. Nivel de semnificație: * = p 0.05, ** = p 0.001, *** = p 0.000, - = corelație negativă.

Factorii legați de percepția tranziției au fost, însă, foarte importanți. În modelul minimal am găsit o corelație negativă între scala naționalismului și bunăstarea subiectivă, și una pozitivă în privința frustrării. Sprijinirea reintroducerii pedepsei capitale a fost, de asemenea, semnificativă.

Un profil foarte interesant a rezultat din elementele de comunicare politică. Naționalismul pare să fie asociat pozitiv cu interesul auto-declarat în politică și cu discutarea politicii în cercul de prieteni și cel al familiei – și negativ cu citirea articolelor politice din ziare. Cu alte cuvinte, naționalismul satisface un interes sumar în politică, care nu merge atât de departe ca cititul ziarelor, dar este suficient pentru a face din politică subiect de discuție în cadrul grupului. *Atitudinile naționaliste sînt construite și întreținute în cadrul grupurilor mici cum ar fi familia, prietenii și colegii.*

Naționalismul este, de asemenea, corelat pozitiv cu neîncrederea în organizațiile internaționale. Celelalte elemente de testare a încrederii nu sînt semnificative în modelul multivariat.

Prosperitatea și educația nu au un rol semnificativ. A fi maghiar contează: apartenența la grupul etnic maghiar e corelată negativ cu naționalismul, un rezultat ușor de prezis, dat fiind că seria noastră de întrebări se referea la naționalismul statal, țintind populația majoritară. Regiunile nu contează prea mult – numai rezidența în Moldova este corelată negativ cu naționalismul, probabil din cauză că acolo sînt cei mai mulți parohiali.

Modelul nu s-a schimbat considerabil cînd am testat nivelul subiectiv de conflict etnic. Conflictul este un element de predicție semnificativ, crescînd valoarea modelului la 17,1. Cu toate acestea, întrucît naționalismul s-a dovedit și el a fi un element predictiv

pentru conflict în modelul de conflict subiectiv, am verificat relația reciprocă dintre aceste două variabile⁴. Atitudinea naționalistă determină o percepere mai intensă a conflictului etnic dar și percepția unui conflict etnic intensifică naționalismul.

Liderii nu au contat prea mult. În ciuda existenței unei relații pozitive în modelele bivariate între încredere în liderii naționaliști și naționalism, la adăugarea în modelul minimal a variabilelor de încredere în lideri una singură a avut valoare predictivă, încrederea în fostul președinte Emil Constantinescu, corelată negativ cu naționalismul. Constantinescu a condus, începînd cu 1996, o coaliție care a inclus UDMR astfel încît faptul că susținătorii lui sînt mai puțin naționaliști nu este surprinzător.

Cînd introducem în test celelalte atribute ale identității politice – identificarea ideologică, populismul, atitudinea față de democrație, fatalismul politic, modelul explică cel mai mult dintre toate trei. Naționalismul este asociat pozitiv cu populismul și cu irelevanța percepută a scalei ideologice de la stînga la dreapta (întrebarea privind ideologia a avut o opțiune de răspuns formulată “nu contează pentru mine”, care a fost aleasă de către 41,8% dintre respondenți, în afara celor 17,3% care au ales opțiunea “nu știu”). Ca variabilă a “populismului” am folosit un index format din media a două variabile: sprijin pentru sistemul majoritar în locul celui proporțional în vigoare și sprijinul pentru democrația directă (guvernul ar trebui să organizeze un referendum pentru fiecare decizie importantă). Naționalismul este, de asemenea, corelat pozitiv cu fatalismul politic (“Oameni ca mine nu pot influența viața politică”). Naționalismul e asociat unei identități politice speciale, pe care o completează și o transformă într-o variantă distinctă de populism.

Reunind modelele, într-unul final, doi dintre factorii explicativi își mențin semnificația: factorii de identitate politică și conflictul. Dintre efectele tranziției, numai bunăstarea subiectivă rămâne semnificativă. Încrederea în lumea de afară, ca și modelul distinctiv de comunicare politică (bîrfește, dar nu citește) rămîne și el în picioare.

Dintre cele patru ipoteze numai *conflictul și ideologia* sînt deci validate, cu o contribuție semnificativ mai mare pentru *ideologie*. *Naționalismul este un substitut al ideologiei, o formă de identitate politică distinctă, fără legătură, sau foarte puțin legată de identitatea națională ca opusă celei parohiale*. Frustrarea și neajutorarea față de tranziția dificilă, neîncrederea totală în lumea de afară, lipsa informării politice corecte și obișnuința de a adopta atitudinea grupului față de politică mai degrabă decît pe cea individuală, se combină cu irelevanța percepută a dihotomiei ideologice clasice stînga-dreapta, atît de complexă și dificil de identificat în peisajul politic post-comunist. Într-o țară precum România, unde uniformitatea socială atinsese nivelul maxim în 1989, ideologia tradițională nu are nici un sens pentru majoritatea populației. Naționalismul este o formă de afirmare politică a celor neinformați și frustrați, populară pentru că atribuie vina străinilor și grupurilor oculte, reactivă pentru că își are originea în frustrarea reală produsă de tranziție și prezența minorității maghiare și afirmării ei politice foarte distincte.

4. De ce percep oamenii existența unui conflict etnic.

Am menționat deja că nu s-a identificat nici o relație, chiar și cu variabile de control minime, între identitatea parohială și cea națională și percepția conflictului etnic.

Tabelul VI: Determinanții conflictului etnic

Predictori	Coeфициent nestandardizat de regresie cu eroare standard în paranteză
Sex (Bărbat)	-0.149 (0.138)
Vârsta	-0.008 (0.005)
Educație	
Mărimea localității (1)	-0.018 (0.128)
Mărimea localității (2)	-0.202 (0.229)
Mărimea localității (3)	0.369 (0.161) *
Mărimea localității (4)	-0.291 (0.198)
Venit	-0.137 (0.089)
Ocupație	
Identitate națională	-0.130 (0.415)
Identitate parohială	-0.118 (0.416)
Fatalism politic	0.059 (0.152)
Ideologie relevant	-0,063 (0.149)
Ideologie irelevant	-0.052 (0.136)
Încredere în Ion Iliescu	0.314 (0.153) *
Încredere în Corneliu Vadim Tudor	0.422 (0.170) *
Încredere în președinte	0.016 (0.168)
Încredere în străini	0.071 (0.138)
Moldova	0.086 (0.149)
Vahhia	0.365 (0.130)
Transilvania	0.402 (0.143) **
Banat	-0.687 (0.278) *
Interes față de politică	0.260 (0.086) *
Democrat	-0.397 (0.173) *
Naționalism	0.384 (0.071) ***
R ²	0.136

Nivel de semnificație: * = p 0.05, ** = p 0.001, *** = p 0.000

Modelele explicative ale conflictului etnic subiectiv au validat ambele ipoteze – a (rolul liderilor) și b (rolul adevăratei predispoziții naționaliste), care sînt complementare. Naționalismul este un factor mai puternic decît neîncrederea în liderii politici atunci cînd este testat separat (R² = 0,113 comparat cu 0,085). Am întîlnit o problemă de cauzalitate atunci cînd am analizat relația între încrederea în liderii naționaliști și conflictul subiectiv. Oamenii ar putea vota pentru liderii naționaliști pentru că ei cred că acești lideri sînt capabili să îi protejeze mai bine de amenințarea pe care o percep, sau oamenii ar putea să creadă propaganda naționalistă, foarte puternică în presa românească, sau să perceapă existența unui conflict, care este fie

inexistent, fie mult mai moderat decât au ei impresia, datorită liderilor. Pentru a răspunde la aceasta am încercat alte două modele de regresie de tip *two stage least square (TSLS)* și a rezultat că încrederea în liderii naționaliști influențează conflictul subiectiv, dar nu și invers. *Cu alte cuvinte liderii naționaliști induc percepția unui conflict mai puternic decât ar fi el perceput de către oameni în mod obișnuit.*

La rîndul lor, regiunile contează mai mult decât liderii, dar în mod diferit decât ne-am aștepta. Transilvania și Crișana-Maramureș ($R^2 = 0,112$) care au cea mai mare proporție de maghiari raportat la populație, seamănă foarte mult cu Muntenia și București din punctul acesta de vedere, adică sînt mai predispuse să perceapă un conflict. În varianta cu opt regiuni, Banatul, care are mai mult de un grup etnic minoritar (sîrbii, cehii și germanii se găsesc alături de români și unguri) și un model cosmopolitan de coabitare⁵ – definit ca un grup în care etnicii se amestecă și nu doar trăiesc alături unii de alții s-au corelat negativ cu conflictul subiectiv, ca și Moldova, pe cînd Transilvania și Muntenia s-au corelat pozitiv. Cînd am compus regiuni mai largi și le-am comparat cu Transilvania unită cu Crișana-Maramureș aceasta rămîne corelată pozitiv cu percepția subiectivă a conflictului, ca și Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Corelația negativă a Moldovei își pierde semnificația. Nici competiția, nici contactul nu par să conteze prea mult. Banatul multicultural este singura regiune cu un model distinctiv: Transilvania biculturală și Muntenia pur-românească, Bucureștiul și Dobrogea percep același grad de conflict etnic ca și Crișana-Maramureș sau Transilvania. Cu excepția Moldovei subdezvoltate, care este parohială din toate punctele de vedere, românii din Transilvania și din Regat formează un grup închis (*in-group*) atunci

cînd vine vorba de maghiari.

Regiunile, liderii și naționalismul rămîn semnificative și în varianta comună a modelului. În afara acestor factori majori, am găsit o corelație pozitivă între conflictul subiectiv și interesul auto-declarat pentru politică, ca și în modelul de naționalism. O noutate față de modelele privind naționalismul este corelația negativă între a fi de acord că democrația este cea mai bună formă de guvernare și percepția subiectivă a conflictului. *Indivizii care cred că democrația nu este cel mai bun sistem de guvernămînt sînt mai predispuși la a percepe conflictul între români și maghiari.* Locuitorii orașelor de mărime medie sînt corelați pozitiv cu percepția mai mare a conflictului subiectiv atunci cînd analizăm pe regiuni. De aici se recrutează electoratul lui Vadim Tudor.

Percepția conflictului etnic este într-adevăr subiectivă. Nu am găsit nici o relație între expunerea la media și percepțiile despre conflict. De vreme ce majoritatea indivizilor din eșantioanele noastre folosesc televiziunea drept sursă de știri, se pare că oamenii reacționează diferit la știrile despre relația dintre români și maghiari în funcție de predispozițiile personale. Oamenii care sînt structural naționaliști, nedemocrați și cred în liderii naționaliști și populiști care folosesc existența conflictului ca idee principală în discursul politic obișnuit, percep mai mult un conflict etnic. Cu excepția Banatului și, într-o anumită măsură, a Moldovei, percepția subiectivă a conflictului se bazează atît pe regiunile mixte etnic cît și pe cele omogene.

În eșantionul nostru maghiarii erau reprezentați numai în proporția din populația totală – circa 7%, deci nu am avut propriu-zis un sub-eșantion maghiar. În alte sondaje, dedicate în special conflictului etnic pe eșantioane reprezentative de maghiari, o majoritate de două-treimi din numărul de

maghiari au perceput existența unui conflict etnic, o cifră ce depășește cu mult procentul de 41% dintre români (CCRIT, 1998).

5. Determinanți ai euro-optimismului

Nici identificarea locală, nici cea națională, nu par să afecteze atitudinea optimistă față de efectele integrării europene. Naționalismul, în schimb, influențează negativ euro-optimismul, pe când conflictul nu joacă un rol semnificativ.

Tabelul VII: Determinanții euro-optimismului

Predictori	Coefficient nestandardizat de regresie cu eroare standard în paranteză
Identitate națională	-0.004 (0.406)
Identitate parohială	0.079 (0.406)
Conflict	-0.092 (0.101)
Naționalism	-0.147 (0.071) *
Bunăstare subiectivă	0.114 (0.093)
Grad de optimism	
- mai rău	0.037 (0.116)
- la fel	0.288 (0.149)
- mai bine	-0.279 (0.138) *
Venit	0.224 (0.094) *
Rural	0.117 (0.153)
Educație	
- fără studii/studii elementare	0.179 (0.115) ***
- studii medii	0.191 (0.123)
- studii superioare	0.311 (0.211)
Inactiv	-0.036 (0.166)
Sector privat	-0.175 (0.092)
Sector de stat	0.173 (0.124)
Sex (Bărbat)	0.306 (0.136) *
Democrația este cea mai bună	0.974 (0.194) ***
Prefereă coaliția de guvernământ	0.423 (0.152) ***
Prefereă partidele din opoziție	0.107 (0.114)
ApR	0.203 (0.194)
Bunăstare subiectivă ridicată	0.547 (0.143) ***
Bunăstare subiectivă scăzută	-0.377 (0.102) ***
R ²	0.241

Nivel de semnificație: * = p 0.05, ** = p 0.001, *** = p 0.000

Euro-optimismul este determinat de prosperitate, sex, educație și atitudine democratică. Bărbații democrați, înstăriți și educați sînt predispuși să vadă potențialele efecte pozitive ale integrării europene. Euro-optimismul este puternic corelat cu identitatea politică a cuiva, definind democrații prin antiteză cu naționaliștii anti-

democrați. Această concluzie se susține atunci cînd testăm preferința față de partidul politic. Modelul, care explica inițial 87% din eșantion și 21,7% din varianța totală, crește la R²=24%, partizanii fostei coaliții anti-comuniste de guvernare fiind mai predispuși către euro-optimism. Din poziția actuală, simpatizanții partidelor care au o linie naționalistă mai pronunțată – fie că sînt moderați sau de extremă – în ultimii zece ani, adică cei ai lui Ion Iliescu și cei ai lui Vadim Tudor, sînt asociați negativ cu euro-optimismul. Electoratul Alianței pentru România (ApR), nu se raliază acestei tendințe, confirmînd ipoteza că dispărutul grup de susținători ai ApR conținea stratul cel mai pragmatic dintre votanții post-comuniști.

Un model al identității naționale post-comuniste și al naționalismului

Modelul path a confirmat aceste ipoteze (vezi figura 1) și a adus o confirmare în plus pentru unele dintre ipotezele noastre. Indexul dezvoltării regionale, introdus în locul regiunilor, s-a dovedit a fi un predictor semnificativ atît al identității naționale cît și al încrederii în lumea exterioară. ***Cu cît dezvoltarea unei regiuni este mai mică, cu atît mai mare este xenofobia și parohialismul locuitorilor, și cu atît este mai mică identificarea cu națiunea în totalitatea ei.*** Mai mult decît atît, “non-ideologii”, adică acei oameni care găsesc ideologia politică ca fiind irelevantă sînt mai degrabă parohiali. La rîndul său, identificarea cu națiunea nu presupune naționalism.

Încrederea în lumea exterioară este, de asemenea, determinată de competența politică (citirea articolelor de politică în ziare) și bunăstarea subiectivă. Așadar, frustrarea cauzată de condițiile de viață și competența politică scăzută determină neîncrederea în lumea de afară. La rîndul său, neîncrederea în lumea exterioară duce la încrederea în liderii naționaliști și în naționalism.

Încrederea în liderii naționaliști este și ea

determinată de o puternică dorință de afirmare politică: oamenii care vorbesc despre politică și au valori mari pe scala de populism sînt mai predispuși să aibă încredere în liderii naționaliști. ***Este puțin probabil ca oamenii care găsesc ideologia drept irelevantă și care sînt frustrați de calitatea propriei vieți să fie democrați.***

Astfel, naționalismul este confirmat ca fiind strîns legat de populism. Indexul de populism este cel mai puternic factor predictiv din model. Gîndirea politică rudimentară, frustrarea, dorința de afirmare politică și neîncrederea în lumea exterioară determină atitudinile naționaliste. La rîndul său, naționalismul și lipsa orientării democratice sînt factori cu o putere mare de predicție a percepției subiective a conflictului. Deși mai puțin pronunțată, încrederea în liderii naționaliști este de asemenea confirmată drept factor predictiv pentru nivelul de percepție subiectivă a conflictului, dar nu pentru naționalism.

Concluzii

1. Identitatea nu contează decît ca indicator al modernității.

Există un model distinctiv al identității în sub-dezvoltata Europă post-comunistă, caracterizat de proporția mai crescută a parohialismului. În modelele explicative pe eșantionul românesc am identificat o versiune specifică de parohialism, una pre-modernă, caracteristică țăranilor săraci, cu o mobilitate limitată, mai puțin educați, mai puțin participativi, iar acesta este un tip pe care presupunem că îl putem identifica și în țările vecine, cel puțin în Bulgaria sau Slovacia, dar și în toate celelalte țări cu proporții similare cu cele arătate de NDB. Celălalt grup, mult mai mic, de parohiali din provincia românească Transilvania, este mai apropiat de modelul occidental de parohialism care se regăsește la suporterii Ligii Nordului din Italia.

Parohialismul este asociat cu o competență civică și politică scăzută: parohialii citesc

mai puține articole politice și nu participă în asociații civice. Parohialismul la noi nu poate fi deci interpretat ca o implicare mai mare în comunitate, ci mai curînd ca lipsă de participare în societatea mai largă, indiferent dacă se numește națiune sau patrie.

Identificarea fie cu națiunea, fie cu comunitatea în sens restrîns transcende post-comunismul, este o consecință a modernizării nedesăvîrșite a României. Aceasta o diferențiază de naționalism, care este o entitate conceptuală post-comunistă specifică, bazată atît pe identitatea națională cît și pe cea parohială.

2. Naționalismul este o orientare structurală caracterizată prin frustrare și neîncredere, deci neinclusivă de elite

Naționalismul post-comunist este asociat cu fatalismul politic, neîncrederea în lumea exterioară, frustrarea legată de tranziție și neîncrederea în politică. Naționaliștii resping importanța ideologiei politice definite prin dihotomia sîngă-dreapta și ar alege o democrație directă mai degrabă decît una reprezentativă. Împreună cu populismul, întrucît le găsim mai degrabă combinate decît separate, formează o ideologie a non-ideologilor, o “fantezie a salvării”, așa cum a etichetat-o Tismăneanu.

Atunci cînd introducem în modele un element cerînd respondenților să indice cea mai bună perioadă pentru țară din ultima sută de ani, preferința pentru una din perioadele din timpul comunismului este semnificativă. ***Trăsăturile naționalismului românesc din prezent sînt cele formate, în mare, de către socializarea de tip comunist***, cu accentul său pe maleficele conspirații occidentale, pe cultura politică omogenă și puternicele sale suspiciuni față de punctele de vedere diferite. Această atitudine general-neîncrezătoare (naționaliștii sînt mai suspicioși față de minorități, mai predispuși a considera că tranziția nu a produs o schimbare, ci a îmbogățit și mai tare pe aceiași oameni care erau bogați și în timpul

comunismului) este combinată cu percepția unui conflict etnic cu maghiarii. **Naționalismul este o orientare generală spre neîncredere paranoică**, incluzând aproape fără discernământ între obiectele sale țările vecine, variate tipuri de minorități, lumea exterioară, Parlamentul României, și beneficiarii tranziției chiar dacă unii din acești actori sînt co-naționali. Ținta naționalismului post-comunist este destul de difuză. *Nu este conectată cu identitatea și nu satisface o nevoie identitară: este conectată și satisface doar nevoia de a da vina pe cineva.* Liderii contează puțin sau nu contează deloc. *Naționalismul nu este indus de elite, este doar utilizat și alimentat de către liderii naționaliști.*

3. ... Dar liderii transformă atitudinile structurale naționaliste în conflicte etnice.

Conflictul etnic este, totuși, unul construit de elite. Este nevoie de lideri naționaliști pentru ca situația să evolueze de la naționalism, care este orientarea generală permanentă, către percepția subiectivă a unor ciocniri profunde de loialități etnice, la conflict. Încrederea în astfel de lideri explică o mare parte din percepția subiectivă a conflictului etnic iar responsabilitatea liderilor politici este enormă.

Identitatea națională nu este o piedică în calea transformării românilor în cetățeni europeni, în viitor. Dar naționalismul este, poate la fel de mult prin pesimismul său general și pasivismul suporterilor săi, cît și prin pericolul potențial de a crea țapi ispășitori. Cazul particular al existenței unui grup minoritar puternic în căutarea auto-determinării promite o lungă supraviețuire a atitudinilor naționaliste, în ciuda naturii lor reziduale post-comuniste. În cuvintele unui erou din Dostoievski, Stavroghin, este nevoie de un iepure pentru a găti mîncare de iepure și este nevoie de un Dumnezeu pentru a crede în Dumnezeu. Este nevoie de alt grup etnic pentru ca o atitudine fundamentală de neîn-

credere și frustrare să devină cu ajutorul liderilor naționalism agresiv, și ceea ce face din Balcani o regiune mai periculoasă decît restul Europei post-comuniste ar putea să fie exact faptul că acele “alte” grupuri au supraviețuit istoriei și trăiesc încă în aceste locuri.

NOTE

* Această lucrare a fost prezentată prima dată la Conferința anuală a ASN-Association for the Study of Nationalities la Universitatea Columbia din New York în martie 2001. Versiunea engleză este în curs de apariție într-un număr special al revistei “Political Psychology” ca și într-un volum editat de Institutul de Istorie “A.D.Xenopol” din Iași. Versiunea română, publicată aici pentru prima oară, este un capitol al cărții în curs de apariție la editura Humanitas, “Politica după comunism. Structură, cultură și psihologie politică în România post-comunistă”.

¹ *Factor loadings* au variat de la naționalism paranoic (0,714) pînă la xenofobic (0,633), teritorial (0,604) și cultural (0,570). *Indicele KMO al scalei de naționalism creată este 0,630.*

² Adjusted R2 pentru modelele OLS; procent din eșantion explicat pentru modelele de regresie logistică.

³ Din nou este vorba de moșteniri ale dezvoltării decît de indicatori curenți. Indicatorii curenți de creștere economică pleacează excepțional de puține orașe și regiuni în zona creșterii, iar acestea sînt orașe în genul Bucureștiului sau Ploieștiului, deci nu zone rurale. Asta nu împiedică să găsim la comparația dintre un sat din județul Sibiu și unul din județul Ialomița că satul din Sibiu este mult mai dezvoltat.

⁴ Printr-un model de regresie lineară de tip *two-stage least square (TSLS)*

⁵ Bădescu, Chelcea și Abraham 1995

BIBLIOGRAFIE

1. Allport, G. (1954) *The Nature of Prejudice*. New York: DoubleDay Anchor Book
2. Gallagher, T. (1994) *Romania after Ceausescu*. Edinburgh: University of Edinburgh Press
3. Gellner, E. (1983) *Nation and Nationalisms*. Oxford: Basil Blackwell
4. Greenacre, M. (1984) *Theory and Applications of Correspondence Analysis*. London: Academic Press
5. Inglehart, R. (1977) *The Silent Revolution*:

Changing Values and Political Styles among Western Publics. Princeton, New Jersey: Princeton University Press

6. Inglehart, R. (1997) *Modernization and Post-Modernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 societies.* Princeton, NJ: Princeton University Press

7. Jackson, M. (2000) *Localism-Cosmopolitanism and Political Engagement. A New Measure and Preliminary Results.* 23rd Meeting of ISPP Seattle, WA. unpublished paper

8. Melluci, A. (1988) *Nomads of the Present.* London: Hutchinson Radius

9. Miller, W. L., S. White and P. Heywood (1998) *Values and Political Change in Post-Communist Europe.* Basingstoke: Macmillan

10. Mishler, William, and R. Rose. 1997. *Trust, Distrust and Skepticism: Popular Evaluation of Civil and Political Institutions in Post-Communist Societies.* *Journal of Politics* 59: 418-451.

11. Mungiu Alina (1995) *România după '89,* Humanitas, București

12. Murgescu, L. (1999) *De la bunul creștin la bunul român.* București: Albatros

13. Rose, Richard, W. Mishler, and C. Haerpfer. *Democracy and Its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies.* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998

14. Sandu, D. (1999) *Spațiul social al tranziției.* Iași: Polirom

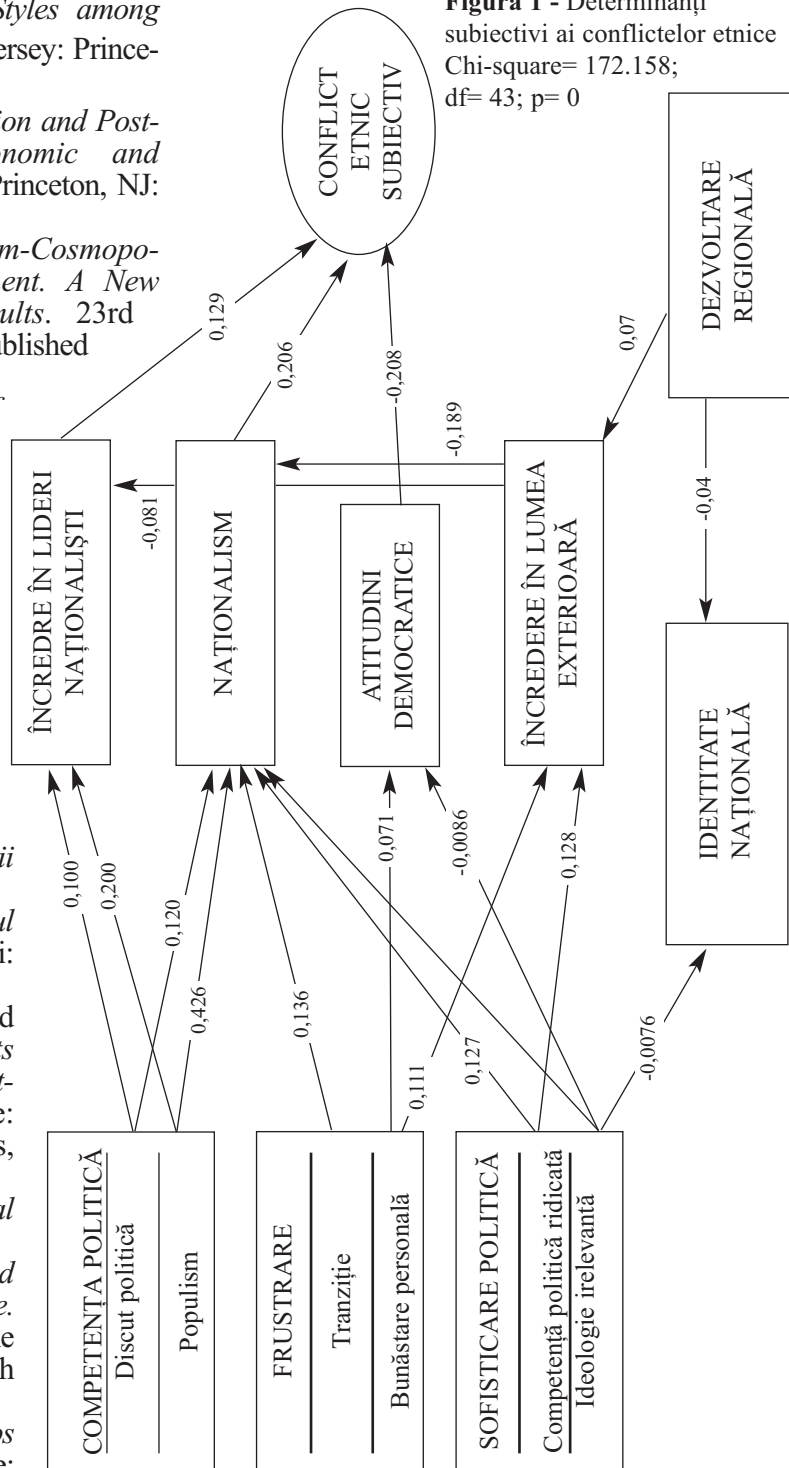
15. Schopflin, G. (1998) *Reason and Identity – the Challenge for Europe.* In The Prague Conference. At the Crossroads of Europe. British Council

16. Tajfel, H. (1981) *Human Groups and Social Categories.* Cambridge: Cambridge University Press

17. Tismăneanu, V. (1998) *Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism, and Myth in Post-Communist Europe.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press

18. Verdery, K. (1994) *Compromis și rezistență.* București: Humanitas

Figura 1 - Determinanți subiectivi ai conflictelor etnice
Chi-square= 172.158;
df= 43; p= 0

ALINA MUNGIU-PIPIDI – este profesor de comunicare politică și metodologia cercetării în științele sociale la Școala Națională de Studii Politice și Administrative, director al Societății Academice din România și coordonator al “Early Warning System România” pentru UNDP.

Paradoxul maghiar

BÉLA BÍRÓ

Faptul că știința politică românească a ignorat aproape până în clipa de față cele mai recente mutații și dislocări de accente în politologia occidentală, ar fi de înțeles. Căci pentru savantul român crescut și socializat într-o societate bazată pe ideea statului național unitar, în care chiar punerea problemei a fost tabuizată decenii de-a rândul (și nu numai de putere, chiar și de opinia publică de specialitate), este extrem de greu de acceptat și, mai ales, de asimilat un punct de vedere radical opus, fără rădăcini autohtone.

Nu e deloc întâmplător că elita politică românească pare a nu înțelege – pur și simplu – ce se întâmplă astăzi în Macedonia, unde statele occidentale, inclusiv Franța, marea “sursă” ideologică a ideii statului național unitar și indivizibil (evocat de atâtea ori și cu atâta fervoare de naționaliștii români), constrâng un “stat național unitar”, cel macedonean, să accepte legiferarea limbii albaneze (limba unei minorități!), ca limbă oficială, “transformând” prin aceasta un “stat național unitar” într-unul “multinațional” (de parcă n-ar fi el de fapt, prin compoziția lingvistică și culturală, al comunității politice macedonene!).

Pornind de la prejudecățile adânc întipărite în mintea românului, după care ideea statului național unitar este chezașia păstrării Ardealului, reacția politologilor ma-

ghiari și ai clasei politice maghiare ar trebui să fie necesarmente tocmai opusă, căci ceea ce se întâmplă în Macedonia ar fi un precedent ideal în privința realizării revendicărilor maghiare din țările vecine, adică acceptarea statelor cu minorități numeroase și cu o conștiință națională marcantă ca state multinaționale, adică federale. Federalizarea, din punct de vedere românesc fiind “în mod logic” începutul sfârșitului, adică uvertura dezastrului național românesc, din punct de vedere maghiar ar trebui să se prezinte “în mod logic” ca începutul începutului, adică uvertura gloriei naționale maghiare.

Cea ce este totuși surprinzător este faptul că reacția clasei politice maghiare și a breslei politologilor maghiari nu diferă aproape deloc de cea a colegilor români. Ignorarea literaturii politice mai recente este și în Ungaria (“adversă”) aproape totală.

Și nu numai. Dacă cititorul răsfoiește presa maghiară de mare tiraj, știrile, dar mai ales comentariile despre evenimentele din Macedonia și mai ales despre dedesubtul lor teoretic, lipsesc cu desăvârșire.

Clarificarea acestui paradox veritabil ar putea fi de folos nu numai pentru înțelegerea fenomenului maghiar, dar prin intermediul ei și al celui românesc.

Să vedem însă despre ce este vorba?

Există o bogată și variată literatură de politologie occidentală care în ultimii ani demontează sistematic ideea de *stat național unitar*. Suntem în situația fericită de a nu trebui să trecem în revistă piesele mai importante ale acestei literaturi, căci de aproape doi ani încoace prezentarea lor – practic completă – există deja. Este vorba de amplul studiu critic al renumitului politolog canadian Will Kymlicka realizat împreună cu colega lui Christine Straehle. Studiul a apărut în prestigioasa revistă de specialitate *European Journal of Philosophy* cu titlul: *Cosmopolitanism, stat-națiune și naționalism minoritar: O revistă critică a literaturii recente*.¹

Lucrarea începe cu o remarcă surprinzătoare: teoria politică a liberalismului și naționalismul sunt intim înrudite. Constatarea ne surprinde (chiar dacă avem cunoștința de faptul că domnul Gheorghe Funar de Cluj s-a considerat în repetate rânduri liberal), căci liberalismul occidental, cu care am început să întreținem relații intense după schimbările din 89, s-a considerat a fi radical anti-naționalist, tolerant și anti-discriminatoriu. Reprezentantii acestui liberalism au condamnat “orice fel” de naționalism ca un fel de atavism ideologic tribal, “o” forță distructivă, “o” amenințare mortală pentru stabilitatea statelor existente și în consecință și pentru stabilitatea sistemului internațional.

Puțini au fost cei care au enunțat, fără ocolișuri, că există și un altfel de naționalism, un naționalism “benefic”, “universalist”, care “încheagă” și nu “distruge” statele. (Printre ei se numără cunoscutul politolog maghiar de origină transilvană, G. M. Tamás.) În viziunea acestor specialiști naționalismul de stat este condiția sine qua non a existenței societăților moderne, căci cele trei componente de bază ale democrației: justiția socială, democrația deliberativă și libertatea individuală nu se pot garanta decât în cadrul statelor naționale

(nation-states). Națiunea este “motorul” statelor democratice.²

Conform acestei teorii există două tipuri de națiuni și, în consecință, de naționalisme: *națiunea culturală* (în varianta sa extremă: etnicistă sau chiar rasistă) de tip german, care se compune din indivizi aparținând aceleiași limbi și aceleiași culturi (într-o formulare mai radicală aceleiași etnii sau rase), și *națiunea civică* de tip francez și anglo-saxon, care întrunește indivizi de aceeași cetățenie, fără nici un fel de referire la apartenența lor etnică sau culturală.³

Conceptul de “națiune culturală” apare în aceste teorii ca un fel de concept “eticist”, intolerant și discriminatoriu de esență colectivă, în timp ce “națiunea civică” ar fi o comunitate politică universalizantă, tolerantă și non-discriminativă de esență individualistă.

Dat fiind faptul că naționalismul în definiția sa curentă (considerată proprie) este “eticist”, “intolerant” și “discriminatoriu”, reprezentanții naționalismului civic, conform acestor teorii, nici nu ar fi naționaliști. În consecință “naționalizarea statelor și a națiunilor minoritare” (sintagma este unul dintre subtitlurile lucrării lui Kymlicka și Straehle) este perfect justificată. Statul național ca rezultatul final al evoluției istorice universale nu are o existență atemporală, el este produsul unui proces conștient de “construire” a națiunii (în esență analog construcției socialismului). Statele naționale sunt în realitate “state producătoare de națiuni” (nation-building states) sau “state naționalizatoare” (nationalizing states)⁴.

“Majoritatea acestor lucrări (conchid autorii – n.n.) reprezintă nu numai o **apologie a statului-națiune**, dar chiar și a naționalismului. Prin naționalism înțelegem acele mișcări politice și străduințe publice care încearcă să confere comunității politice caracterul de “stat-națiune”, adică al unui stat în care statul și națiunea coincid. Faptul că statul-națiune există, nu este nici pe

departe o întâmplare agreabilă, tocmai invers, se justifică pe deplin întreprinderea unor măsuri eficiente care garantează identificarea mai deplină a statului și a națiunii.”

În această frază nici vorbă de universalitate, toleranță, sau lipsă a discriminării. Statul nu se identifică cu totalitatea cetățenilor, ci doar cu totalitatea cetățenilor de aceeași limbă și cultură (la limită chiar de origine etnică). În viziunea lucrărilor mai recente statul-națiune nu este nici pe departe universalist, căci el este totuși – în exclusivitate – statul unei națiuni (adică al unei comunități lingvistico-culturale) particulare. “Identitatea națională” nu constă nici în aceste state în apartenența indivizilor la una și aceeași comunitate politică (cum pretend adeptii naționalismului “civic”), ci și la una și aceeași comunitate lingvistică și culturală (la limită chiar etnică, căci xenofobia franceză – cum bine se știe – nu a fost cu nimic mai prejos decât cea germană).

Minoritățile cultural-lingvistice neasimilate practic sunt excluse din aceste “națiuni civice”. La limită nu se recunoaște nici măcar existența lor (vezi: Franța de alaltăieri, sau Turcia și Grecia de astăzi). În consecință situația se complică: “statul-națiune” pe de o parte *produce*, pe de alta însă *distruge* națiuni⁵. Mijloacele sunt multiple și o serie de autori demonstrează că națiunile minoritare *practic* se pot dezorganiza și în fine desființa chiar cu respectarea drepturilor civice individuale, căci într-o democrație majoritară majoritatea are oricând posibilitatea de a coloniza majoritari pe teritoriile locuite tradițional de minorități, aceste teritorii – prin decizii majoritare – se pot descompune și alipi unor unități administrative majoritare sau se pot încorpora integral în unități administrative majoritare majore în care ele devin niște cantități neglijabile sau prin centralizare excesivă minoritarii se pot priva de orice

competență reală în privința treburilor comunitare.⁶ (Exemple edificatoare sunt aduse de autori din chiar istoria Franței și a Statelor Unite ale Americii, cele două națiuni civice, considerate model.)

Teoretic însă aceste măsuri astăzi nu mai pot fi susținute cu argumente cât de cât serioase. Națiunile minoritare (adică comunitățile lingvistice și culturale) trebuie să aibă exact același drept la existență națională ca și cele majoritare. Autorii (respectiv lucrările prezentate) nu discriminează națiunile (adică comunitățile cultural-lingvistice) majoritare de cele minoritare, ci, *teoretic*, le consideră echivalente. Soluție perfect justificată, căci majoritatea și minoritatea sunt noțiuni relative. Raportul dintre maghiarii și românii din România (dacă lăsăm la o parte celelalte naționalități) ar fi aproximativ de 1 la 10. Dar la un alt nivel raportul dintre ruși și români ar fi tot cam de 1 la 10. Ar însemna aceasta că românii (din Moldova de exemplu) nu ar fi avut dreptul la autodeterminare (precum maghiarii – după majoritatea românilor – într-adevăr nu ar trebui să aibă)? Nicidecum. În consecință, pe bază de considerente pur cantitative, nici ungurii nu pot fi privați de acest drept. (Mai ales că numărul lor – exprimat chiar în cifre absolute – întrece mult numărul de locuitori ai mai multor state “naționale” de pe glob.)

Se pune deci întrebarea: *dacă liberalii naționaliști susțin pe drept că democrația liberală funcționează cel mai adecvat într-un cadru politic național, ipoteza lor implică oare apărarea naționalismului statal, sau a celui minoritar, sau și a unuia și a altuia? Și ce este de făcut, dacă cele două forme ale naționalismului se exclud?*

Autorii citează o serie de lucrări care consideră că cele două naționalisme în realitate se reduc la una singură.

Ideea se poate dezvolta pe conside-

rente istorice concrete și din experiența noastră istorică imediată. Renumitul istoric maghiar Romsics Ignác a sesizat demult că elita politică maghiară de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea a afișat ambele forme ale naționalismului. În raport cu naționalitățile de pe teritoriul “regatului maghiar” (printre care și românii transilvăneni) ea a reprezentat naționalismul civic, “universalist”, “tolerant” și “non-discriminatoriu”. Românul, sârbul, slovacul, germanul, evreul care au binevoit a se asimila în “națiunea politică” (adică “civică”) maghiară au fost considerați nu numai bineveniți, dar au și fost primiți cu o dragoste “aleasă” de “frații” lor maghiari. Recidiviștii însă, care în ciuda acestei “iubiri” universaliste, tolerantă și non-discriminatorie au persistat în naționalitatea lor (“eticistă”, nu-i așa?) au fost etichetați drept naționaliști, reacționari, intoleranți și discriminatorii. Față de Viena însă și naționalismul maghiar “universalist” s-a transformat brusc și – pentru cercetătorul de astăzi – de-a dreptul surprinzător într-un naționalism particularist, “reacționar”, “intolerant” și “discriminatoriu” (etichetările apar pentru prima oară la liberalii austrieci). Cele două naționalisme s-au dovedit a fi diferite fețe ale aceluiași naționalism unic: naționalismul de stat.

Observația pare a releva chiar o regulă ideologică: naționalismul de stat se manifestă spre interior necesarmente în forma sa “civică”, spre exterior însă ia forme necesarmente “culturale”. Germanii, care în perioada formării națiunii lor la nivel internațional s-au aflat în permanentă “minoritate”, angajați fiind într-o luptă decisă cu naționalismul francez și englez dominant (deci “civic”) și-au dezvoltat un naționalism “cultural”. Francezii, bazându-se pe poziția lor internațională dominantă (să nu uităm că în perioada formării națiunii franceze, adică în epoca luminilor, franceza a fost “lingua franca” a

culturii europene – elita culturală din Germania, până în Italia și Rusia a vorbit în limba franceză), și-au dezvoltat un naționalism “civic”, individualist. Același lucru se poate spune și despre Marea Britanie și Statele Unite. Limba engleză, bazându-se pe imensul prestigiu al imperiului britanic și al culturii engleze, afișând latura universalistă, tolerantă și non-discriminatorie a naționalismului de stat, a reușit să asimileze fără dificultăți grupurile etnice dintre cele mai diferite. (Dificultățile au apărut și apar doar ulterior.)

După primul război mondial recent înființatele state naționale din estul Europei au căzut pradă – așa spune fatalmente – naționalismului cultural, căci limba și cultura lor (până atunci minoritară) nebeneficiind de prestigiul limbii franceze sau engleze, naționalismul lor “civic” nu a putut să aibă șanse reale de izbândă. Deși ideologic s-au angajat ideii naționalismului “civic”, în realitate au fost nevoiți să practice un naționalism “cultural” particularist, intolerant și discriminatoriu.

Kymlicka și Straehle dovedesc pe baza literaturii mai recente că cele două naționalisme condiționându-se reciproc, nu se pot ameliora (căci de “desființarea” lor nu poate fi vorba) decât prin abordarea critică a conceptului de “stat-națiune”, sau a variantei sale mai cunoscută la noi, a “statului național unitar”.

Naționalismele nu sunt malefice în sine, ele devin distructive numai datorită deformărilor lor etatiste. Sentimentele și interesele naționale într-un cadru statal adecvat (adică multinațional) se pot chiar “îmblânzi”, la fel cum lupta de clasă sau luptele politice pentru putere, care în epocile anterioare au declanșat și ele catastrofe sociale, au putut fi îmblânzite, chiar transformate în forțe de coeziune socială.

Critica conceptului de stat-națiune nu se justifică însă doar prin caracterul distructiv al naționalismelor implicate de acest concept

(pentru occidentali trauma majoră de după 1989 a constituit-o “descoperirea” că în statele din estul Europei naționalismele de stat – în esență “civice” – produc exact acele simptome pe care, după teoriile lor, naționalismele minoritare – în esență “culturale” – ar fi trebuit să le producă), ci prin faptul că statul-națiune nu mai este capabil să garanteze nici măcar funcționarea eficientă a sistemului democratic.

În capitolul *Necesitatea ideii unei teorii politice mai de grabă cosmopolite*, autorii prezintă teoriile noi despre statul viitorului. Multe lucrări preconizează ideea unei “federalism multinațional” (multination federalism) spre care pare a se dezvolta o parte însemnată a statelor occidentale (Spania, Belgia, Marea-Britanie, Canada, chiar Italia)⁷.

Lucrarea cel mai amplu prezentată este cartea lui David Held: *Democrație și Odierea globală – de la statul modern la guvernarea cosmopolită*.⁸ Held dovedește, cu argumente forte, că în cadrul statului național nici autonomia individuală, nici legitimitatea politică, nici democrația deliberativă nu se mai pot garanta în mod satisfăcător.

Capacitatea statului național de a apăra *autonomia individului* practic a dispărut. Statul național a fost nevoit (în interes propriu) să se integreze în sisteme economice, militare și juridice transnaționale. Crește în continuu interdependența izvorâtă din globalizarea culturii, a mediilor și a comunicării. În unele domenii aceste interdependențe au căpătat dimensiuni atât de ample încât statul național a devenit incapabil să influențeze chiar stilul de viață al cetățenilor ei. Încrederea în statul național și participarea la sistemul democratic cât și la procedurile democratice ale statului sunt insuficiente pentru garantarea autonomiei personale.

Ca urmare a integrării statului național în sisteme transnaționale dreptul deciziei

finale – în multe privințe – nu mai revine parlamentelor naționale, ci instituțiilor transnaționale. Aceste decizii, în consecință, nu se pot influența prin instituțiile democratice ale statului național, le lipsește deci legitimitatea democratică. Paralel cu creșterea importanței sistemelor transnaționale legitimitatea politică nu se mai poate garanta decât prin participarea civică la deciziile acestor sisteme, deci prin elaborarea formelor eficiente de participare și reprezentare. Ceea ce nu înseamnă dispariția statului național, ci restabilirea (adică pe de o parte restrângerea, pe de alta concretizarea) competențelor ei.

Pentru elaborarea aceluia “drept public democratic” (democratic public law) bazat pe “drepturi de împuternicire și capacități de autorizare” (empowering rights and entitlement capacities), care ar putea garanta participarea cetățenilor și controlul lor asupra instituțiilor la *toate nivelele* sociale Held propune un sistem juridic care împiedică apariția structurilor de *dominație asimetrică*. Aceste drepturi asigură competențe pe șapte domenii, pe domeniul *corpului* individual, pe cel al *bunăstării*, pe cel al *culturii și al vieții culturale*, pe cel al *asociațiilor civice*, pe cel al *economiei*, pe cel al *violentei și constrângerii legitime* și pe cel al *instituțiilor de reglementare și al sistemului de drept*. Pe fiecare domeniu reprezentarea democratică transcende nivelul național. Atât în sus, cât și în jos.

Statul democratic – în vederea unei mobilizări mai complete și a unei eficiențe sporite – trebuie să reprezinte pe toți cetățenii lui. De aceea reprezentarea democratică nu trebuie să se urce la nivelele transnaționale, dar trebuie să coboare și la nivelele regionale, în așa fel încât și națiunile minoritare – bazându-se pe structurile lor politice și administrative autonome – să se poate integra armonice în statul “național”. Unii autori dovedesc că Ernest Gellner⁹ greșește când crede

că funcționarea sistemului democratic este condiționată de existența unei singure limbi oficiale. Acest lucru este “adevărat” numai în cazul statului național centralizat, democrația deliberativă într-un stat descentralizat, multinațional și ierarhizat poate funcționa perfect și în lipsa unei singure limbi oficiale.¹⁰

Statul viitorului s-ar structura deci la trei nivele fundamentale: al minorităților naționale (sub nivelul statal); al statelor “naționale” (la nivelul statului) și al instituțiilor transnaționale (la nivelul supranațional). Autorii, relevând și laturile mai slabe sau insuficient elaborate ale acestor teorii, accentuează necesitatea realizării unor teorii complete apte să confere legitimitate tuturor celor trei niveluri (și nu numai). Ei își exprimă convingerea că aceste nivele (spre deosebire de doctrina corespunzătoare din teoriile tradiționale) în realitate nu se contradic, mai degrabă se întregesc și se întăresc reciproc. Ei citează pe Mary Kaldor¹¹, după care ar fi sortită eșecului orice încercare care ar vrea să soluționeze conflictele balcanice bazându-se pe ideea statului național din secolul al XIX.-lea. Dacă participanții la conflict se cramponează de ideea unei suveranități naționale perimate, conflictele “naționale” se transformă într-o chestiune de viață și de moarte, a cărei miză este controlul asupra mijloacelor de coerciție ale statului. Rezultatul este catastrofal: nici minoritățile, nici organizația statală nu se mai pot simți în siguranță. Soluția ar fi formarea – într-un cadru restrâns – unui sistem asemănător structurilor Uniunii Europene. Într-un asemenea cadru instituțiile internaționale micșorează gradul de periclitare al minorităților și invers.

“Altfel spus (formulează autorii – n.n.) fiecare nivel al comunității/reprezentanței politice este capabil să garanteze legitimitatea altuia. Cum am văzut, statul național nu

mai este capabil să garanteze interesele indivizilor între granițele sale. Realizarea unor instituții supranaționale funcționale nu va slăbi neapărat statele naționale. În realitate ar putea chiar restabili legitimitatea lor prin faptul că i-ar conferi scopuri realizabile cu succes. Asemenea, nici autogovernarea minoritară nu va slăbi statul național, din contră: ea va putea să-i confere o stabilitate de durată.

Prin stabilirea posibilității unei simbioze viabile, am putea să ne ridicăm deasupra acelor mentalități sterile care domină prin ignoranța lor discuțiile despre minorități, națiuni și instituții transnaționale și am putea încuraja dezvoltarea unei științe a politicii, care satisface cerințele practicii politice stratificate.”

Această teorie, perfect rațională și suficient de nuanțată pentru a fi acomodată realităților noastre specifice, ar constitui un cadru ideal pentru soluționarea problemei minorităților și chiar pentru vindecarea “traumei” provocate de nedreptățile reale sau pretins reale săvârșite la Trianon.

Faptul că lucrările fundamentale ale lui Kymlicka (dintre care unele au apărut acum 10-15 ani) nu sunt traduse nici măcar în limba maghiară în timp ce cărțile – de o calitate câteodată de-a dreptul îndoielnică – ale lui Francis Fukuyama (de exemplu) sunt traduse aproape imediat după apariția lor, pare de neexplicat.

Explicația totuși există.

Ideea statului național unitar domină nu numai conștiința publică românească dar și cea maghiară. Confruntările politice majore din Ungaria se desfășoară în jurul conceptelor de națiune și naționalism. Cele două concepte analizate mai sus stau față în față. Tabăra social-liberală reprezintă ideea națiunii “civice”, axându-se pe conceptul de cetățenie. Conform acestei idei ungerii din afara

hotarelor Ungariei nu fac parte din “națiunea” maghiară, ci din “națiunile” (civice sau politice) ale statelor vecine, în timp ce tabăra forțelor de dreapta afișează un naționalism cultural axat pe ideea apartenenței culturale, după care națiunea maghiară este constituită din cetățeni cu conștiință culturală maghiară indiferent de apartenența lor statală.

Totuși ambele tabere trebuie să facă compromisuri. Social-liberalii nu pot enunța în mod fățiș că maghiarii din statele vecine ar fi de fapt străini în “Ungaria”, precum nici forțele de dreapta nu se pot aventura într-o politică iredentistă. Căci ceea ce ei vor nu este altceva decât puterea *politică în cadrul statului maghiar*. Nici mai mult, nici mai puțin.

Iredentism politic practic nu mai există în Ungaria, există însă un irendentism sentimental manipulat intens în scopuri politice interne. Precum nu există nici acel anti-patriotism de tentă evreiască, în jurul căreia se face atâta gălăgie în presa de dreapta, există însă un naționalism “civic” maghiar cosmopolit manipulat intens în scopuri politice interne.

Din nefericire ambele naționalisme sunt exclusiviste, recunoscând legitimitatea unei singure culturi, unei singure tradiții, unui singur limbaj științific, respectiv o națiune de factură burgheză, așa-zis “urbană” și una deopotrivă aristocratică și țărănească, așa-zis “populară”. Mai nou: “cetățenească”. (Această versiune “occidentalizată” îi aparține formațiunii politice reprezentată de domnul Viktor Orbán).

Pe teritoriul actual al Ungariei există deci două “națiuni” maghiare distincte, chiar incompatibile. Parafrazând cele spuse de Mary Kaldor putem constata că este sortită eșecului orice încercare care ar vrea să soluționeze conflictele celor doi bazându-se pe ideea statului național din secolul al XIX-lea. Dacă participanții se cramponează de ideea suvera-

nități naționale perimate și a omogenității culturale la fel de perimate, conflictele “naționale” se transformă într-o chestiune de viață și moarte, a cărei miză este controlul asupra mijloacelor de coerciție ale statului. Rezultatul este catastrofal: nici “națiunile”, nici organizația statală nu se mai poate simți în siguranță.

Polarizarea “națională” a societății maghiare a mers într-atât încât nici măcar politologii nu pot evita angajamentul politic, căci șansele lor de viață, posibilitățile de realizare profesională, depind practic de apartenența lor politică.

Tocmai acest lucru explică refuzul – la prima vedere paradoxal – al ideilor noi din occident. Căci acceptarea acestor idei potrivnice conceptului de stat-națiune ar fi deci echivalentă cu abandonarea câmpului de luptă, adică renunțarea la pârghiile statului național omnipotent – practic “în favoarea celorlalți”.

Unele aspecte ale teoriilor prezentate nu pot fi totuși evitate. Guvernul Orbán folosește foarte abil schimbarea atitudinii occidentalilor față de minorități în favoarea naționalismului “cultural”. Legea maghiarilor de peste hotare nu aduce prea multe îmbunătățiri în statutul ungarilor de peste granițe. Am impresia chiar că Orbán și cei apropiați lui nici nu cred în posibilitatea înțelegerii cu românii “incremențiți în proiectul lor naționalist” și de aceea se gândesc mai degrabă la o soluție de tip german, adică repatrierea ungarilor în “țara mamă”. (Premierul Orbán a și făcut deja aluzii publice în această privință.) Legea însă, deocamdată, poate aduce “tinerilor democrați” multe puncte favorabile în rândurile alegătorilor maghiari legați cu foarte multe legături istorice și de rudenie cu cei de peste granițe.

Tabăra social liberală folosește cu o abilitate comparabilă legăturile sale mai vechi cu presa occidentală și prestigiul politologilor occidentali (tocmai cei demontați de critica

literaturii mai recente) în favoarea demascării apucăturilor perimate ale adversarilor, “provenind din secolul trecut și din perioada dintre cele două războaie”. Între timp însă produc și ei “apucături” la fel de perimate provenind din perioada antifascismului de stat sau din perioada modernității târzii.

Ambele tabere încearcă să scoată din competiție cu mijloace “legale” pe cei aparținând taberei adverse. Acest lucru însă nu este posibil pe considerente într-adevăr legale, taberele adverse au deci nevoie stringentă de puterea politică în stat, căci numai în posesia acestei puteri pot “interpreta” legile, pot forța decizii din partea organelor de stat, adică pot să scoate din joc, sau măcar să țină în frâu, adversarii lor.

Ceea ce e însă și mai trist, practic nu se întrevăd forțe serioase care ar fi interesate în părăsirea cercului vicios.

În România însă, deși situația e întrucâtva asemănătoare, forțe interesate în demontarea statului național unitar din fericire există, este vorba despre minoritățile naționale (mai ales cea maghiară) și de tendințele regionaliste clar sesizabile. (În Ungaria ambele par a lipsi cu desăvârșire). E drept, la noi există o respingere și mai violentă a ideilor care țin de critica suveranității și naționalismului (deopotrivă “civic” și “cultural”), forțele de tentă occidentală însă nu sunt angajate (încă) într-o luptă (în esență naționalistă) pentru putere.

Șansele de modernizare ideologică a României sunt pe de o parte mai rele, pe de alta însă poate chiar mai bune, decât cele ale Ungariei.

Întrebarea este dacă vom reuși să profităm de aceste avantaje (percepute din unghiul statului național unitar drept dezavantaje) sau și de data aceasta ne vom rata șansele noastre relativ favorabile.

Ar fi fatal.

NOTE

¹ Kymlicka, W., Straehle, C.: *Cosmopolitanism, Nation-State, and Minority Nationalism: A critical Review of Recent Literature*, European Journal of Philosophy, vol. 7., Nr. 1., April 1999, 65-88 p.

² Canovan, M.: *Nationhood and Political Theory*, Edward Elgar, Cheltenham, 1996, p. 80.

³ În linii mari această teorie este însușită și de Victor Neumann în cartea sa recent apărută *Ideologie și fantasmagorie, Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală*, Editura Polirom, Iași, 2001.

⁴ Brubaker, R.: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996 și Norman, W.: *Prelude to a liberal Morality of Nationalism*, în Brennan, S. - Isaac, T. - Milde, M. (eds.): *A Question of Values*, Rudopi Press, 1996.

⁵ Connor, W.: *Nation-Building or Nation-Destroying?* World Politics, Vol. 2, p. 319-355.

⁶ Vezi de exemplu: McGarry: *Demographic Engineering: The State-Directed Movements of Ethnic Groups as a Technique of Conflict Resolution*. Ethnic and Racial Studies, Vol. 21, 1998 și Kymlicka, W.: *Human Right and Ethnocultural Justice*, Review of Constitution Studies, Vol.4/2, 1998.

⁷ Tully, J.: *Strange multiplicity: Constitutionalism in Age of Diversity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

⁸ Held, D.: *Democracy and the Global Order – From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Polity Press, London, 1995

⁹ Gellner, E.: *Nations and Nationalism*, Blackwell Publishers, Oxford, 1983.

¹⁰ Vezi: Kymlicka, W.: *Federalism an Alternative to Secession?* în Lehring, P. (ed): *Theories of Secession*, Routledge, London, 1998.

¹¹ Kaldor, M.: *European Institutions, Nation-States and Nationalism*, în: Arcibugi, D. – Held D. (eds.): *Cosmopolitan Democracy – An Agenda for a New World Order*, Polity Press, London, 1995.

BÉLA BÍRÓ – lector la catedra de Hungarologie din cadrul Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea București. A publicat *Legenda a kerek Egészről (Nemărginirea cercului)*, *Kossuth-paradoxon (Paradoxul-Kossuth)*, *A gyűlölet terhe (Povara urii)*.

Statul național și visul național la începutul mileniului III

BÉLA MARKÓ

Dacă legea despre maghiarii din țările vecine Ungariei, așa numita “lege a statutului”, nu ar avea nici un alt folos decât să forțeze pe oamenii politici din zonă să regândească conceptul națiunii, acesta ar fi deja un rezultat excepțional. Iar în jurul nostru, recunoscut sau nu, exact acest lucru se întâmplă.

Într-un anumit sens, “legea statutului” este consecința unei evoluții într-un anumit sens. Ea poate fi atât punct terminus cât și punct de plecare, cauză și efect, întrebare și răspuns în același timp.

De ce vorbesc atât de patetic despre un text care nici pe departe nu e perfect și chiar eu însumi am anumite rezerve față de punerea în aplicare a anumitor dispoziții din respectiva lege?

Într-adevăr, legea statutului nu este o realizare perfectă; ea combină o concepție veche a națiunii cu o concepție care abia va urma și care, nu numai din punct de vedere politic dar și juridic, va trebui analizată până în cele mai mici detalii. Dar cu toate stângăciile sale ea reprezintă o încercare de a depăși un “vis național” despre “statul-național” și crearea unei concepții diferite despre națiune.

Despre această nouă concepție a națiunii aș vrea acum să vorbesc, pentru că eu consider că noi avem posibilitatea de a răspunde concomitent provocărilor trecutului

și ale viitorului.

În accepțiunea mea trecutul este al Europei statelor naționale, viitorul este al Europei națiunilor. Acesta este viitorul pe care ni-l imaginăm și ni-l dorim. Este posibil, însă, ca Europa unitară, care va oferi cămin individului și va cuprinde regiunile într-o construcție economică unică, să uite încetul cu încetul de națiuni aparte, construind în schimb națiunea europeană, cu caracteristici ambigue. Cred că nu o astfel de Europă ne dorim. Deși, de la o extremă la alta, de la statele naționale la Europa fără națiuni, drumul poate fi mult mai scurt decât am crede. Pentru acest motiv trebuie să vorbim răspicat despre o altă cale, care ne poate conduce atât politic cât și economic la integrarea necesară, dar care nu va contopi națiunile europene, ci le va oferi un alt fel de viață, o altă modalitate de existență și chiar o altă structură juridică.

Sunt convins că nu este ușor să purtăm un dialog maghiaro-român sau maghiaro-slovac privind această problemă. Nu pentru că am fi mai înțelepți sau mai ignoranți, mai pregătiți sau mai puțin informați în acest domeniu, ci pentru că premisele noastre istorice sunt diferite.

Trecutul nostru diferă, dar poate viitorul nostru seamănă.

Trecutul nostru diferă pentru că, după

primul război mondial, așa au vrut marile puteri să fie. Au tăiat regiunea cu cuțitul, s-au uitat în ea și pe urmă au cusut-o la loc ca pe un pacient suferind de cancer. Poate că regiunea nici nu suferea de cancer, era numai diferită față de Occident și această alteritate a fost văzută ca un cancer.

Nimeni n-a suportat atunci, în această regiune, o asemenea pierdere ca maghiarii.

Probabil, concepția noastră despre națiune la începutul secolului XX, încă nu a fost diferită în comparație cu celelalte națiuni europene, pentru că atunci și noi, maghiarii, trăiam în interiorul aceluiași stat. Dar era diferită de concepția românilor, care nu trăiau încă într-un singur stat. Concepțiile noastre despre națiune diferă și acum, dar în alt sens.

Azi noi suntem cei mai fărâmițați.

Ideea de națiune implică, de fapt, și ideea de a trăi împreună. Atunci, de ce este atât de surprinzător că încercăm să căutăm fel de fel de modalități de a fi împreună, dar care nu sunt îndreptate împotriva altora și care nu implică revizuirea granițelor?

Trianonul ne-a privat de multe aptitudini, dar totodată ne-a făcut capabili să ne raportăm cât se poate de sensibil la aceste probleme.

Indiferent dacă ne place sau nu, trebuie să renunțăm la principiul “cuius regio, eius religio”, care a fost practicat nemilos și la noi. Cine deține puterea, deține și credința... Supusul urmează religia regelui...

Noi am fost siliți să gândim un concept de națiune în care “regio” și “religio” să nu coincidă în mod obligatoriu. Avem acest concept de națiune nu pentru că suntem mai buni decât ceilalți, ci pentru că așa am fost învățați de istorie – nu strică să lămurim acest lucru încă o dată.

Zilele trecute domnul prim-ministru al României spunea că această lege a statutului nu este bună deoarece ne-am putea trezi în

România cu 7 milioane de maghiari. Această afirmație este efectul unei concepții despre națiune ce nu este specific românească, ci specific europeană, în sens istoric. Conform acesteia, națiunile nu se creează de la sine – și aici, de altfel, e un mare adevăr -, ci se pot construi națiuni prin legi. Deci, în general, națiunea nu se naște, ci se face. În cele din urmă și națiunea franceză, care este o mare națiune europeană, tot așa a fost creată, ar putea argumenta cineva.

Din această perspectivă problema cea mai mare este că, dacă printr-o lege se pot crea 7 milioane de maghiari, ceea ce eu nu cred, atunci cu o altă lege, teoretic, se poate face să dispară toți maghiarii din România sau din alte regiuni.

Din această cauză ar fi important ca modelul maghiar să se implementeze în această parte a Europei.

Ce înseamnă acest model?

În primul rând, deja din 1989, noi vrem să vedem națiuni care conlucrează și nu națiuni care rivalizează sau chiar se ceartă. Asumarea acestei idei are deja serioase consecințe politice și economice. Pentru exemplificare, acel UDMR care în programul său susține că populația pe care o reprezintă este o parte integrantă a națiunii maghiare, se străduiește, în același timp, să se integreze și în viața publică românească. Două dintre rezultatele acestei orientări sunt deosebit de importante: angajarea în participarea la guvernare (1996-2000) și o colaborare cu partidul de guvernământ (după alegerile din 2000). În aceasta noi nu vedem o contradicție, dar pentru a ajunge aici era necesar ca, în deceniul precedent, să regândim nu numai trecutul, ci și viitorul.

Nu este o întâmplare faptul că maghiarii din Slovacia și din Voivodina au ajuns la o concluzie identică.

Nu întâmplător accentuăm că nu vrem să ajungem, de pildă, în fața unei alegeri de

genul: ori legea maghiară a statutului ori legea funciară română. Noi vrem să participăm simultan și la reforma concepției națiunii maghiare, și la reforma societății românești.

Nici în România, nici în sud-estul Europei, nu este încă decis care dintre concepțiile despre națiune va triumfa.

Succesul integrării țării depinde în mare măsură de acest lucru și tot prin acest lucru se explică și motivația dispoziției noastre de a colabora. Faptele geopolitice rigide arată că maghiarii și românii din România fie vor ajunge împreună în NATO și în Uniunea Europeană, fie vor rămâne împreună afară, ceea ce pentru noi ar avea consecințe nefaste fiindcă ne am rupe iarăși de celelalte părți ale națiunii maghiare. Politica europeană contemporană nu ne oferă altă alternativă.

De altfel, aici și acum, maghiarimea are un rol important.

Europa unită va trebui asamblată element cu element. Ea poate fi alcătuită nu doar bine, ci și greșit. Fosta Iugoslavie, în anumite privințe, este o mică Europă greșit asamblată și se destramă ca un joc puzzle călcat cu bocancii.

Marea Europa va trebui asamblată altfel.

Nu din state naționale rivale ci din țări și națiuni care colaborează.

Pentru aceasta și noi, maghiarii, putem oferi un model.

Pentru aceasta și noi, maghiari și români, am putea oferi un model.

Pentru aceasta și noi, maghiari și români și slovaci și sârbi, am putea oferi un model.

Enumerarea poate continua.

Iar puzzle-ul pe care trebuie să-l aranjăm este un joc vital.

Tușnad, 28 iulie 2001.

Traducere: Zoltán Pethő

CINE NE CITEȘTE:

“Sfera Politicii” este o revistă de ținută, care reflectă cu maturitate procesele tranziției, reforma economiei și a societății românești declanșate în urmă cu zece ani, prin demolarea sistemului totalitar comunist. Am speranța că revista nu va face abstracție de sfera ideilor și experienței social-democraților români, în care cetățenii își pun speranțele de viitor.

Ion Iliescu

Președinte al României

MARKÓ BÉLA – senator, președinte al UDMR, a publicat 15 volume de poezie, 3 volume de eseuri și studii. Membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Uniunii Scriitorilor din Ungaria.

Despre “legitimația de maghiar”

DAN OPRESCU

Iată numai câteva dintre recentele întâmplări petrecute în legătură cu așa-numita “Lege a statutului” maghiarilor din unele țări învecinate Ungariei (numele oficial este acela de *Actul LXII/2001*): (1) Legea a fost aprobată cu o largă majoritate (93%) de către Parlamentul de la Budapesta, împotriva ei votând doar liberalii (SZDSZ – Alianța Liber-Democrată, dar și aceștia, mai târziu, au acceptat, în public, destule dintre prevederile legii) (2) mai multe organizații, alcătuind Conferința Permanentă Maghiară – acronim în ungurește: MAERT – (i.e.: UDMR, Partidul Coaliției Ungurești, Alianța Ungurilor din Voievodina, Partidul Democrat Maghiar din Voievodina, Asociația Culturală Maghiară din Subcarpatia, Comunitatea Democrată a Maghiarilor din Croația și Comunitatea Autogovernării Naționale Ungurești din Muravidek), au semnat, la Budapesta, o Declarație, la data de 27 iunie 2001, în sprijinul noii legi, (4) mai multe persoane din Ungaria și România, în genere de filiație politică liberală, au criticat Actul XLII/2001, (4) Guvernele României și Slovaciei au condamnat anumite prevederi ale acestui Act (inclusiv în cadrul întâlnirii dintre premierii Năstase și Orbán, care a avut loc la Tîrgu Mureș, în 28 iulie 2001), și (5) la Strasbourg, Ghiorghii Prisăcaru a inițiat o moțiune în vederea unei rezoluții a Adunării

Parlamentare a Consiliului Europei, extrem de ciudată (e.g.: se vorbește despre faptul că Austria nu ar fi permis aplicarea legii pe teritoriul său – deși nici un parlamentar austriac n-a semnat moțiunea –, iar proiectul de moțiune este însușit, în principal, de către reprezentanți ai României la Strasbourg, precum C.V.Tudor sau Ilie Ilașcu.

Textul aprobat la data de 19 iunie de către Parlamentul de la Budapesta diferă foarte puțin față de proiectul înaintat de Guvern în aprilie 2001; la rândul său, acest text diferă prea puțin față de propunerile UDMR & Co. (i.e.: Conferința Permanentă Maghiară); în esență, s-a renunțat doar la încurajarea întreprinderilor private din zonele unde maghiarii alcătuiesc o parte semnificativă a populației. În al doilea rând – și acest lucru este absolut remarcabil –, Austria a fost scoasă de pe “lista neagră” a vecinilor Ungariei (cf. paragraful următor pentru înțelegerea unei asemenea excepții, în condițiile în care un partid de extremă dreapta, binecunoscut pentru atitudinea sa față de minoritățile naționale, face parte din coaliția guvernamentală de la Viena).

În al treilea rând, Declarația MAERT consideră că “the Act contributes to the stability of the region of the Carpathian Basin, **as it intends to reduce the discrimination of**

Hungarian communities living in minority” (subl. D.O.). Întâi de toate s-ar cuveni precizat că expresia “Bazinul Carpatic” este un eufemism pentru așa-numita “Ungarie Mare”. Așadar, se pornește de la prezumția de discriminare – nu a maghiarilor din țările respective, ci a “comunităților ungurești ce trăiesc în minoritate” (poate că originalul în limba maghiară să sune mai puțin straniu decât traducerea engleză pe care am avut-o la dispoziție, dar nu prea cred). În acest sens (și nu numai în acest sens), Declarația MAERT vine să sublinieze și ideea ce se poate regăsi în Ordonanța Guvernului de la București nr. 137 din 31 august 2000, referitoare la prevenirea și combaterea tuturor formelor de discriminare; în OG nr. 137/2000, în repetate rânduri, se consideră că beneficiarii măsurilor antidiscriminatorii trebuie să fie nu doar persoanele sau grupurile de persoane aparținând diferitelor minorități (naționale, etnice, religioase, sexuale etc.), ci și comunitățile însele, inclusiv ceea ce e denumit acolo drept “comunitățile minorităților naționale”. De asemenea, Declarația MAERT din 27 iunie 2001 precizează că, deși ar fi nevoie de mai mult decât un dialog bilateral (între Guvernul Ungariei și cel al țărilor în cauză), acest dialog trebuie să dezvolte “actualele relații bilaterale **contractuale**”, în condițiile în care **“the infringement of minority rights results in violation of the free choice of identity, as well as assimilation and emigration”**. Este extrem de discutabil în ce măsură autoritățile din România – precum și opinia publică din această țară – vor fi în stare să “înghită” o asemenea gălușcă: cum că Legea Statutului e necesară deoarece ar diminua discriminările la care sunt supuși etnicii maghiari în unele dintre țările învecinate cu Ungaria (evident, unghurii din Austria nu pot să fie discriminați, Austria fiind o țară a UE etc., așa că prevederile Legii Statutului nu îi privesc pe ei etc.).

Din punct de vedere politic, este limpede faptul că, pentru prima dată de la înființarea sa, UDMR adoptă o perspectivă radicală, apropiată de cea vehiculată de mai mulți ani de către episcopul László Tókéș, potrivit căreia unghurii din România ar fi discriminați, iar însăși existența lor ar fi amenințată, eventual/inclusiv la modul fizic. Dacă, până acum, practic, nimeni nu lua în serios anumite declarații ale episcopului Tókéș (sau pe cele ale pitorescului personaj care este Ádám Katona), de astă dată există pericolul ca nu prea multă lume să ia, în viitor, în serios poziția UDMR. Deși în interiorul UDMR părerile cu privire la “Legea legitimității de maghiar” au fost foarte împărțite, în public a fost adoptată o imagine a “unității de monolit” întru susținerea tuturor ideilor Guvernului Orbán, chiar și atunci când respectivele idei erau în evidentă contradicție cu realitatea (și, uneori, chiar cu bunul simț: cf. pretenția, afirmată cu înverșunare, potrivit căreia Legea nu ar avea prevederi extraterritoriale etc.).

Din păcate, tocmai accentul pus asupra presupusei discriminări pe care ar suferi-o unghurii din unele țări vecine Ungariei a făcut ca unii analiști să pună alături de Legea Statutului o realizare altminteri întrutotul remarcabilă, precum Ordonanța nr. 137/31 august 2000, a Guvernului de la București; în prezent, transformarea acestei Ordonanțe guvernamentale în Lege a României este blocată în Camera Deputaților, și nu doar de componenta PRM a Parlamentului, rezultată din alegerile generale din 26 noiembrie 2000, ci și de persoane, grupări și partide care, altminteri, ar saluta cu entuziasm un act legislativ destinat prevenirii și combaterii tuturor formelor de discriminare. Se pare că UDMR a intenționat, prin HG nr. 137/2000, să pregătească terenul din România pentru acceptarea legii maghiare a “Statutului”,

întrucât a insistat asupra mai multor paragrafe ce recunosc drepturile comunitare, exact în înțelesul pe care *Actul LXII/2001* îl presupune pentru “comunitățile maghiare” din afara granițelor Ungariei.

De altminteri, însuși președintele UDMR, Markó Béla, a mărturisit recent, într-un interviu: “... vă spun sincer că eu nu pot concepe o astfel de legitimație ca o dovadă a apartenenței mele la o anumită națiune. Pur și simplu, nimeni nu are nici un fel de drept să-mi dovedească apartenența prin fel de fel de documente”.

Câteva date statistice, referitoare la numărul de unguri din unele țări vecine Ungariei: 1.600.000 în România, 600.000 în Slovacia, 250.000 în Iugoslavia (i.e.: Voievodina), 20.000 în Croația și 10.000 în Slovenia.

Marii pierzători ai “Legii statutului” sunt, desigur, politicienii maghiari din România, Slovacia și Iugoslavia – și nu doar din perspectiva imaginii “europenești” pe care și-o vor fi construit, în țările de origine și pe la instituțiile europene de felul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (Strasbourg). Raporturile pe care acești politicieni le-au stabilit, în ultimul deceniu, între majoritari și minoritatea maghiară, sunt actualmente amenințate să iasă din zona “europeană” în care au fost, cu atâta dificultate, așezate.

Pe deasupra, baza de date ce va fi alcătuită cu prilejul eliberării celor două tipuri de legitimații (de maghiar și, respectiv, de rudă de maghiar) poate da naștere la abuzuri sau, cel puțin, la suspiciuni în legătură cu utilizatorii datelor conținute acolo.

Evident, există mai multe elemente de așa-zisă extra-teritorialitate în ceea ce privește recenta “Lege a statutului”; nu de ele, însă, ne poticnim (aceasta este mai degrabă ingrata treabă a birocratilor și politicienilor vest-europeni), ci de “legitimația de maghiar”

(cu poză), precum și de “legitimația de rudă maghiară” (tot cu poză, desigur). Următorul “pas” logic ar fi, bineînțeles, purtarea unor semne distinctive (stele, cruci, uniforme etc.) de către fiecare etnie în parte. Extra-teritorialitatea este, totuși, mai degrabă o chichiță avocătească, formală, decât ceva serios – și amenințător pentru soarta oamenilor din această regiune a Europei (vai!, din păcate încă doar geografic, nu și cultural, civilizațional și economic).

În țara noastră, din păcate, ceea ce este acceptabil pentru evrei, ceea ce este tolerabil pentru germani, ceea ce nu are vreo însemnătate dacă e vorba despre croați sau slovaci – este absolut intolerabil pentru unguri. Majoritarii (peste tot în lume) au, și ei, limitele lor de suportabilitate. Ungurii de la noi depășesc, însă, de multe ori “masa critică” a (nu foarte generoasei) toleranței civice românești; această “masă critică” nu este determinată, desigur, doar de numărul propriu-zis al ungarilor din țara noastră, ci și de istoria noastră comună ...

Sunt, oare, toți ungarii de la noi, realmente unguri? Actualmente, răspunsul este – DA. Au fost însă momente în istoria ungarimii când secuii, de pildă, nu au fost considerați drept maghiari, ci o “națiune” deosebită, precum sașii (cf. *Unio Triorum Natorum – AD 1437*). Cam la fel se întâmplă acum cu ceangăii – sunt ei maghiari? Unii zic DA, alții spun NU. Desigur, dacă se va continua actuala tendință de asimilare a ceangăilor în corpul “națiunii maghiare unice”, inclusiv prin burse la Budapesta pentru elita ceangăiască, nu este exclus ca, peste 30-40 de ani, și ceangăii să devină, pe de-a-ntregul, unguri, așa cum s-a întâmplat, într-un proces mult mai îndelungat și mai complicat istoricește, cu secuii. De asemenea, probabil că, potrivit aceluiași “derapaje controlate”, într-o generație, tătarii din Dobrogea vor fi devenit,

probabil, turci.

Vrea Ungaria să-și anexeze întreaga diasporă? Evident, nu. În același timp, pare limpede faptul că se urmărește anexarea unei anumite părți a acestei diaspore ungurești, și anume cea reprezentată de maghiarii trăitori în România, Slovacia și Iugoslavia. Între aceste trei direcții principale, este evident faptul că doar primele două contează din punct de vedere demografic (și, eventual, chiar teritorial), în vreme ce soarta ungarilor din Voievodina este utilizată doar în măsura în care Iugoslavia Mică poate constitui un standard de urmat pentru cele două importante regiuni: Transilvania (în sensul larg al termenului) și Sudul Slovaciei.

După înfrângerea de la Mohács (1526), capitala Ungariei a fost, vreme de trei sute de ani, Pozsony, în germană Pressburg (actualmente: Bratislava), în timp ce capitala Imperiului German era la Praga... Renașterea ungurească din secolul al XVIII-lea (începută din ultimul deceniu al secolului al XVII-lea) a avut loc nu pe teritoriul actualei Ungarii (ce era ocupat de otomani), ci în Transilvania și în Sudul actualei Slovaciei. Mitologia și mitografia maghiară acordă, de aceea, o extremă însemnătate acestor regiuni; problema constă în faptul că și alte mitologii naționale (ca de pildă cea românească, sau cea slovacă) s-au născut, și tot în secolul al XVIII-lea, în aceeași regiune (și cam tot într-aceeași vreme: Biserica Unită ia naștere la 1700), care a devenit, așadar, un teritoriu viu disputat din punct de vedere al miturilor etno-genezei ungurești, românești și slovace.

Actul XLIV din 1868 (Ungaria) – proclamă egalitatea cetățenilor Ungariei, indiferent de naționalitatea acestora. Actul LXII din 2001 pare că dorește să schimbe o astfel de decizie istorică.

După 1945, în genere, problematica minorităților a fost deplasată de la nivelul

politic (cu evidente conotații teritoriale) la cel uman – cf., de pildă, Declarația universală a drepturilor omului a ONU, unde nu se suflă o vorbă despre minorități, de nici un fel. Abia la 18 Decembrie 1992, Adunarea generală a ONU a adoptat o Declarație cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, etnice, religioase și lingvistice.

Drepturile colective, în interpretarea lor de după cel de-al doilea război mondial, nu își subordonează drepturile individuale. Drepturile colective sunt complementare drepturilor individuale, și se subordonează lor. Cu alte cuvinte, liberalismul, în cel mai larg sens al cuvântului, a triumfat și aici, deocamdată.

Similarități cu actuala “lege a legitimației de maghiar” sunt de găsit cu Legea israeliană sau, la rigoare, cu cea germană, privind evreitatea și, respectiv, germanitatea unor persoane care nu au trăit niciodată, nici ei și nici părinții lor, bunicii lor etc., pe teritoriul patriei-mamă (Germania sau Israel), care nu cunosc nici măcar limba oficială a țării în care intenționează să se stabilească. Germania și-a cumpărat cu DM acest drept, Israelul și l-a “cumpărat” cu cele șase milioane de evrei ce și-au pierdut viața în timpul celui de-al doilea război mondial.

Cele câteva mii de croați (sau slovaci), care au cetățenia românească și care ar avea dreptul la cetățenia croată (respectiv slovacă) nu reprezintă nici un fel de primejdie pentru România (la fel ca și celelalte minorități naționale, religioase, sexuale etc.), și nici nu sunt percepuți ca atare de către majoritari.

România acceptă dubla (ba chiar și multipla) cetățenie (româna și: germană, americană, israeliană, moldovenească ș.a.m.d.), dar în nici un caz pe baza etnicității persoanelor respective, cu atât mai puțin pe baza vreunei “legitimații” eliberate de cine-știe-ce autoritate din străinătate sau din România,

împotriva voinței deschis exprimate a autorităților statului român. Desigur, nici statul nu este, pur și simplu, doar “român”, ci este un stat ce exprimă voința tuturor cetățenilor țării respective, voința liber exprimată prin intermediul unor mecanisme democratice (între care la loc de frunte se numără alegerile, dar și modalitățile de administrare a treburilor obștești, atât la nivel central, cât și la nivel local).

Cea mai bună “scuză” pentru Guvernul de la Budapesta (și este “cea mai bună” pentru că este, totodată, și una adevărată) o reprezintă faptul că Legea Statutului a fost insistent cerută de către organizațiile reprezentative ale maghiarilor din România, Slovacia și Iugoslavia; îndeosebi UDMR a fost deosebit de convingător în acest sens, în calitate de cea mai importantă organizație politică a maghiarilor din afara granițelor Ungariei. Vorbind tot timpul despre categoria cartografică de “Bazin Carpatic”, premierul maghiar Viktor Orbán se referă, desigur, în realitate, la geografia Ungariei Mari. UDMR are o forță politică și electorală întru totul comparabilă cu cea a celor mai importante partide reprezentate în Parlamentul de la Budapesta.

Responsabilitatea UDMR pentru actuala Lege a Statutului nu poate fi, în nici un fel, subapreciată – sau trecută cu vederea. UDMR este, pe departe, cea mai puternică organizație politică a maghiarimii din afara granițelor Ungariei, iar însemnătatea ei este, probabil, mult mai mare decât cea a tuturor celorlalte organizații ungurești asemănătoare luate laolaltă.

De la bun început, UDMR a exercitat un soi de “șantaj” sentimentalo-politic asupra celorlalte forțe politice din România, precum și asupra opiniei publice de la noi: cine critică acțiuni sau/și membri UDMR, este un troglodit de naționalist-șovin, care sabotează

eforturile României de a se integra în structurile euro-atlantice etc. Udemeristul tipic a devenit senatorul Frunda György, iar imaginea sa europeană, de intelectual subțire și de om normal, a slujit admirabil intereselor UDMR în ultimul deceniu. Alți reprezentanți UDMR cu alură mediatică rezonabilă: Markó Belá, Tokay György, Borbély László. Verestoy Attila este o excepție de la această “regulă”, pentru că el este realmente îndrăgit de către mulți oameni politici și/sau de afaceri români, pentru maniera sa deschisă, previzibilă, rațională, pragmatică și simpatcă; cazuri mai încurcate: Toni Niculescu, Salad Levente, Horváth István, Rostás Zoltán ș.a. Un întreg “capitol” s-ar cuveni a fi dedicat evreilor-unguri.

Într-adevăr, persoane foarte felurite, au semnalat, de mai mult timp și în repetate rânduri, faptul că drumul României spre structurile euro-atlantice nu trece pe deasupra Ungariei, ci chiar prin Ungaria vecină și prietenă, iar consistenta minoritate maghiară din România s-ar cuveni să fie un element important de apropiere a țării noastre de Europa cea veritabilă, de acea Europă care nu e doar o noțiune cartografică.

Sechelele acestui “șantaj” se regăsesc și în Declarația MAERT de la Budapesta, din 27 iunie 2001 (cf. mai ales # 1 și 4), unde țări precum România sau Slovacia parcă ar fi muștruluite de către noul jandarm regional al *KaKania Rediviva*.

Viitorul UDMR stă, după părerea mea, foarte aproape de așa-numitul Grup Reformat (grup tânăr, independent – chiar și impertinent...); până se vor mai “coace” acești (relativ) tineri politicieni, mai e de așteptat ceva (probabil, încă o legislatură); apoi, ei vor prelua conducerea UDMR și vor “domni” asupra unui partid politic foarte diferit de ceea ce ne-am obișnuit noi, acum, să considerăm că este UDMR.

A-i spune UDMR-ului că greșește, că dă dovadă de o atitudine etnicistă și chiar “troglodită” – nu înseamnă defel că ești împotriva minorităților naționale (ori a celor religioase, sexuale etc.), sau că ai fi împotriva integrării euro-atlantice a României. Dimpotrivă, după părerea mea, atunci când prietenii noștri greșesc, este de datoria noastră să le-o spunem (și să le-o scriem). Dacă n-o să ne pese de erorile (unele, chiar remediabile cu ușurință) ale prietenilor, de ce o să ne pese?

Da, până și ungurii pot să greșească; da – până și Guvernul de la Budapesta poate greși (așa cum va fi greșit cu “legea statutului”); da – UDMR nu este “fată mare”, ci o alcătuire politică reală; da – până și UDMR își poate avea troglodiții ei (și, într-adevăr, îi și are, câteodată cu supra de măsură); da – uneori, oricât ne-ar fi de neplăcut, trebuie să recunoaștem că și Guvernul de la București are dreptate; da – uneori, până și Ion Iliescu spune ceva corect.

“Șantajul” cu europenitatea ungarilor de la noi funcționează foarte bine și la case mai mari decât jurnaliștii și politicienii români; se pot documenta asemenea dovezi de slăbiciune din partea funcționarilor Delegației Comisiei Europene la București, sau din partea unor diplomați și funcționari ai unor ambasade (plus anexele lor economice și culturalicești), precum cele ale Franței, SUA sau Finlandei. Nici marii finanțatori internaționali nu sunt insensibili la asemenea cântece de sirenă, iar șiragul de fundații Soros din țara noastră este cea mai bună dovadă a acestei realități.

În repetate rânduri, autoritățile de la Budapesta par să fi ridicat chestiunea autonomiei provinciei sârbești Voievodina la rangul de eventual/posibil/probabil model pentru problematica minorităților naționale din zona centrului Europei; mai mult încă, actualul Guvern maghiar intenționează să considere

drept unguri pe orice fel de persoane pe care o anumită organizație le va considera ca atare. Cu alte cuvinte, Viktor Orbán ridică non-liberalismul la rangul de politică de stat, cu serioase implicații regionale; persoanele ce nu pot dobândi recomandări, pre-certificate din partea comunității maghiare (reprezentate prin felurite biserici, organizații politice etc.), nici nu există în calitate de maghiari. Dacă nu te știe biserica ungară, nu ești ungur; dacă nu te știe UDMR, nu ești, în calitate de ungur. Declarația fiecărei persoane este considerată, ab initio, drept o minciună, iar decizia se ia la Budapesta, după ce aceeași Budapesta a însărcinat o organizație din România, Slovacia etc. să facă cercetările aferente. Așa ceva sper să nu se întâmple în țara noastră.

București, Iulie 2001

CINE NE CITEȘTE:

Pentru a înțelege realitatea social-politică din România, așa cum este judecată de analiști, este obligatoriu să citești și Sfera Politicii. Pot fi sau nu de acord cu opiniile expuse aici, dar calitatea analizelor te îndeamnă la un dialog serios cu autorii.

Daniel Dăianu

Fost ministru de finanțe al României

DAN OPRESCU – Doctor în filosofie al Universității București (1992). Senior Associate Member la St Antony’s College, Oxford University (1990-1991). În prezent lucrează în cadrul Departamentului pentru Relații Interetnice, Guvernul României.

Sociologi români și scriitori maghiari în anii '30¹

ZOLTÁN ROSTÁS

Cu toate că Școala Sociologică de la București inițiată și condusă de Dimitrie Gusti dorea să dezvolte o sociologie *pentru* România și nu doar *în* România, doctrina și practica inedită a “monografiilor sociologice” a trezit și interesul cercetătorilor din alte țări. Astfel s-au stabilit legături importante cu sociologi, în primul rând francezi și germani, dar n-au fost neglijate nici relațiile cu colegi din țările est-europene. De altfel, sociologii bucureșteni au avut vocația reală pentru stabilirea de legături cu alte țări – chiar în ciuda condițiilor internaționale vitrege. Cu toate acestea, numai un număr restrâns de istorici ai sociologiei cunosc că în anii '30 cel mai mare interes pentru știința lui Gusti s-a manifestat la intelectualii din Ungaria.

Acolo existau încă de la sfârșitul secolului trecut preocupări monografice, și sub influențe străine, dar și din necesități autohtone. Pe lângă preocupări sociologice teoretice și de politologie, s-a dezvoltat și o mișcare sociografică îmbrățișată de tineri scriitori mai mult din motive politice, decât științifice. Influența lui Dimitrie Gusti asupra acestui curent nu venea prin transmisie ardeleană, după cum se acredita până recent, și după cum de altfel ar fi fost firesc, ci nemijlocit de la București, prin Gábor Lükő. Acest tânăr student budapestan, sub influența poetului Endre Ady, a compozitorului Béla Bartók, și mai direct a celebrului pedagog Sándor Karácsonz, s-a decis în vara anului 1931 să-și continue studiile la Universi-

tatea din București și să cerceteze cultura populară română. După ce a învățat românește în diferite localități din Muntenia, de la oameni simpli, începe să frecventeze cursurile universității: “Ce frecventam eu? Un singur seminar, cel al lui Tache Papahagi. Erau acolo câțiva băieți români, un slovac, că se studia un sat slovac din Bihor, dar aceștia păreau atât de indiferenți. Numai eu eram interesat, și Tache Papahagi imediat m-a luat sub protecția sa, îmi arăta tot, îmi explica. Am învățat enorm de la el.” (Arhivă de Istorie Orală Zoltán Rostás – AIORZ, doc. XV: 16)

Contrar informațiilor noastre anterioare, Lükő a venit în România fără să fi știut de existența Școlii gustiene. H.H. Stahl l-a remarcat pe singurul student din Ungaria, sosit nu ca turist, ci cu gândul de a învăța: “Ei m-au prins prima oară – spune Lükő – înainte de Crăciunul lui '31, că se duc în Basarabia, și dacă am chef, mă iau și pe mine, pe cheltuiala lor. Păi, zic, mulțumesc, atunci pot și eu să cunosc... Groaznic de departe, o noapte întreagă a gonit rapidul cu noi. Și era trenul extrem de aglomerat, am stat pe culoar, și Stahl toată noaptea îmi explica sociologia. Din care eu n-am prea înțeles mare lucru, nici românește nu știam ca lumea în '31... Dar acolo ne-am cunoscut mai bine, și acolo m-a luat sub protecția sa. Și când, în vara următoare, la începutul lui mai 1932, s-a deplasat la Drăguș, m-au luat din nou cu ei, și atunci îmi arătau deja de toate. Dar la sociologie nu m-am priceput

prea mult nici atunci.” (AIORZ, doc. XV: 18)

După această deplasare Lükő își continuă studiile la Facultatea de Litere, dar pentru viitorul său științific decisivă a fost o deplasare făcută cu monografistii. S-a împrietenit cu H.H. Stahl și cu Anton Golopenția, dar tema de cercetare i-a fost recomandată de Constantin Brăiloiu: cultura țărănească a maghiarilor din Moldova. Pe lângă satisfacții, această temă intens cercetată pe teren i-a adus și neplăceri. În urma înrăutățirii relațiilor interstatale Lükő a fost arestat, anchetat și chiar expulzat din România.

În ciuda acestui fapt Lükő nu a avut resentimente față de România și cu atât mai puțin față de Gusti și colaboratorii acestuia. Vom cita un fragment mai lung din mărturia lui, fiindcă îl considerăm semnificativ pentru acele vremuri. “Când poliția m-a expulzat, am fugit la Brăiloiu, i-am înapoiat fonograful, în afară de cilindri, pe care nu i-am putut lua, fiindcă aveam un bagaj prea voluminos. Atunci Brăiloiu mi-a spus să mă duc neapărat la ministru, la Gusti. Eu nici măcar nu știam că era atunci ministru. Mergeam doar după nebuniile mele. Deci, mă duc la minister, în biroul secretarului mă primește Golopenția. Îmi reproșează de îndată: «n-ai făcut bine că nu ai ținut legătura cu noi». Eu nici nu știam, eram așa un măgar, încât îmi vedeam doar de proiectele mele. Se aflau atunci acolo două persoane, a intrat la Gusti, și i-a raportat prezența mea. Iese Gusti, dar mai întâi își ceartă secretarii. Cică «am doi secretari tineri, și lucrurile totuși nu merg bine». Asta mi se adresa mie. Un fel de «îi spun fiicei, să priceapă nora!»! Nu cunoști proverbul ăsta? E de origine turcească, există la turci și la popoarele balcanice. Că nora e străină, se supără, nu-i poți zice direct. Deci, așa vorbea cu secretarii. După aceea imediat se întoarce către mine și mă întreabă: «N-ai pățit nimica?». Evident, el ținea legătura cu poliția, dar voia să afle din gura mea dacă într-adevăr poliția s-a purtat cu indulgență față de mine. Am discutat foarte prietenos, am fost extrem de surprins. (...)I-am mulțumit, dar numai după ani și ani

mi-am dat seama despre ce era de fapt vorba, ce nu mi se spusese. Firește că poliția l-a întrebat prima dată pe Gusti, că de ce mi se dăduse recomandare. (...)Iar Gusti le spusese: «să fie lăsat în pace omul ăsta.»” (AIORZ doc. XV : 9)

Din scrisorile trimise lui Stahl – într-o românească foarte bună în raport cu scurttimea șederii sale în România – rezultă că Lükő dorea să-și mențină legăturile cu sociologii bucureșteni și că popularizase publicațiile, și în primul rând metoda monografică a lui Gusti. La început a făcut agitație pentru răspândirea “Arhivei” în instituțiile budapestane. În 1933 scrie: “Biblioteca cea mai bună pentru sociologie este Biblioteca Capitalei (Fővárosi Könyvtár) unde se găsesc cărțile apărute până la sfârșitul războiului mondial, când o schimbare în direcția Bibliotecii, atribuită regimului politic reacționar, a pus capăt dezvoltării frumoase a bibliotecii în domeniul acest. Totuși până astăzi n’avem alta mai bună, și eu cred că «Arhiva» aicea își are locul cel mai competent. De altfel am căutat-o peste tot prin bibliotecile și n’am găsit-o nici la Muzeul Național, nici la Seminarul de Pedagogie, nici la Asociațiunea Literară Populară, care are o bibliotecă specială pentru cărți românești. În biblioteca Universității ori în cea a Academiei nu mai am speranța de a o găsi. În starea aceasta mi-ai face o mare bine de a trimite «Arhiva» într’una din bibliotecile din Budapesta, mai ales în cea a capitalei. (Fővárosi Könyvtár, Budapest. VIII. Baross utca. Wenkheim palota) Dl. pr. Györffy când auzi de posibilitate a căpăta «Arhiva» spunea: o fi bun și aici la noi (în bibl. Secț. Etnogr. al Muzeului Național: Néprajzi Múzeum. Bp.X. Elnök utca 13) mie însă este egal unde o găsesc, și D.voastră s’o trimiteți unde o vreți – eu sunt mulțumit și îndatorat D.voastră” (12 iunie 1933, Arhiva H. H. Stahl)

Lükő îi informa pe sociologii din București despre activitatea științifică în domeniu, atrăgând atenția asupra pedagogului Sándor Karácsonz, asupra studiului de folclor al psihanalistului Géza Róheim, asupra proiectelor de dialog central-european ale scriitorului

László Németh, ca și asupra altor cărți și personalități. Din scrisorile sale rezultă că cea mai mare bucurie a lui era achiziționarea unor studii, cărți de profil din București: “Am avut noroc de-am primit vara aceasta studiul d.lui Brăiloiu despre bocetul din Drăguș. Nu știu cum e mai frumoasă, dacă o privesc ca o carte de știință ori ca literatura frumoasă. Metoda asta de folklor în orice caz trebuie să fie cunoscută și la noi, și mai ales de tineri, nu numai de dl. Bartók. De aceia am tradus-o în limba maghiară și probabil o voi recenză în seminarul de folklor muzical al lui Kodály la Universitate.” (Budapesta, 13 oct.1933, Arhiva H.H. Stahl)

Peste un an, după apariția volumului lui H.H. Stahl *Tehnica monografiei sociologice*, Lükő îi scrie: “...după ce am luat vestea despre ieșirea cărții D.tale din tipar, am comandat-o imediat și după un timp relativ scurt – căci unele cărți nici peste patru luni nu am putut procura din România – am primit-o. De atunci pe baza cărții D.tale am scris două recenzii despre Monografia Sociologică, una în foaia de două săptămâni Magyar Út, răspândit numai între studenți, din care însă au luat știre și cercurile oficiale, care tot cu tinerimea vreau să înceapă cercetările monografice la sate, și mi-au cerut recenzia de la Magyar Út s’o tipărească într’un volum cu articole despre ‘Cunoașterea Patriei’. Cât este de poetic titlul volumului, atât îi lipsește seriozitatea științifică conținutului lui. Volumul îl trimet la adresa Institutului Soc. Român. Recenzia de aici este identică cu cea din la Magyar Út, puțin transformată, în care miera grija a nu spune nimic după capul meu, dar să dau cât se poate de clar și de scurt metoda monografică după cartea D.tale. Mi se pare că cetitorul volumului dacă nu are prejudecăți naționale, dar intenționează a lucra serios, se va folosi mai mult de metoda românească. De aceea o fi bine să apare cele două volume de teoria și tehnica monografică, de sine înțeles cu introducerea d.lui prof. Gusti. Eu fiind ocupat foarte mult cu teza de doctorat (istoria cea mai veche a ciangăilor pe baza toponomiei etc.) nu

pot să mă apuc de traducere, însă am un prieten bun ardelean, care cu mare plăcere ar face treaba. Dânsul cu 10-15 studenți vrea să facă vara o campanie monografică într-un sat mic din comitatul Zala. Încercarea aceasta la teren îi va ușura traducerea exemplele din viața poporului” (Budapesta, 25 mai 1935, Arhiva H.H. Stahl)

Pe lângă vâlva provocată de Lükő în favoarea Școlii gustiene și contactele lui Golopenția au fost decisive. În toamna anului 1934 Golopenția a participat la conferința de tineret Boberhaus din Löwenberg, unde a avut posibilitatea de a lua pulsul preocupărilor tineretului din țările central-europene. Iată ce îi scria atunci Ștefaniei Cristescu: “Îndeosebi ungerii au fost o surpriză pentru mine. Acum, când noi apucați de panică suntem pe calea de a deveni șovini, ei și revistele lor critică aproape fățiș insanitatea politiciii lor de până acum; se străduiesc să-și cunoască satele, au drept deviză consolidarea Ungariei pe temelii trainice și, de necrezut aproape: «întâi un regim al minorităților în Ungaria actuală, apoi pretenții de revizuire»” (Golopenția, 1999, 148)

În acest spirit i-a scris și lui Stahl: “N-am putut să nu încerc din nou o zgândărire – scrie Golopenția –, după ce am cunoscut, acum în urmă, la o întrunire în Silezia și câțiva unguri care fac monografie și ei, și acceptă eroic un luptat împotriva cursului, de azi pe mâine și în țara lor”. Și, în aceeași scrisoare, Golopenția adaugă: “Ungurii pe care i-am întâlnit ne știau. ‘Gavrila’ Lükő ne vorbise de bine în cercurile lor. Nu s-a plâns de expulzare. Lucrarea lui va fi tipărită, pare-se, de Academia maghiară. Voi scrie mai mult despre acești unguri surprinzători altă dată.” (Leipzig, 13 oct. 1934, Arhiva H.H. Stahl)

După această întâlnire de la reuniunea internațională Boberhaus, Golopenția devine factor de influență. Scrie un articol într-o revistă budapestană despre monografia gustistă, dar mai cu seamă sprijină și practic... organizează călătoria tinerilor scriitori budapeșteni în România. Alături de informarea lui Gusti,

Golopenția îi pune în gardă pe principalii colaboratori ai Profesorului, în primul rând pe H. H. Stahl: “Iată rugămințile. Între 9-13 august se vor găsi la București șase unguri tineri, dintre care trei cunoscuți ai mei. Vor să vadă Ardealul și să-i cunoască pe români. Vremea Sămănătorismului începe abia la ei. Umblă prin sate și fac «sociografii». Despre profesor și cercetările noastre știu și de la ‘Gavrilă’ Lükő. M-au rugat să-i pun în legătură cu români tineri cu care ar putea sta de vorbă. Vor apoi să vorbească cu Profesorul și să cunoască cercetările. Profesorului i-am scris. Dar și pentru ca să cunoască România și pentru ca să afle ceva despre monografie trebuie să te întâlnească. Dacă Neamțu, Coste sau Pick, pe care i-am rugat să-i călăuzească, se găsesc la București, ți-i vor aduce ei. Dacă nu, te vor căuta ei la Fundație. Dacă nu te afli la București toate zilele astea, lasă până la 9 un bilet la Poșta Centrală, Poste restante, Iván Boldizsár, spunându-le când te pot găsi.” (Golopenția, 1999, 322)

Dar fiindcă interesul budapestanilor depășea sfera sociologiei monografiste, Golopenția a trimis scrisori de recomandare și altor tineri scriitori, precum Petre Comarnescu. Iată textul unei cărți poștale din 5 august 1935: “Îți trimit cu avionul aceste rânduri grăbite pentru ca să te rog să primești și să stai de vorbă cu șase unguri, care sosesc la București /pe/ 9 august. Pick Pogoneanu te va pune în legătură cu ei. Sunt băieți de seamă. Stând de vorbă cu ei poți să-ți formezi o imagine despre tineretul din Ungaria. Îi cunosc pe trei dintre ei. Sunt atât de bună credință cât pot fi niște unguri. Țin la țara lor și o vor mare; dar împlinirea acestei dorințe o vor zbugumându-se pentru a face Ungaria exemplară, așa încât țările dimprejur să ție să se întoarcă la ea. Nu numai fostele ținuturi ungurești. E o naivitate enormă, dar băieții muncesc. Caută să-și cunoască satele și să ducă spre o soluție problema lor țărănească, minoritarii. Au, și aci mai ales ne pot fi pildă, o mare credință în neamul unguresc, și fac tot ce pot ca să dea patriotismului obișnuit conținut.

Își știu istoria și clasicii, ținuturile. Băiețiiăștia vor să calce în pelerinaj pământul Ardealului. Vreau să cunoască și românescul. Cu gând la visul de sus. Eu țin să-i ajut să vadă România. Socotesc că, oricât de încercați, avem totuși destulă greutate substanțială, ca să lăsăm pe orice ungur mai puțin încrezut decât a fost înainte de a ne cunoaște. Nouă ne pot fi pildă. Nu e zău vorba în deceniile astea de a mai purta grija culmilor omenirii. Anii devin tot mai primejdioși pentru statele mici. Trebuie să ne concentrăm asupra noastră. Mai mult chiar ca acești unguri. Și pe cât posibil să ne acoperim măcar dinspre vecini: dinspre bulgari, unguri, intimidându-i pe de o parte, apropiindu-ne de ceilalți vecini ai noștri și de ei. Trebuie să ne interesăm mai mult de vecinii noștri.” (Golopenția, 1999, 55).

Vizita lui László Németh, Dezső Keresztury și Iván Boldizsár (István Gál de la Budapesta a plecat la Istanbul) în capitala română, pe litoralul Mării Negre și în Ardeal a avut un răsunet deosebit datorită eseului lui László Németh, publicat în revista sa critică “Tan” (“Martorul”). Presa budapestană l-a atacat cu o neobișnuită vehemență, nu din cauză că Németh găsise cuvinte de laudă la adresa lui Gusti și a colaboratorilor săi tineri, ci fiindcă a criticat extrem de aspru elita și intelectualitatea maghiară din Transilvania. Acest aspect – de altfel deosebit de interesant – nu intră în tematica lucrării de față, dar următoarea apreciere a lui Németh la adresa lui Gusti este semnificativă: “Consider drept un mare noroc al călătoriei mele în România că am putut face cunoștință cu profesorul Gusti și echipele sale, și un și mai mare noroc că Garda de Fier – care a fost desființată la Carmen Sylva chiar în ziua în care noi, având recomandarea prietenilor noștri, făceam baie în apropiere – nu am vizitat-o. Cred că activitatea sociologică a profesorului Gusti este cel mai mare efort al tinerei României. El este cel care, cel dintâi, a unit pentru cercetarea poporului reprezentanții celor mai diverse specialități: folcloriști, medici, arhitecți, filologi, economiști,

muzicieni etc. Echipele sale demografice (de fapt “monografice” n.n.) (20-30 de oameni) invadau câte un sat, într-o lună fiecare specialist și-a făcut treaba, au cercetat modul de a construi, de a se îmbrăca, de a se gospodări, pronunția, comoara de basme și cântece populare, formele de viață socială, credințele, iar rezultatele parțiale le-au sintetizat într-un mare studiu concludiv. (...) Fundația Regală, la sediul căreia ne-a primit Gusti, sprijină deplasările echipelor cu un milion de lei din fondurile personale ale regelui. Este o sumă mică în raport cu dimensiunile întreprinderii. Dar, membrii echipelor sunt voluntari, care trăiesc pe banii lor în satele părăsite, și câștigul lor este ceea ce învață acolo. Acest fapt, ca și acela că în asemenea condiții există amatori cu sutele, sunt din punct de vedere românesc mai îmbucurătoare decât însăși voluminoasele publicații și succesul extern al lui Gusti. Aparent nici frământărilor noastre “socio-grafice” nu le lipsește decât un Gusti, care să organizeze multiplele aspirații bune, dar nesigure. În realitate însă există o prăpastie prea adâncă între putere și bunele aspirații, bunele aspirații și spiritul public, ca un Gusti să-și facă auzită vocea aici. Acest om amabil, mic de statură, fost ministru, care poate o oră și jumătate ne-a dat explicații fără nici un pic de înfumurare, cu o bucurie tinerească identică cu aceea a sociologilor de vară din echipele sale de provincie, prezintă regelui săptămânal, în dosare imense, raportul echipelor. La români apropierea este mai mare decât la noi, nu doar între om și om, dar și între interesul general și putere.” (László Németh 1935:137-138)

După apariția acestui eseu al lui László Németh, ecoul lui în presa română a fost destul de redus. Afară de o recenzie a lui Octavian Neamțu în *Sociologia Românească*, nu am putut găsi nimic de consemnat. Rezerva presei române nu o putem explica decât prin apariția volumului de corespondență al lui Anton Golopenția, care cuprinde o scrisoare adresată lui Comarnescu de natură să lămurească motivele acestei tăceri: “Doi dintre ei au scris impresiile lor: cât de pierdut e

Ardealul, cât de adormită lumea din Ungaria și ungurii din Ardeal, cât de fără vlagă, fără ideal. Au fost declarați spioni ai noștri, vânduți... dar gândul lor de a rămâne pe aceeași linie pentru a zgâlțâi tineretul lor și a-l scula împotriva păturilor care conduc, grandilocvente dar îngrijite doar de buna lor stare. E mai bine să nu scriem despre ei, mai mult le îngreuiem situația. Deși multe lucruri ar face să fie traduse. Am avea și noi nevoie de oameni care să vorbească în accente atât de sumbre de adormirea noastră” (Golopenția, 1999, 62)

Aceste relații au continuat și în următorii ani. Ele au fost aprofundate de tineri ardeleni adepți ai sociologiei gustiene. Nici dictatul de la Viena, nici condițiile războiului n-au afectat aceste legături. Doctrina lui Gusti continua să fie comentată și tehnica monografică aplicată în învățământul sociologic maghiar. Numai totalitarismul comunist a reușit anihilarea acestei legături, prin distrugerea sociologiei și marginalizarea, întemnițarea, asasinarea promotorilor ei din ambele țări.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Anton Golopenția, **Ceasul misiunilor reale**, Ediție îngrijită, introducere și note de Ștefania Golopenția, Biblioteca Memoriei, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999
Anton Golopenția, **Restituiri**, editor Ștefan Costea, Editura Ararat, București, 1995
László Németh, **Magyarok Romniban** (Unguri în România) în “TAN” 1935, III-IV
Henri H. Stahl, **Amintiri și gânduri din vechea școală a “monografiilor sociologice”**, Editura Minerva, București, 1981

NOTĂ

1 Fragment dintr-un studiu mai amplu

ZOLTÁN ROSTÁS – PH.D., conferențiar la Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării a Universității din București, seful Catedrei de Antropologie Culturală și Comunicare.

Relațiile româno-maghiare în anii '50-'60

MAGDOLNA CSEGEDI

ANDREA VARGA

Motto:

...Aceasta scrie Lenin în legătură cu copiii gruzini, iar în Ardeal este destul de mare numărul "gruzinilor"...

În această lucrare nu dorim să prezentăm evoluția generală a situației minorității maghiare din România, ci încercăm să prezentăm, schițat, cum au tratat "problema maghiară" politicienii români ai partidului comunist în scurta perioadă de la moartea lui Stalin și până la venirea la putere a lui Ceaușescu, cum s-a schimbat politica vizând minoritatea maghiară în urma evoluțiilor relațiilor de stat și de partid româno-maghiare. Ca urmare a cercetărilor noastre am ajuns la concluzia că, după cel de-al doilea război mondial, poziția adoptată de guvernul de la București în problema maghiarilor a depins de relația cu Budapesta, mai mult, s-a dovedit că în acești ani, și chiar și mai târziu, în România problematica minorităților este redusă la problematica maghiară, liderii politici români dându-și seama că această minoritate de aproape 2 milioane nu poate fi nici vândută, nici asimilată.

În urma politicii forțate a Moscovei de "bună vecinătate" relațiile româno-maghiare păreau a fi bune la prima vedere. În realitate însă existau probleme în relațiile bilaterale a căror rezolvare va dura încă mult timp.

În anii '50 relația dintre Gheorghe Gheorghiu-Dej și Rákosi Mátyás era destul de rece. Chiar dacă pare de necrezut, Dej îl considera pe Rákosi un naționalist și șovinist înrăit, pentru că acesta foarte des arunca

vorbe despre Ardeal cum că acesta este un pământ strămoșesc maghiar.

Moartea lui Iosif Visarionovici Stalin la 5 martie 1953, care a fost primită cu conștientare de toată lumea comunistă, de fapt a deschis o nouă eră politică și în țările satelite sovietice. Împrejurările au adus că semnele schimbărilor au apărut cel mai repede și în forma cea mai intensă în Ungaria. Pe 4 iulie 1953, cu ajutorul sovieticilor, Adunarea Națională a ales un nou guvern, cel condus de Nagy Imre. După numirea lui Nagy Imre ca prim-ministru relațiile dintre cele două țări păreau să se îmbunătățească. Nagy Imre fiind un comunist idealist, tratează și relațiile româno-maghiare altfel. Din această cauză în septembrie 1954 îi adresează o scrisoare lui Gheorghiu-Dej în care îi cere ca relațiile dintre cele două țări să fie îmbunătățite. Nagy Imre nu a ținut cont de faptul că Gheorghiu-Dej era un stalinist la fel de dogmatic ca și Rákosi, mai mult, Gheorghiu-Dej în acea perioadă încerca să-și mențină poziția cu orice preț,¹ din această cauză scrisoarea va da roade mult mai târziu.

Scrisoarea lui Nagy Imre adresată lui Gheorghiu-Dej în care cerea îmbunătățirea situației dintre cele două țări va primi un nou rol când Rákosi ajunge din nou la putere cu ajutorul sovieticilor. Documentul care urmează dorește a fi o ilustrare cum Rákosi,

care de români era considerat un naționalist, încearcă să explice naționalismul lui Nagy Imre:

În ziua de 6 aprilie 1955 a avut loc la Budapesta o întâlnire delegației a C.C. al P.M.R. și conducerea Partidului celor ce muncesc din Ungaria.

Din partea C.C. al P.M.R. au fost tovarășii: Emil Bodnăraș, Ianos Fazekas și Simion Bughici.

Din partea conducerii Partidului celor ce muncesc din Ungaria a fost tovarășii: Mathias Rakosi, Erno Gero și Hegedus Andras².

Sedința a început la ora 11 și s-a terminat la orele 14,30.

Sedința s-a desfășurat în felul următor:

Tov. Bodnăraș începe prin a arăta că la 16 septembrie Președintele Consiliului de Miniștri de atunci al R.P.U. Imre Nagy a trimis prin intermediul lui Vas Zoltan, lui Gheorghiu Dej o scrisoare care conține o serie de idei surprinzătoare cu privire la relațiile româno-maghiare.

Că în această scrisoare Imre Nagy arată că³:

- 1.-“legăturile dintre țările noastre au slăbit tot mai mult”.*
- 2.-“Că cu timpul mai mult ne-am îndepărtat decât ne-am fi apropiat de problemele noastre economice și politice”.*
- 3.-“Că nici pe linie pe partid și nici pe linie de stat nu există după părerea lui Imre Nagy colaborarea necesară și dorită”.*
- 4.-“Că ar trebui să se pună capăt rezervei ce se simte la fiecare pas în relațiile celor două țări”.*

Tov. Bodnăraș arată că noi am răspuns imediat verbal și am confirmat apoi în scris că ștem de acord să ne întâlnim pentru a discuta problemele la care se referea Imre Nagy și că ulterior la 6 octombrie 1955 am primit o scrisoare semnată de tov. Farkas în care se arată că B.P. al partidului celor ce muncesc este gata să trimită în cursul lunii noiembrie o delegație în frunte cu tov. Rakosi.

De la această dată nu am mai avut nici un semn cu privire la această întâlnire și că cerem să ne comunice atât părerea cu privire la conținutul scrisorii care a surprins foarte mult B.P. al P.M.R., cât și cum rămîne cu întâlnirea.

Tov. Rakosi arăta că nimeni nu l-a împuternicit pe Nagy să trimită o astfel de scrisoare, că ei nu au avut cunoștința de ea, că Nagy Imre care s-a dovedit acum ce este probabil a mai făcut asemenea lucruri, și că cu timpul vor ieși la iveală. Tov. Görö⁴ (sic!) și Hegedüs (sic!) confirmă că B.P. a celor ce muncesc nu a avut cunoștința de această scrisoare.

Tov. Rakosi subliniază mai departe că Nagy Imre este un naționalist⁵ că el de pildă în problema oficiului de la Cluj a cărei desființare a fost cerute de tov. Bughici, au socotit că aceasta este o problemă care privește exclusiv (sic!) pe tovarășii români care sînt în drept să hotărască cum cred ei că e mai bine și că Nagy

Imre s-a opus desființării oficiului de la Cluj.⁶

Că ei consideră că relațiile între țările noastre sînt normale și bune, că se pot ivi cîte odată unele dificultăți privind relațiile de colaborare economică, dar că acestea se rezolvă totuși în ultimă instanță, ele însă nu sînt de natură să influențeze ansamblul relațiilor între R.P.R. și Ungaria care se desfășoară în condiții prielnice.

Tov. Bughici arată că desființarea oficiului de pașapoarte din Cluj nu este o cerere a lui personală că M.A.E. al R.P.R. a formulat această cerere pe baza hotărîrii și a indicațiilor Biroului Politic și a Guvernului român.

Tov. Bughici arată că cu toate insistențele Guvernului R.P.R. ca oficiul să fie desființat și că cu toate că tovarășii maghiari au arătat că sînt de acord cu desființarea oficiului, el continuă să funcționeze ba mai mult la 2 aprilie a organizat și o recepție la Cluj, la care au fost invitați și primii secretari ai regionalelor de partid din Tg.Mureș, Hunedoara, Cluj.

Ar putea să existe o singura justificare pentru menținerea acestui oficiu și anume dacă se intenționează să se menție iluzii și speranțe că problema Transilvaniei nu e definitiv rezolvată.

Dar noi nu putem accepta asemenea intenții, noi le considerăm dăunătoare nu numai pentru R.P.R. dar și pentru R.P.U. și nu numai dăunătoare pentru aceste 2 țări, dar dăunătoare pentru întregul nostru lagăr.

Menținerea speranțelor revizioniste este în folosul numai a dușmanilor noștri.

Tov. Fazekas subliniază că existența acestui oficiu ajută burghezia maghiară în agitația ei naționalistă șovină și că oficiul își asumă parcă rolul de a supraveghea cum sînt respectate drepturile minorității maghiare în Transilvania.

Mai departe tov. Bughici arată că M.A.E. al P.R.P. a primit prin intermediul Ambasadei R.P.U. din București o cerere oficială pentru a se pune la dispoziția unor cartografi unguri care lucrează la un atlas geografic o hartă a regiunii Autome Maghiare care urmează să fie pusă ca anexă la harta R.P.R.

Tov. Bughici întreabă este oare Regiunea Autonomă Maghiară o anexă a R.P.R. sau parte integrantă a R.P.R.?

De asemenea tov. Bughici arată că asemenea probleme sînt folosite de dușmanii noștri și citează un pasaj dintr-un articol scris de un ziarist francez care subliniază permanentul dezacord ce există între R.P.R. și Ungaria cu privire la Transilvania.

Tov. Rakosi, Görö și Hegedüs se arată surprinși de faptul că oficiul din Cluj nu este încă desființat. Tov. Hegedüs arată că B.P. a discutat aceasta problemă și la 2 februarie 1955 a hotărît ca să se cadă de acord ca oficiul din Cluj să fie desființat întrucît aceasta este o problemă care privește pe tov. români.

Că problema minorității maghiare din Tran-

silvania este o problemă internă a R.P.R.

Tov. Rakosi a arătat că înainte de ședința B.P. au fost unii tovarăși care au fost cuprinși de enervare cu privire la cererea români ca Imre Nagy care e stăpînit de concepții naționaliste a fost împotriva desființării oficiului și a cerut ca în schimb să se formuleze cererea deschiderii unui consulat la Tg. Mureș, dar B.P. a respins asemenea păreri.

Cu privire la cererea hărții Reg. Autonome Maghiare tov. Rakosi a spus că asta este analfabetism politic în formă naționalistă.

De asemenea a subliniat că educarea ungarilor din România pentru socialism este o chestiune a României.

Tov. Görö a subliniat că cererea cu harta este o greșeală că Ministerul de Externe al R.P.U. și Ambasada Ungară din București nu au trebuit să dea drumul la o asemenea cerere că harta dovedește că Ambasada R.P.U. din București muncește just și a întrebat ce părere avem despre tov. Patachi (sic!) la care tov. Bughici a răspuns că avem o părere bună.

Tov. Görö a arătat mai departe că e bine că s-a rezolvat problema vizelor că această ușurare a avut un efect foarte bun, și că la adunare la uzina Csepel unde a fost prezent a vorbit cu câțiva muncitori care au fost la rude și care și-au manifestat bucuria că li s-a oferit această posibilitate.

Mai departe tov. Rakosi a arătat că Nagy a încercat de fapt să restaureze capitalismul, să împingă Ungaria pe drumul lui Tito, că Nagy era împotriva industrializării și colectivizării și că prin concepțiile lui naționaliste mergea pe linia încordării relațiilor cu țările prietene.

A luat apoi cuvîntul Tov. Bodnăraș.

Tov. Bodnăraș a arătat că problema este mai adîncă și nu se limitează numai la faptele amintite pînă acum.

În timp ce la 16/9 Nagy Imre trimite scrisoarea la București intervine însă o serie de alte chestiuni și arată anume despre ce este vorba.

În jurul lui 25-27/9 Tov. Valter Roman care se afla la Budapesta într-o delegație hidrotehnică este chemat de tov. Rakosi. Tov. Rakosi are cu Valter Roman o discuție care în rezumat, după cum ne-a comunicat imediat Valter Roman, s-a desfășurat astfel.⁷

Tov. Rakosi vorbind despre relațiile romîno-maghiare a arătat că el le consideră normale dar reci, că înainte erau mai strînse, amicale, calde că așa cum ele sînt astăzi nu e bine, că dorește reînnoirea acestor relații în special pe linie economică.

Vorbind despre Sovromuri a arătat că e justă măsura privind desființarea lor și că pe linia colaborării între R.P.R. și Ungaria ar fi bine să se facă societăți romîno-maghiare.

De asemenea tov. Rakosi a anunțat ideea unei colaborări mai strînse între România, Ungaria și Cehoslovacia întrucît economia acestor țări se completează iar pe de altă parte propaganda

dușmănoasă nu ar mai putea să vorbească despre dependența de U.R.S.S.

Că dorește o întîlnire personală cu tov. Gheorghiu-Dej pentru rezolvarea acestor probleme.

Mai departe tov. Rakosi a arătat lui Valter Roman că problema Transilvaniei îl frămîntă mult, că a fost la Stalin propunîndu-i ca o parte a Transilvaniei să revine Ungariei ca prin actul de la 23 august a înțeles că această soluție nu poate fi acceptată și că a mai făcut încercări pentru rezolvarea problemei Transilvaniei în preajma Conferinței de la Paris ca o parte a Transilvaniei să revină Ungariei⁸.

Că tot în preajma Conferinței de pace, fiind la Londra a tatonat atitudinea lui Atlee⁹ în această chestiune și că a observat din spusele lui Atlee că englezilor le-ar părea foarte bine ca în chestiunea Transilvaniei să continue să existe divergențe între România și Ungaria, că a renunțat atunci să mai insiste asupra acestor probleme înțelegînd că în acele condiții cînd nu se știa încă definitiv pe ce drum va apuca România și Ungaria nu se putea pune problema teritorială dar acum cînd amîndouă țări pășesc pe drumul construirii socialismului consideră că această problemă s-ar putea și rezolva într-un spirit frățesc.

Desigur în nici un caz nu se gîndește să puie această problemă în mod deschis, dar ca între frați această problemă s-ar putea totuși discuta în vederea dacă există posibilități de înțelegere.

Tov. Bodnăraș a rugat pe tov. Rakosi să lămurească ce părere are asupra problemelor raportate de Valter Roman.

De asemeni Tov. Bodnăraș a arătat că conducerea partidului nostru a fost surprinsă de două lucruri.

1.-Cum a putut tov. Rakosi să discute asemenea chestiuni cu un tovarăș care nu avea acest mandat, care se găsea la Budapesta pentru problema hidrotehnice, care nu face parte din conducerea Partidului.

2.-Cum a putut tov. Rakosi să discute în felul acesta problema Transilvaniei.

Mai departe tov. Bodnăraș a arătat cît de neplăcut impresionată a fost delegația romînă care participă la sărbătorirea celei de a 10 aniversări a eliberării Ungariei cînd cu prilejiul recepției la tov. Dobi Istvan Președintele Consiliului Prezidențial, tov. Rakosi de față fiind tov. Vorosilov și alții delegați în afară de delegația romînă, tov. Rakosi ridicînd un pahar cu vin Tokai s-a adresat tov. Vorosilov arătînd spre șeful delegației romîne cu cuvintele "Acesta e vin Tokai. Romîni au vrut să cucerească și să anexeze și regiunea Tokaiului de dragul vinului."

Tov. Bodnăraș a amintit tov. Rakosi cît de prompt, energic și de nemulțumit a ripostat tov. Vorosilov la auzul acestor cuvinte.

Tov. Bodnăraș a arătat că în problema tratatului de pace tov. maghiari nu au luat o atitudine deschisă, clară fără echivoc.

Tov. în legătură cu atitudinea unor tovarăși maghiari în legătură cu Transilvania, tov. Bodnăraș a mințit de faptul că la partea maghiară s-au văzut afișe din care reieșea că Tg. Mureș este un provincila al Ungariei, că în filmul închinat revoluției din 1848 din Ungaria apar cuvintele lui Kosut (sic!) că Ardealul este inima Ungariei și că fără Ardeal Ungaria nu poate trăi.

La cele spuse de tov. Bodnăraș tov. Rakosi a arătat că într-adevăr a avut o discuție cu Valter Roman pe care îl cunoaște din Moscova.

Că în problema desființării Sovromurilor el a afirmat că una din considerentele acestei măsuri era de a dezarma propaganda dușmănoasă și că considera acest lucru valabil.

În ceea ce privește soc. româno-maghiară ei le-au considerat într-adevăr utile și că ar fi existat și un sfat a tov. Mikoian în aceasta problemă.

Dar tov. români să nu considere că Ungaria vrea să facă export de capital că noi ungurii nu avem suficient pentru noi.

În ce privește discuția cu Atlee tov. Rakosi a mai dat unele amănunte precizînd că această discuție nu a avut-o el singur cu Atlee, ci după cum sa prezentat atunci situația el făcea parte dintr-o delegație condusă de Nagy Ferentz (sic!), că într-adevăr a vorbit cu Atlee dar cu privire la politica lui Benes de expulzare.

Ungaria și Cehoslovacia vrînd să oblige pe Atlee să ia o atitudine deschisă împotriva politicii șovine a lui Benes.

În continuare tov. Rakosi a arătat că într-adevăr au avut loc discuții cu Stalin în problema Transilvaniei înainte de încheierea tratatului de pace în sensul arătat, că atunci problema a rămas deschisă că într-adevăr au socotit că revenirea la Ungaria a unei părți a Transilvaniei ar fi o soluție a problemei că în această direcție au făcut și demersuri directe dar că mai tîrziu spune tov. Rakosi ne-am convins că hotărîrea luată în problema Transilvaniei prin tratatul de pace este justă.

Intervine tov. Görö care arată că într-adevăr în trecut punctul de vedere al partidului maghiar a fost acela arătat de tov. Rakosi că în 1944-1945 într-adevăr au ridicat problema în sensul arătat de tov. Rakosi dar mai tîrziu ne-a devenit clar, că a pune problema așa ar fi extrem de dăunător, că punctul de vedere al tovarășilor români este just, că problema Transilvaniei trebuie considerată rezolvată pentru totdeauna și fără rezerve.

Că principalul este ca problema Transilvaniei este în fond just rezolvată.

Tov. Rakosi luînd cuvîntul a subliniat că problema Transilvaniei trebuie considerată închisă prin cum a fost rezolvată, că ne-am dat seama că șovinismul nu poate fi satisfăcut ori cîți kilometri de teritoriu iai da.

În ceea ce privește declarația lui Valter vă rog să nu-l credeți.

Tov. Görö arată că problema ungurilor din România este problema a P.M.R. după cum situația ungurilor din Cehoslovacia este o chestiune a partidului ceh, dar că în ce privește felul cum trăiesc ungurii acest lucru nu este indiferent.

Este adevărat că o atitudine deschisă în problema tratatului de pace nu s-a produs, dar în cadrul istoriei partidului nostru care este în curs de elaborare va fi un capitol aspectul cu privire la tratatul de pace, în acest capitol se va trata problema clar și că tratatul de pace în fond este justă.

Tov. Rakosi subliniază că interesul față de populația maghiară își are explicația și aceea că e foarte necesar să știu cum gîndesc oamenii că aceste gînduri le expun în scrisorile pe care le trimit în Ungaria și asta influențează asupra oamenilor noștri.

După aceia a luat cuvîntul tov. Fazekas care a subliniat felul cum se manifestă concepțiile naționaliste în domeniul literaturii, istoriei și presei.

A citat unele pasagii din raportul tov. Rakosi ținut la Congresul Partidului din 1946 raport care a fost reeditat în 1952 precum și pasagii din lecția pe care tov. Rakosi a ținut-o în 1954 la Școala superioară de partid, pasagii în care sub diferite forme se ridică problema Ardealului.

În continuare arată că în ziarul Szabad Nep a fost publicat un articol intitulat "Amintirea glorioasă a luptei pentru libertate – Bocskai".

În acest articol scris la 15 octombrie 1954, găsim pasajul că "scutul cel mai puternic al trainiceii națiuni maghiare este Ardealul".

Pasagii asemănătoare au fost publicate și în "Magyar Nemzet" în anul 1954. "cine să se pună în fruntea Ardealului citadela de salvare maghiară?"

Iar "Gazeta literara" ocupîndu-se de lipsa de preocupare ce există cu privire la scriitorii maghiari din provincie arată în același timp că există plîngeri și din partea scriitorilor maghiari din Ardeal și că acestea sînt plîngeri de frate.

De asemenea citează unele pasagii dintr-o poezie a lui Konyo Lajos, din numele lui Martz Sigmonda "Vameșul" dintr-o scrisoare publică a lui Ady Endre adresată unui redactor din Cluj în 1953 în care se spune "fără Ardeal nu este Ungaria căci Ardealul a fost întotdeauna Ungaria adevărată".

La cele de mai sus Tov. Rakosi, Görö și Hegedus au remarcat că unii din scriitorii citați fac unele greșeli că au greutăți cu dîșii și că ziarul Magyar Nemzet este un ziar independent, dar au recunoscut că este vina Partidului care nu execută un control serios asupra publicațiilor.

Tov. Görö este de acord că a fost greșală că s-au reeditat în 1952 discursul tov. Rakosi în care sub diferite forme este pusă problema Ardealului.

În legătură cu pasagiile privind Ardealul articolul în "Amintirea glorioasă a luptei pentru libertate – Bocsteai (sic!)".

Tov. Görö arată că aceasta este istorie și că

lucrurile nu pot fi prezentate altfel de cât cum au fost.

Tov. Rakosi a mai adăugat că interesul față de scriitorii maghiari din Ardeal îl considera justificat și că socotea ca o lipsă să nu s-au ocupat suficient de aceasta.

La aceasta tov. Fazekas a făcut remarcă că problema scriitorilor maghiari privește exclusiv R.P.R. la care tov. Rakosi nu a mai răspuns nimic(...)¹⁰.

Nici opinia publică din Ungaria, nici cea din România nu trebuiau să afle problemele dintre cele două țări. Tocmai din această cauză, a stârnit o mare uimire apariția unui articol scris de Pándi Pál în Szabad Nép, cotidianul central al Partidului Muncitorilor Maghiari, la 15 septembrie 1956, în care autorul înșira o serie de nedreptăți și probleme nerezolvate ale minorității maghiare. Conducerea de partid din România a fost consternată de faptul că în cotidianul partidului așa-zis “frate” a putut să apară o critică mascată la adresa politicii duse de autoritățile române față de minorități. Articolul prezintă importanță din două puncte de vedere. În primul rând, în următoarele două decenii nu va mai apărea nici un articol care să trateze deschis problemele minorităților maghiare din România, iar în al doilea rând, evoluțiile din următorii ani – printre altele comportarea părții române la vizita lui Kádár – au arătat că reacția Bucureștiului este mai sensibilă la orice critică directă adusă la politica dusă față de minorități.

Congresul al XX-lea al PCS din februarie a nedumerit conducerea română, pe când pe cea maghiară a încurajat-o. Evenimentele din Budapesta au avut și aici un oarecare efect. Vara fierbinte a anului 1956 i-a obligat tot mai mult pe conducătorii români să înceapă tratative cu conducătorii maghiarilor. La sfârșitul lunii august Miron Constantinescu negociază cu reprezentanții ungarimii din Cluj-Napoca. Însă întrevederile se încheie cu rezultate slabe, pentru că maghiarii nu se mai mulțumesc cu câteva măsuri de “fațadă”. Din această cauză sunt nevoiți să facă câteva compromisuri pentru satisfacerea intelectualității maghiare. Se repun în funcțiune școlile teoretice în câteva orașe din Ardeal, la nivel

de secții. Ca urmare, în anul școlar 1956/1957, secțiile cu predare în limba maghiară se înmulțesc. Din nou se poate da admitere în limba maghiară la Institutul Agricol din Cluj-Napoca, deși pentru anul 1955/1956 nu a fost anunțată admitere, ca și la anumite secții ale Institutului Politehnic. Începând cu anul următor a fost aprobată înființarea mai multor reviste, printre care Korunk și Napsugár. În cadrul întrevederilor mai mulți au cerut ca partidul să repună în funcțiune Alianța Populară Maghiară sau să aprobe funcționarea unei alte organizații de apărare a drepturilor. Bineînțeles că aceste cerințe au fost refuzate.

Evenimentele din Ungaria au cauzat frică și haos în cadrul partidului. Din rapoartele ambasadorului român la Budapesta, I. Popescu-Puțuri, se înțelegea clar că românii le era teamă. Potrivit aprecierilor, revoluția ungară era catalogată ca fiind anti-românească, deci naționalistă, iredentistă, chiar și antisemită la început. La fel ca și în Iugoslavia – deși într-o măsură diferită – și în politica română a apărut “efectul Trianon”, adică teama de reaprinderea sentimentului național al ungarilor după înfrângerea de la Trianon. Conducerea română era îngrijorată nu numai pentru integritatea teritorială a României, adică pentru Ardeal, ci și pentru propriul sistem. Mii de români și maghiari din București, Iași, Timișoara și Cluj-Napoca își exprimau simpatia față de revoluția izbucnită în Ungaria. Documentele recent dezvăluite din Arhivele bucureștene dovedesc îngrijorarea imensă a conducerii române, o teamă nu numai față de unguri, ruși, ucrainieni etc., dar și față de propria națiune. Ambasadorul iugoslav la București, în raportul său trimis la Belgrad la 6 noiembrie, relatează cu exactitate experiențele și observațiile sale din București. Printre altele a scris: “În cadrul poporului și pentru unii dintre membrii partidului evenimentele poloneze și maghiare au stârnit mari speranțe. Aceasta a coincis cu vizita lui Gheorghiu-Dej în Iugoslavia. În Belgrad au

sperat că își vor influența conducerea să își schimbe politica.” Ambasadorul iugoslav a mai consemnat că refuzul hotărât inițial a fost schimbat cu o poziție de tranzit, mai retrasă, dar și în această perioadă au fost amintite mult mai multe elemente negative în legătură cu evenimentele din Budapesta. În opinia ambasadorului iugoslav schimbarea a apărut în ziua de 2 noiembrie când Nagy Imre a cerut ajutor, “când au început din nou să sublinieze tendințele antirevoluționare și actele criminale ale revoluționarilor”. În opinia ambasadorului iugoslav, această situație a determinat trei tipuri de reacții: a reaprins sentimentul tradițional anti-maghiar al românilor, a fost adoptată o politică maleabilă, au fost mărite salariile manifestaților feroviari din București și au fost luate măsuri sociale care să prevină o eventuală revoltă și măsuri severe de securitate pentru intimidarea adepților “exemplului maghiar”.

Din sursele din Arhivele române reiese chiar mai mult. Pe data de 30 octombrie 1956 în România aproape că s-a declarat stare de urgență.

România a aprobat public invazia sovietică a Ungariei, dar acest lucru nu a fost menționat de prea multe ori, deoarece această invazie cauza sentimente mixte în România care dorea independență. Simpatia cu revoluția maghiară s-a împerecheat cu un puternic sentiment anti-sovietic, studenții cerând la manifestații încetarea predării obligatorie a limbii ruse. Ocupația militară rusă a cauzat o ușurare evidentă, pe de o parte, deoarece, precum s-a spus atunci, cauza Ungariei și a socialismului totuși nu a pierit. Pe de altă parte erau conștienți de faptul că spațiul politic român poate fi lărgit doar dacă se retrag trupele ruse din România. La întâlnirea româno-sovietică dintre prim-miniștrii (26 noiembrie – 3 decembrie 1956) s-a realizat un acord conform căruia, în funcție de evoluția internațională a situației, se va lua în considerare problema retragerii trupelor sovietice din România. Retragera trupelor a

avut loc în vara anului 1958, prin acest pas Uniunea Sovietică recunoscând oficial că în România “realizările sistemului socialist” nu s-au clătinat, conducerea română este solidă și s-a dovedit a fi un aliat de încredere. Știind toate acestea putem înțelege de ce Gheorghiu-Dej a fost întru totul de acord, și a urmat exact directivele dure și necruțătoare ale lui Hrușciiov în a-l face pe Nagy Imre țap ispășitor. Pe lângă asta putem lua în considerare și preocuparea personală a lui Gheorghiu-Dej, deoarece după 1953 puterea lui s-a clătinat de mai multe ori. Potrivit unor surse, Gheorghiu-Dej știa sigur că Hrușciiov îl considera un stalinist dogmatic și plănuia să-l schimbe. Nu este deci o întâmplare că Gheorghiu-Dej, pe 14 decembrie 1956, a spus următoarele consilierului sovietic V.F. Nicolaiev: “...În opinia noastră Nagy Imre, acest inamic de neiertat al poporului maghiar și al socialismului, nu putea să rămână în Ungaria, pentru că în jurul lui s-ar fi concentrat elementele inamice... Nu intenționăm să-l ținem pe Nagy Imre toată viața lui în România. De îndată ce puterea populară democratică se va consolida, o să-l predăm tovarășilor maghiari și sunt convins că pentru crimele care au fost comise va fi spânzurat.”

După 4 noiembrie 1956 conducerea română de partid s-a grăbit să ajute printre primii Guvernul Revoluționar al Muncitorilor și Țăranilor, guvernul “marionetă” impus poporului maghiar de către sovietici. În cadrul vizitei sale la Budapesta pe data de 22-23 noiembrie Gheorghiu-Dej, prim-secretar al Partidului Muncitoresc, i-a propus ajutor imediat și concret lui Kádár. Reprezentanții celor două țări au căzut de comun acord că Ungaria va primi un credit de produse în valoare de 40 de milioane de ruble. În acest acord partenerul român a promis că în următorul an va satisface cerința de credit de 20 de milioane de ruble. (Această din urmă promisiune nu a fost îndeplinită de București.)

Gheorghiu-Dej, în cadrul vizitei sale din noiembrie, s-a oferit să ajute la rezolvarea

“problematicii” grupului Nagy Imre, ceea ce însemna că era de acord să “găzduiască” “gruparea revizionistă” până când se va lua o decizie supremă pentru soarta grupului.¹¹

După 4 noiembrie 1956 Ungaria a intrat într-o izolare diplomatică totală. Conducerea maghiară, care la început era într-adevăr fără putere și era aservită toanelor sovieticilor, voia cu orice preț să dizolve această izolare diplomatică. Singura cale de rezolvare era aceea de a arăta interes țărilor socialiste, prietene în dezvoltare. Prima dată, ideea negocierilor guvernamentale româno-maghiare a fost adusă, în mai 1957, de Sebes István, Secretar de Stat al Ministerului de Externe. După aceasta Aurel Almășan, Secretar de Stat al Ministerului de Externe al RPR, cu ocazia vizitei sale la Budapesta în august 1957 a invitat în numele guvernului său o delegație a guvernului maghiar la București.

După vizita în România a delegației maghiare, mulți au crezut că un nou capitol va începe în istoria celor două state. Nu putem să uităm de faptul că delegația condusă de Kádár János a afirmat în februarie 1958 că: “Vă spunem clar că nu avem nici o revendicare teritorială. Considerăm că Ungaria are destul pământ și popor cu care să-și clădească propria țară socialistă.” Din aceste cuvinte conducerea de partid din România a putut concluziona că Budapesta a renunțat la maghiarii din Ardeal și la intervenția pentru a soluționa eventualele probleme ale maghiarilor din Ardeal.

Delegația de partid și guvernamentală din 1958 a lăudat public partidul român pentru politica dusă față de minorități. Acest lucru nu prea liniștea conducerea română deoarece diferitele delegații, nu doar în Vest ci și în Est, au fost des întrebate ce se întâmplă cu adevărat în Ardeal. Conducerea partidului român era de părere că unghurii “plâng întruna pentru pierderea Ardealului”.

(...) *Tov. Ghizella Vass: (...) În țară acolo, în presă, în ziare în discuțiile deschise se vorbește ce e cu Ardealul. Pe ei nu-i interesează ce scop avem acolo, cum am făcut cu universitatea, pe ei îi interesează*

bogățiile Ardealului. Tovarășii din conducerea partidului nu discută aceste lucruri, dar jos le încurajează.

Un ziarist își permite să-l întrebe pe tov. Podramur, ce ați făcut la Cluj, de ce ați desființat universitatea maghiară, vă rog să transmiteți guvernului român că noi nu sîntem de acord. Cum își permite el asemenea lucru.

Problema unificării universităților din Cluj, cred că tovarășii ar trebui să cunoască această problemă. Cred că asupra acestei chestiuni merită o discuție importantă. Trebuie să le spună că la noi în țară nu am avut probleme, au fost o serie de elemente care erau naționaliste și care au acuzat.

Cine a încurajat aceste elemente, acestea au fost încurajate din Ungaria, ei nu au avut aliați la noi în timpul contrarevoluției, ei nu au reușit să facă ceea ce au mizat în timpul contrarevoluției.

Problema aceasta a Ardealului a ajuns să-l intereseze și pe ziarul Le Monde la Paris. Și ei au început să se intereseze de acest lucru.

Tov. Gh. Gheorghiu Dej: Ministrul de Externe francez i-a dat sarcina ambasadorului francez la București să se intereseze ce este cu universitatea de la Cluj, că are informații din sursă sigură de la Budapesta care spune că acest lucru ar fi produs surescitare în această chestiune.

Tov. Ghizela Vass: Îngrijorarea conducerii partidului Socialist Muncitoresc din Ungaria că ne bate de la marxism, a dat apă la moara cercurilor din străinătate.

La Praga atașatul miliar al ambasadei maghiare spune tov. Vidrașcu, ce se petrece tovarășe la voi la Cluj, se sinucid oamenii.¹² A doua zi îi spunem, știi că relațiile noastre cu țara voastră sînt proaste. Dar pe ce bază, întreabă tov. Vidrașcu. Acesta spune nu știu.

Tovarășul nostru Lăzărescu a fost în China și îl întreabă un tovarăș chinez care este situația cu Transilvania, ce voi o stăpîniți numai de 40 de ani. Tovarășul Lăzărescu i-a făcut o expunere despre felul cum e cu Ardealul, după aceea tovarășul chinez și-a cerut scuze. În problemele economice trebuie să atrag atenția că tovarășii maghiari umblă și pe la tovarășii sovietici să se plîngă că relațiile economice cu România merg prost, volumul de schimb este mic, iar tovarășii ne întreabă, ce aveți voi cu unghurii, de ce sînt relațiile așa de proaste.

Problema hotarelor o serie de activiști de partid și de stat o discută deschis, spun că Oradea le aparține lor, dar că acum nu este cazul să se discute asemenea probleme. Discută lucrătorii de stat, lucrătorii de partid. Este bine că se ține această ședință ca să fie informat tovarășii și să știe despre aceste probleme.

Aici trebuie să spunem că nici șeful misiunii diplomatice maghiare la București, tov. Keleti, nu duce munca în spiritul întăririi și ajutorului reciproc între

țările noastre, el duce o muncă de dezinformare a guvernului său, de a căuta elemente naționaliste. (...)

Veți vedea că toate vizitele lui Keleti în țară, le face în Ardeal, el nu vizitează alte regiuni. Preocupările lui sînt preocupări care nu ar trebui să le aibă. (...)

Tov. Gh. Gheorghiu Dej: Kadar și Kaloy (sic!) cînd au fost aici au făcut o declarație că nu au nici o pretenție în legătură cu granițele, aceasta rămînînd ca o problema închisă.

Tov. Bunaciu Avram: Noi am comandat tovarășului Pogăceanu ca atunci cînd se întîlnesc cu asemenea ocazii, li se pot răspunde: ce tovarăși aveți dvs. alte păreri, față de ceea ce a declarat tov. Kadar.

Noi nu sîntem în situația de a ne apăra. Acest lucru am vrut să-l recomand ca să nu cădem în greșeala de a confunda elementele naționaliste cu partidul.

Tov. Gh. Gheorghiu Dej: Chiar tovarășul Maroșan în discuția cu studenții a spus, dar ce, credeți că mie nu-mi pare rău de Ardeal, pe mine nu mă doare sufletul, eu nu sînt maghiar¹³(...)"

Anul 1959 a rămas o dată întipărită în amintirea colectivă a minorității maghiare din România, ca urmare a faptului că s-a desființat Universitatea Bolyai. Iar dacă facem un bilanț al anilor '50, vom ajunge la o concluzie tristă: în urma schimbării politicii partidului comunist față de minoritatea maghiară la sfârșitul deceniului viitorii ingineri, juriști, economiști, precum și viitorii reprezentanți ai altor științe nu mai puteau să învețe în limba lor maternă. Au dispărut majoritatea liceelor și școlilor autonome maghiare. Curînd a devenit clar pentru mulți că prin aceste măsuri asigurarea rezervelor intelectualității maghiare era în pericol...

Ambasadorul maghiar la București trimitea cu regularitate rapoarte la Budapesta în legătură cu unificarea universității, deci conducerea maghiară era relativ informată în privința situației acesteia.¹⁴

La a II-a conferință a Alianței Uniunilor Studențești din Republica Populară Română, în urma comunicatului referitor la unificarea școlilor române și maghiare am ajuns la cunoștința unor erori interne extrem de surprinzătoare pe care nu vreau să la menționez aici datorită faptului că sunt confidențiale, deși aceasta este tema prezentului raport.

Pe această cale vă comunic ceea ce am auzit, menționînd că nu pot verifica autenticitatea acestor știri. (Nici nu trebuie să vă spun, cât mi-aș dori ca cele de mai jos să nu fie adevărate.)

În jurul zilei de 10 martie soția atașatului de presă, Kádár Kálmán, era internată într-unul dintre

spitalele din București. Acolo a cunoscut-o pe Frakas Gizella, sora tovarășului Fazekas János. După spusele tovarășei Kádár, printre altele, Farkas Gizella a afirmat următoarele: "Într-una dintre seri fratele meu, János, a venit foarte nervos acasă. L-a luat în brațe pe fiul lui mai mic, și i-a spus: Fiule, tu nu o să mai mergi la școală maghiară". Când sora și nevasta tovarășului Fazakas l-au întrebat pe acesta ce s-a întîmplat, el a povestit că tovarășul Gheorghiu-Dej i-a spus în față că în decurs de un an toate școlile maghiare vor fi desființate. Tovarășul Fazakas nu a fost de acord cu acest lucru – spune Gizella –, la care tovarășul Gheorghiu-Dej i-a replicat: "Tu taci din gură, nu te da maghiar, că o să plătești pentru asta. Băiatul tău și acum merge la școală maghiară". Tovarășul Fazakas a răspuns că el nu poate fi intimidat și căt timp în România vor exista școli maghiare, copii lui vor merge acolo. Fazakas Gizella a mai adăugat, că sunt pregătiți ca Fazakas János să fie molest, ca și Petru Groza despre care se știe că era prietenul ungarilor. "Fratele meu nu-și va trîda niciodată ungarul, cum a făcut Málnási, care pentru o funcție și-a schimbat și numele." – a spus Farkas Gizella.

Cu o altă ocazie un profesor al spitalului i-a spus următoarele tovarășei Kádár: "Mi-e teamă, că în curînd o să ne certăm – adică cele două țări – din cauza desființării școlilor maghiare din România. Vor să termine cu această mare problemă printr-o singură hotărîre guvernamentală, cum au făcut cu desființarea practicii private a medicilor."

(...)După spusele unui tovarăș din București ședința profesorilor universitari și a studenților din Cluj-Napoca a avut o desfășurare dramatică. Ședința plenară care a ținut mai multe zile a fost condusă de tovarășul Ceaușescu, membru al CP, secretar al CC. Se spune că l-a întrerupt pe profesorul universitar Balogh Edgár, l-a muștrat, și a folosit la adresa lui expresii ca: "Dumneata încă tot aici ai rămas..., nu înțelegi nici problemele de bază ale marxismului și astfel de oameni ne educă tineretul... " Se mai spune că și cuvîntările profesorilor universitari Nagy István și Szabédi László au fost întrerupte cu expresii jignitoare, fără răbdare, de mai multe ori. Într-una dintre pauze, Szabédi László, care în opinia multora este cel mai proeminent personaj în sens progresiv al ungarimii din România, stătea de vorbă cu mai multe persoane în holul universității. La reînceperea ședinței tovarășul Ceaușescu l-a rugat pe Szabédi László să iasă la masa prezidențială și să povestească despre ce a vorbit în capătul holului cu colegii lui.

Se spune că afirmațiile despre unificare sunt primite în general cu aplauze pentru simplul fapt că nu se poate face nimic. Nimeni nu riscă să fie exclus de la universitate sau să-și piardă catedra. Unificarea celor două universități clujene va avea loc la toamnă. Unii spun că aceasta nu va fi unificare ci topirea universității maghiare în cea română, unde limba de predare va fi în totalitate româna și doar o catedră de literatură

maghiară rămâne cu profesori de limbă maghiară.

(...)Despre toate aceste probleme, cu siguranță, nu știu decât ce a apărut în ziare iar în legătură cu ele voi scrie în următorul raport. Din partea ambasadei ne interesăm în această privință doar cu multă precauție, la întvederile oficiale nu amintim această temă și nici tovarășii români nu vorbesc despre ea. Dețin foarte puțină informație în legătură cu această importantă problemă. Eu aș putea fi de acord cu justetea măsurilor de unificare a școlilor, dacă acesta s-ar realiza într-adevăr în conformitate cu concepția leniniană citată și nu ar jigni minoritățile și nu ar cauza neliniște printre ei, ceea ce în această perioadă nu este favorabil Republicii Populare Române. Mi-e teamă însă că promisiunea de folosire a limbilor minoritare, în multe locuri, va rămâne doar pe hârtie și cu măsuri unilaterale vor jigni brutal drepturile naționale ale ungarimii de aici. Am citit articolul lui Lenin din care tovarășul Gheorghiu-Dej a citat problemele referitoare la școlile unitare și pe baza căruia, citându-l de zeci și sute de ori au trecut la realizarea practică a unificării universității. Despre această problemă Lenin a scris în 1911 în legătură cu măsurile luate pentru școlile țariste din Sankt Petersburg. Într-adevăr, acolo scrie cuvânt cu cuvânt ceea ce aici tovarășii citează, dar există în articol câteva propoziții care nu trebuiesc uitate și care nu sunt citate în ziare. Lenin scrie următoarele: "... O să fim întrebați dacă este posibil ca printre 48076 de elevi din Sankt Petersburg să asigurăm interesele unui (subliniat în textul original n.a.) copil gruzin pe baza drepturilor egale. Răspunsul nostru este: înființarea unei școli gruzine, separate, la Sankt Petersburg pe baza culturii naționale gruzine este imposibil ...dar nu avem opinii rău-voitoare și nu aspirăm la imposibil dacă cerem ca statul să-i aloce copilului un loc gratuit într-o școală în care să învețe limba și istoria Gruziei, dacă cerem să-i fie procurate cărți în limba gruzină din bibliotecile centrale și statul să acopere o parte din cheltuielile întreținerii unui învățător gruzin. Într-o democrație adevărată populația poate atinge aceste aspirații. "Aceasta scrie Lenin în legătură cu copiii gruzini, iar în Ardeal este destul de mare numărul "gruzinilor". Mi-e teamă că acest important punct de vedere nu este luat în considerare. Aici, în București, se aude printre români că trebuiesc desființate școlile maghiare pentru că în ele se desfășoară o educație naționalistă, deci populația română este instigată împotriva ungarilor din România.

Mă preocupă această problemă pentru că dacă există intenție serioasă de izolare, vor să stingă focul cu gaz.

Kállai Gyula, pe 16-17 iunie 1959, în București, îi întreabă pe tovarășii români despre unificarea universității clujene.¹⁵ Partea română era neîncrezătoare văzând că pe unii dintre liderii maghiari îi preocupă unificarea Universității Bolyai. La sfârșitul

vizitei de două zile Kállai Gyula a recunoscut prin tăcere acuzația adusă de români și scuzându-se a spus următoarele: "În ce privește unificarea celor două universități, precum și unele explicații date de tovarăși cu privire la unele lucruri, eu mi le însușesc și sunt de acord cu aceste explicații. Nu văd în acest moment nici un lucru asupra căruia ar trebui să ducem discuții. "

Partidul maghiar degeaba a tot încercat să convingă de contrariu, românii rămânând în continuare convinși că în Ungaria naționalismul este foarte puternic. Această convingere a lor a avut și pentru minoritatea maghiară din România grave consecințe. Începând din anul 1959 se fac din nou arestări în masă. Acest al doilea val i-a vizat în mare parte pe profesorii maghiari, elevii din licee și studenți. Aceste represalii nu au omis nici Institutul Teologic Protestant. Mare parte din teologii reformați, unitarieni și evanghelici au ajuns în închisoare.

Pentru că au făcut parte din diferite organizații, existente sau inventate (EMISZ, procesele Szoboszlai-Dobai etc.), mai multe sute de studenți și profesori au ajuns în închisoare.

După 1956 au fost câțiva ani în care era impusă o politică de "prietenie", după care relațiile dintre cele două țări au început din nou să se deterioreze. Din această cauză la mijlocul anilor '60 și Budapesta a acceptat că PCR duce o politică "naționalistă".

Congresul al IX-lea al PCR și ședințele constituționale ale Marii Adunări Naționale au definit clar concepția noii conduceri privind minoritățile. Relatările, discursurile și măsurile adoptate au precedat declararea drepturilor cetățenești egale pentru toate naționalitățile conlocuitoare prin adoptarea Constituției din anul 1958. A fost desființat orice drept de autonomie, prin aceasta justificând desființarea organizațiilor de apărare a drepturilor sociale. Noua conducere de partid continuă în mod evident politica sa de integrare în primul rând în direcția minorității maghiare, singura schimbare fiind faptul că erau mult mai atenți la felul în care operau și încercau, printr-o activitate mai ordonată, să aplaneze neînțelegerile. A atras mare atenție faptul că liderii de partid și delegațiile guvernamentale, după vizita în Uniunea Sovietică și Bulgaria au vizitat pentru prima dată (pe 24 septembrie) orașul Tîrgu Mureș, reședința Regiunii Autonome Maghiare Mureș. Comunicatul care

a apărut în ziua următoare despre vizită subliniază dezvoltarea susținută a orașului și a regiunii. Din punct de vedere etnic comunicatul conținea doar două referiri, amândouă amintind muncitorii “români, maghiari, germani și de alte naționalități”, la fel ca toate referirile partidului la regiunile unde locuiau minorități. Pe 27 septembrie a fost dat publicității un nou comunicat în care se spunea că liderii au luat parte la un spectacol festiv în seara zilei de 26 septembrie, la Palatul Culturii, ceea ce presupune că după programul public din data de 24 au mai avut loc și alte întâlniri.

Este evident că vizita din Tîrgu Mureș are și caracter demonstrativ. Se presupune că are legătură cu noua campanie făcută în occident (vezi acțiunile organizate la întrunirea interparlamentară din Ottawa, în Congresul din Washington, seriile de comunicate de presă etc.) care, prin menținerea problemei maghiarilor ardeleni pe ordinea de zi introducând-o în politica de “destindere”, deteriorează relația dintre România și Ungaria.¹⁶

Notă explicativă a persoanelor din Ungaria, menționate în text:

Ady Endre (1877-1919) poet, ziarist

Bocskai István (1557-1606) principe al Ardealului între 1605 - 1606

Gerő Ernő (1898-1980) (născut: Singer) economist, deputat, ministru de stat

Hegedűs András (1922-1999) economist, sociolog, prim-ministru între 1955 - 1956

Kádár János (1912, Fiume, Croația – 1989, Budapesta) (născut: Csermanek) mecanic, secretar general de partid, prim-ministru între 1956-1958 și 1961-1965

Kállai Gyula (1910-1996) ziarist, prim-ministru între 1965-1967

Keleti Ferenc (1910-1979) activist de partid, diplomat

Marosán György (1908-1992) (născut: Mureșan) brutar, ministru de stat, scriitor de memorii

Nagy Ferenc (1903, Bisse, Ungaria – 1979, Herndon, USA) deputat al Partidului Micilor Întreprinzători, prim-ministru între 1946-1947

Nagy Imre (1896-1958) prim-ministru între 1953-1955 și 24 oct. 1956 – 4 nov. 1956

Rákosi Mátyás (1892, Ada, Ungaria – 1971, Gorkij, Uniunea Sovietică) (născut: Rosenfeld) secretar general de partid, prim-ministru între 1952-1953

Vas Zoltán (1903-1983) (născut Weinberger) ziarist, primar, președinte al Oficiului Național de Proiectare; între 22 noi. 1956 – decembrie 1958 face parte din grupul Nagy Imre care a fost deportat în România, la sfârșitul anului 1956 se îndepărtează de idealurile grupului, dar nu-i trădează.

Budapesta – București, septembrie 2001

NOTE

¹ Hrușciiov îl considera pe Gheorghiu-Dej un Stalinist înrăit și plănuia să-l schimbe. Sursă orală: Fazekas János

² Mathias Rakosi, corect: Rákosi Matyás; Erno Gero, cor.: Gerő Ernő; Hegedus Andras, cor.: Hegedűs András

³ Scrisoarea nu este publicată în acest material. (V.A.)

⁴ Görö, corect: Gerő

⁵ Vezi cronologia evenimentelor de “ridicare și cădere” a lui Nagy Imre la sfârșitul articolului

⁶ Din anul 1947 legăturile cu Ungaria au fost îngreunate. Între 1947-1948 se lasă între cele două țări o cortină de fier aproape adevărată. Pentru ungurii din Ardeal legăturile cu țara mamă ar fi fost mai ușoare, dacă deschiderea consulatului din Cluj ar fi fost acceptată de politicienii români. “(...)Atrag atențiunea voastră și asupra faptului că pentru ușurarea traficului de călători între Ungaria și România am încheiat la 16 octombrie 1948 un acord asupra vizelor. Prevederile acestui acord au început imediat să fie aplicate din partea noastră față de cetățenii români. Din partea românească, însă, nu a fost îndeplinită acea parte a acordului, care se referea la vize obișnuite, adică vize care nu sunt diplomatice sau de serviciu. Drept rezultat, o călătorie din Transilvania în Ungaria și înapoi cu o viză simplă a devenit un lucru aproape imposibil. Drept rezultat, Republica Populară Ungară, care construiește socialismul, este în momentul de față incomparabil mai izolată de democrația română, care de asemenea construiește socialismul, decât au fost izolate țările noastre sub regimul lui Horty și Antonescu. Aceste măsuri și ating zeci de mii de unguri de o parte și de alta a graniței, cărora degeaba le explicăm că România aplică politica națională leninist-stalinistă, dacă propria lor experiență le arată că acum sunt într-o măsură mai mare izolați unii de alții decât pe timpul lui Antonescu(...)”. Scrisoarea lui Rákosi Matyás către Gheorghiu-Dej, 6 ian. 1949. Sursă: Arh.St.București, C.C. al P.C.R. Cancelarie, dos.111/1949, f.54-58; în limba maghiară f.64-69; în limba rusă f.70-77

⁷ Valter Roman în oct. 1954. scrie un raport de mână în care relatează întâlnire lui cu Rákosi. La sfârșitul raportului amintește și numele lui Nagy Imre, ca fiind un politician maghiar, care nu reprezintă opinii naționaliste în legătură cu Ardeal.

⁸ După înfrângerea suferită de Partidul Comunist Maghiar la alegerile din 4 noiembrie 1945, Rákosi a considerat ca fiind cea mai importantă sarcină corectarea rezultatelor de la alegeri sau, mai bine zis, corectarea

rapoartelor puterilor politice care s-au format în urma acestor alegeri. În această privință a fost revizuită activitatea de până atunci a partidului și au fost trase concluzii. Ei au considerat că principala cauză a înfrângerii a fost aceea că pe durata campaniei electorale nu au subliniat suficient caracterul național al partidului. Liderii comuniști, probabil, au evitat intenționat să menționeze problemele legate de pregătirea tratatului de pace deoarece știau că Ungaria nu trebuie să se aștepte la prea multe lucruri bune în urma acestuia. Așadar, nu aveau prea multe șanse pentru a-și consolida poziția de lider și a crește influența partidului, ceea ce era întotdeauna cel mai important țel. Totuși, începând din decembrie 1945, partidul micilor proprietari a început să urgenteze formularea cerințelor maghiare din Tratatul de Pace. Ei au pus problema concretă că Ungaria are drepturi de frontieră până la frontierele etnice. Opinii asemănătoare apăruseră în presa maghiară și mai înainte.

După astfel de precedente conducerea comunistă nu prea s-a bucurat de punerea în discuție a frontierelor de către micii proprietari. Însă, nu cu mult înainte, Rákosi anunțase că partidul comunist trebuie să aibă o politică care să fie mai atentă la interesele țării și, din această cauză, acum le era greu să afirme că revendicarea frontierelor etnice nu corespunde intereselor națiunii. Totuși, pentru comuniști era de neacceptat amintirea problemei frontierelor, deoarece era evident că, în cazul unui insucces, opinia publică va face răspunzător partidul comunist, reprezentantul maghiar al Uniunii Sovietice. La acea dată era deja tot mai evident că în soluționarea problemelor între statele din Europa Centrală și Est cuvântul decisiv îl vor avea sovieticii. Față de România nu se dorea punerea problemei frontierelor pentru că, în opinia lor, România pornise pe drumul dezvoltării democratice înaintea Ungariei și o eventuală pierdere teritorială ar fi însemnat căderea guvernului Groza, care se bucura de încrederea totală a sovieticilor. Totuși, faptul că partidul lui Rákosi s-a angajat în reprezentarea cerințelor teritoriale maghiare, nu îl putem explica decât prin pornirea, începând cu ianuarie 1946, de către Partidul Comunist a unei ofensive pentru a slăbi victoriosul Partid al Micilor Proprietari și a-și întări situația politică și economică. Pentru aceasta vor încerca să folosească problematica pregătirii păcii, care cauzase deja multe neajunsuri partidului, ca o victorie împotriva Partidului Micilor Proprietari. Rákosi a început tratative cu Moscova să afle dacă sovieticii ar susține Ungaria în unele din revendicările lor teritoriale. Probabil a primit promisiuni de la liderii sovietici, care și-au ascuns nemulțumirea față de înfrângerea electorală a partidului, că dacă reușesc să ducă la bun sfârșit criza de stânga începută în ianuarie și înființează în Ungaria întreprinderile mixte maghiaro-sovietice Uniunea Sovietică va susține cerința guvernului maghiar față de România în legătură cu un teritoriu de 4-10 mii de mp pe linia frontierei. Rákosi avea o încredere atât de mare în promisiunile care i s-au făcut, încât s-a străduit nu numai să convingă opinia publică maghiară despre rolul decisiv pe care l-a avut în finalizarea problemei teritoriale, ci a dorit să îi pună la curent și pe liderii maghiarilor din România despre victoria teritorială sperată. Din această cauză Révai József l-a trimis la București pe Vásárhelyi Miklós, ziarist la Szabad Nép, iar Gerő Ernő a dus tratative secrete la București cu Gheorghe Gheorghiu-Dej și cu alți lideri ai

PCR pe 6 mai 1946. Însă aceștia au refuzat categoric ca România să facă compromisiuri teritoriale Ungariei.

Mai târziu, s-a aflat că promisiunea făcută maghiarilor vizând problema teritorială nu a fost deloc luată în serios de conducerea sovietică. Rákosi probabil a fost foarte surprins de întorsătura neașteptată pe care au luat-o lucrurile la Întâlnirea Miniștrilor de Externe din 7 mai 1946, când marile puteri au fixat granițele româno-maghiare conform Tratatului de la Trianon. Deoarece știa foarte bine că sovieticii au decis astfel, nu i-a rămas altă posibilitate decât să accepte situația. Din acel moment el a învinovățit puterile occidentale pentru pierderea suferită prin Tratatul de Pace de la Paris, iar pe de altă parte, pentru deteriorarea situației politice a țării pe plan extern, a făcut răspunzător Partidul Micilor Proprietari, care din nou a trecut pe poziție ofensivă. După toate acestea, conducerea de partid din România a concluzionat că și conducerea Partidului Comunist Maghiar este plină cu naționaliști.

⁹ Corect: Attlee

¹⁰ Arh. St. București CC la PCR Cancelarie dos. 46/1962 f.2-11 (3 exemplare), de mână scrisă următoarea mențiune: La secția Rel. Ext. a CC spre păstrare în arhivă (semnătură indescifrabilă)

¹¹ Nagy Imre și grupul lui a fost dus în România pe 23 noiembrie 1956 în secret. Bărbații au rămas în România până la data de 16 aprilie 1957, iar femeile și copii până la sfârșitul anului 1958. Vezi: Kiss József – Varga Andrea: *Răpirea și deportarea grupului Nagy Imre în România*, Tarsadalmi Szemle, 1997/10; Mihail Grigoriu: *Documente secrete din Arhivele românești*, Magyar Nemzet, 9 mai-27 iunie 1998; Varga Andrea – Mihail Grigoriu: *Astăzi se împlinesc două săptămâni de când suntem în România... (1997)*, film documentar prezentat de Duna TV: 16 iunie 1997.

¹² Szabédi László, prof. univ. la Univ. Bolyai s-a sinucis la data de 19 apr. 1959, iar prorectorul Csendes László la data de 3 mai 1959.

¹³ Stenograma ședinței cu ambasadorul României în Ungaria, în legătură cu atitudinea conducerii maghiare față de România. (1959. iulie 15) Arh. St. București, CC al PCR Cancelarie 28/ 1959

¹⁴ Arhivele Naționale Ungare: KÜM TÜK XIX-J-1-j-România-16/b-szn-1945-68-II-18d. Text original în lb. maghiară.

¹⁵ Vezi : Varga Andrea – Vincze Gabor : “ Naționalismul, precum se știe, poate dăuna mult...” *Vizita neoficială a lui Kállai Gyula în București, în vara anului 1959*, Magyar Kisebbség, 1999/1

¹⁶ Telegramă trimisă de Ambasada Ungariei la București, în care trata problemele minorității maghiare. ANU KUM TUK XIX-J-1-j-Romania-16/b-004684/1965,17d, original în maghiară

MAGDOLNA CSEGEDİ – Licențiată în maghiară-engleză, Universitatea București.

ANDREA VARGA – regizor de film, cercetător în Arhivele Române și Maghiare în tematica relațiilor bilaterale româno-maghiare și minoritare.

Intrigile campaniei antimaghiare din România

GÁBOR VINCZE

La 27 februarie 1987, în prezența lui Nicolae Ceaușescu, a avut loc în București ședința reunită a consiliilor “oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană”. În cuvântul de deschidere, Mihály Gere (membru supleant al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, președintele *Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară*) a declarat că în ședința consiliului, ce avusese loc în ziua anterioară, vorbitorii “și-au manifestat nedumerirea și indignarea în privința faptului că persoane oficiale, precum și publiciști și istorici din țara socialistă vecină, Republica Populară Ungară, s-au exprimat în mod denaturat și calomnios asupra realităților românești, asupra politicii partidului și statului nostru, mistificând adevărul istoric, *încercând, de fapt, să conteste tratatele de pace, granițele de stat*”. Această declarație a fost determinată de apariția – la Budapesta, în 1986, a lucrării de specialitate *Istoria Ardealului*.

Istoria Ardealului a fost unul dintre domeniile “sensibile” ale istoriografiei maghiare. Fiindcă regimurile Rákosi și Kádár au evitat aproape la modul maladiv să nu cumva să “jignească sensibilitatea” statelor vecine, decenii la rând n-a fost posibilă – printre altele – nici abordarea istoriei Ardealului. (Au apărut sporadic studii parțiale, dar și acestea se străduiau să evite așa-numitele probleme delicate...) La sfârșitul anilor șaizeci, începutul anilor șaptezeci, *Secția pentru Știință, Educație și Cultură a Comitetului Central al Partidului Socialist al Muncii din Ungaria* inițiază cercetări globale destinate

evaluării situației culturale a maghiarilor din țările vecine. Cu acest prilej s-a ivit și necesitatea ca în sfârșit – după 1946 – să fie alcătuită o lucrare științifică de sinteză despre istoria Ardealului. Deja în toamna anului 1975, György Ránki, directorul adjunct al Institutului de Științe istorice al Academiei Ungare, semnala, într-o scrisoare adresată lui Mihály Kornidesz, că în următorul plan cincinal, institutul intenționează să pregătească o sinteză despre istoria Ardealului. Acest proiect era motivat, printre altele, de faptul că “în ultimii ani, de sub pana istoricilor români au ieșit destul de multe studii și volume referitoare la Ardeal, însă acestea, se pare, dezbat în mod unilateral probleme deosebit de importante și sensibile, legate de trecutul comun”, pe lângă aceasta “lumea științifică internațională, publicistica din străinătate, respectiv forumurile cu rol în formarea de opinii captează informații din publicații intens tendențioase”. (În perioada comunistă a României, prima sinteză despre istoria Ardealului a apărut la sfârșitul anilor șaizeci – la pregătirea acesteia au luat parte și istorici maghiari ardeleni, lucrarea fiind editată atât în ungurește cât și în limbi apusene.)

Într-adevăr, elaborarea lucrării a început în a doua parte a deceniului al șaptelea, însă până la apariția volumului au trebuit să treacă zece ani.

Fără îndoială, una din senzațiile târgului de carte din iarna lui 1986 a fost apariția celor trei volume din *Istoria Ardealului*. Volumele cuprinzând aproape 2000 de pagini, adnotate “până la refuz”, s-au vândut “ca pâinea caldă”. (În urmă-

torii ani s-a ajuns la a treia editare a lucrării. Cred că Editura Academiei nici până la apariția volumelor, nici ulterior nu a editat o publicație de specialitate cu un astfel de succes la public...) Pornind de la pretextul apariției acestei lucrări, în România s-a inițiat o campanie antimaghiară, dirijată la nivel național.

Apăruseră și anterior ediții propagandistice – recomandate sub camuflajul de “lucrări științifice” – în general înfățișându-i pe maghiari în culori negative. (Aceste tipărituri cuprindeau aceleași toposuri ca și scrierile apărute spre sfârșitul anilor șaptezeci. Spre exemplu: în Ardeal, singurul popor “autohton” este poporul român; la descălecatul lor, ungurii au găsit în Ardeal o civilizație superioară lor, civilizația românească; timp de un mileniu, ungurii i-au oprimat pe români, care dintotdeauna au reprezentat majoritatea populației, etc. De altfel, aceste clișee se regăsesc și în cuvântările lui Ceaușescu, din anii șaptezeci...) Însă scrierile apărute spre sfârșitul deceniului amintit, semnate de membri ai “școlii de istorie” Pascu-Drăgan țintesc pe un ton destul de dur asupra minorității maghiare. Perfidia regimului e reflectată deplin în faptul că presa centrală de limbă maghiară a fost constrânsă să preia din presa românească și unele scrieri de factură extremistă, fascistoidă, ca violentul atac al lui Ion Spălățelu, purtând titlul *Lunga noapte a Sfântului Bartolomeu*. De asemenea, în 1978 a apărut cartea cu titlul *Teroarea hortystă în partea nord-estică a Transilvaniei* care etichetează minoritatea maghiară (cel puțin pe cea din nordul Ardealului) ca unanim fascistă, iar suferințele românilor din nordul Ardealului dilatate la dimensiuni apocaliptice. (Această lucrare e reeditată în anii optzeci, în formă “revăzută” și adăugită...)

În jurul anilor 1984-85, în politica Bucureștiului față de maghiari se percepe o anumită modificare. Până atunci, o trăsătură a regimului o constituia flexibilitatea tactică prin care scopul adevărat putea fi disimulat cu succes prin diferite metode, eventual, în caz de forță majoră, printr-o retragere provizorie. Însă pe la mijlocul anilor optzeci, din mai multe motive,

regimul Ceaușescu a devenit tot mai rigid. Pe de-o parte, situația internă a țării s-a deteriorat și mai mult în comparație cu sfârșitul deceniului al șaptelea. Adâncirea crizei economice, năruirea sistemului de aprovizionare a populației accentuau pericolul izbucnirii unei revolte provocate de înfometare, eventual se putea repeta și în alte zone greva minerilor din Valea Jiului, din 1977. Bineînțeles, orice regim totalitar încearcă să înlăture o astfel de situație străduindu-se să canalizeze animozităților într-o altă direcție, asupra căutării “țapului ispășitor”. Deoarece evreii, veșnicul “țap ispășitor”, practic aproape dispăruseră (emigraseră) din țară, se înțelege de la sine că locul evreilor în propaganda șovinistă a fost luat de maghiari. (Această înlocuire a fost favorizată de faptul că masa românilor, după o seculară spălare de creier, de factură șovinistă, era convinsă de “culpele istorice” ale maghiarimii. Situația conducerii de partid s-a deteriorat nu doar datorită accentuării crizei interne ci și datorită modificării relațiilor internaționale. Momentul Helsinki a adus în prim-plan dimensiunea drepturilor omului iar mass-media din vest a creat un larg cerc de interes pentru acest subiect; în plus, ca urmare a unei așa-numite renașteri etnice, Vestul devine mult mai sensibil la aspectele legate de problema minorităților – iar în această privință reputația României era cu fiecare an tot mai compromisă.

Pe măsură ce situația se înrăutățea, Ceaușescu devenea tot mai agresiv, tot mai nerăbdător cu minoritatea maghiară. Poate simțea că timpul nu lucrează în favoarea lui, căci în anii optzeci nu mai exista nici o urmă din tactica politicii manipulatorii, cu micile ei concesii. În plus, în organizarea treburilor curente deține un rol tot mai mare “first lady” Elena Ceaușescu, care era mai obtuză, mai impulsivă decât soțul ei. După mai multe surse de încredere, de la mijlocul anilor optzeci, politica față de maghiari era dirijată de la așa-numitul *Cabinet numărul doi*, adică de Elena Ceaușescu, care era recunoscută pentru ura ei viscerală față de unguri.

După apariția – în 1983 – a scandaloasei

scrieri semnate de Ion Lăncrănjan (*Cuvînt despre Transilvania*), a continuat în serie editarea lucrărilor extremiste, de concepție șovinistă, fascistoidă. (După apariția cărții lui Lăncrănjan, 36 de scriitori maghiari au protestat contra publicării acestei opere de factură fascistă. Acest moment a reprezentat cea mai largă manifestare de solidaritate în rândul intelectualității maghiare din România, înainte de 1989.)

Campania de presă începuse cu câțiva ani înainte de apariția *Istoriei Ardealului*, în 1984. În revistele *Magazin istoric*, *Contemporanul*, *România literară* apar scrierile istoricilor “de partid” (*Mircea Mușat*, *Ștefan Ștefănescu*, *Ion Calafateanu* și alții), care “demască falsificările” istoricilor maghiari. Publicațiile de limbă maghiară au fost constrânse să preia o parte a acestor scrieri. (Numeroasele articole apărute în 1985-86 au apărut legate într-un volum masiv, fiind republicate apoi atât în românește cât și în limbi apusene: *Jocul periculos al falsificării istoriei*, București, 1986, Editura Științifică și Enciclopedică.)

Cu prilejul apariției tratatului în trei volume, regimul și-a intensificat campania precedentă. În acest sens s-a desfășurat și ședința *Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară*, din martie 1987, în care “toți” au dezaprobat *Istoria Ardealului*, însă *Agenția Maghiară de Presă din Ardeal* (ca și alte rapoarte de încredere) precizează că au fost și dintre aceia care n-au acceptat rolul distribuit. De exemplu, Ferenc Bálint din Reghin – după ce în 25 februarie a refuzat să citească textul special pregătit “s-a sinucis”, adică a decedat în condiții suspecte...

Campania românească nu s-a oprit la hotarele țării, ci și-a făcut apariția și în presa din Vest; astfel, în londonezul *Times* din 7 aprilie 1987, apare sub formă de anunț publicitar plătit (!) atacul semnat *Șt. Pascu – M. Mușat – Fl. Constantiniu*, articol care apăruse și în maghiară (Tudatos történelemhamisítás a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt). Regimul a sperat că va putea câștiga opinia publică apuseană. Dar n-a băgat de seamă (sau nici n-a vrut), că metodele sigure de odinioară și-au

pierdut eficiența, și că regimul deja nu mai are nici un credit în vest...

În timp ce campania de intrigi îndreptată împotriva maghiarilor era în plină desfășurare, conducerea partidului de la București a decis să transforme și terminologia politică. În locul termenilor folosiți până atunci: “fără deosebire de naționalitate”, “toți cetățenii patriei”, “naționalități conlocuitoare” etc., a introdus expresia “muncitori români de naționalitate maghiară”. Se pare că prin lansarea acestei expresii conducerea de partid face o tentativă de a “elimina virtual” minoritatea maghiară. Din 1985-86, lent, expresia s-a încetățenit. În 1988 denumirea *Consiliului Oamenilor Muncii Maghiari* s-a schimbat și ea: *Consiliul Oamenilor Muncii Români de Naționalitate Maghiară*. Asupra felului în care a acceptat intelectualitatea maghiară “transformarea în români” e grăitoare pilda izbucnirii lui Gáspár Bíró, recunoscutul jurist de drept internațional, (odinioară membru al cercului Limes din Sfântu Gheorghe, azi repatriat în Ungaria): “*Iată un lucru fără precedent după 1945: am fost minorități, naționalități, conlocuitori, conviețuitori, dar acum a trebuit să ne dăm seama că, de fapt, suntem români!*”

Revenind la campania declanșată de *Istoria Ardealului*, nu putem vorbi despre o confruntare între istoricii celor două țări, ci de acuzații unilaterale din partea română. În 1990, cu ocazia prezentării ediției în limba franceză a volumului *Scurtă istorie a Ardealului*, istoricii români invitați cu această ocazie, în discuție la scenă deschisă, n-au reușit să aducă nici un argument stabil în favoarea propriului punct de vedere. De la apariția volumelor despre Ardeal a trecut, iată, mai mult de un deceniu, dar în România nici astăzi nu a fost editată o carte în antiteză cu cea budapestană...

GÁBOR VINCZE – istoric, a publicat *Istoria cronologica a maghiarilor din România 1944-1953, Revizie sau autonomia? Documente despre istoria relațiilor româno-maghiare (1945-1947)* (în colaborare cu Fülöp Mihály).

Învățământul pentru minorități naționale în România

LASZLO MURVAI

I. REPERE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PENTRU MINORITĂȚI NAȚIONALE DIN ROMÂNIA

1. Rețeaua și școlarizarea

În localitățile cu populație din rândul diferitelor etnii, statul asigură organizarea și funcționarea învățământului cu predare în limbile minorităților naționale. Sistemul de învățământ pentru minoritățile naționale corespunde cu cel general din România și cuprinde grădinițe, școli primare și gimnaziale, licee, școli profesionale și de ucenici, învățământul postliceal. În învățământul superior sunt organizate linii de studii în limbile minorităților naționale, se susțin unele cursuri pentru studenții de naționalitate maghiară și germană, la cererea acestora, în limbile respective.

În anul școlar 2000-2001 în învățământul preuniversitar sunt cuprinși 4.032.127 de elevi, ceea ce reprezintă 18,08% din populația țării, din care 208.013 de copii și elevi (5,1%) frecventează învățământul în limba maternă.

Învățământul preuniversitar cuprinde 24.355 de unități, din care funcționează ca unități sau secții cu predare în limbile minorităților naționale 2.713 (11,1%). Din numărul total al unităților și secțiilor cu predare în limbile minorităților naționale, 87,2% funcționează cu predare în limba maghiară.

Învățământul cu predare în limba maternă este organizat în unități de sine stătătoare (1.355) și în secții româno-maghiare, româno-germane, româno-sârbe etc. (1.358). Atât în unități cât și în secții, procesul de învățământ se desfășoară în limba maternă. În cele 1.358 de secții (unități mixte), baza materială – săli de clasă, laboratoare, biblioteci ș.a. – este folosită în comun, conducerea școlii este unică, cu asigurarea unor directori adjuncți din rândul minorităților naționale din școală, în conformitate cu prevederile art. 126 din Legea Învățământului, iar o serie de activități extrașcolare se organizează fie în limba română, fie în limba română și în limba maternă.

Pe cicluri de învățământ, situația în anul școlar 2000-2001, se prezintă astfel:

– **învățământul preșcolar** cuprinde 10.080 unități cu 611.036 copii, din care în limbile minorităților naționale sunt 1.310 unități și secții (12,9%) cu 46.155 copii (7,6%);

– **învățământul primar** cuprinde 5.553 unități cu 1.077.251 elevi, din care 476 unități și secții (8,5%) în limbile minorităților naționale, cu 60.252 elevi (5,6%);

– **învățământul gimnazial** cuprinde 6.996 unități cu 1.299.449 elevi, din care 734 unități și secții (10,4%) în limbile minorităților naționale, cu 63.629 elevi (4,9%);

– **învățământul liceal** cuprinde 1.367 unități

cu 687.919 elevi, din care 169 unități și secții (12,3%) în limbile minorităților naționale, cu 29.915 elevi (4,3%);

– **învățământul profesional, de ucenici, complementar postliceal și de maiștri** este frecventat de 321.667 elevi, din care în limbile minorităților învață 8.062 elevi (2,6%).

Începând cu anul școlar 1990-1991 au fost introduse în învățământul preuniversitar din România alternative educaționale de tip Freinet, Waldorf, *step by step* sau Montessori. În ceea ce privește învățământul pentru minoritățile naționale, au luat ființă grupe de preșcolari la grădinițele Waldorf din Cluj-Napoca, Brașov și Oradea sau Montessori la Odorheiu Secuiesc – pentru minoritatea maghiară – și Waldorf la Târgu Mureș – pentru minoritatea germană. Clase de început de ciclu în învățământul liceal au fost înființate la București pentru minoritatea germană. În același timp, s-au înființat pentru învățământul alternativ, în baza prevederilor Legii Învățământului nr. 84/1995 republicată, art. 14, clase în învățământul primar și gimnazial, la Cluj-Napoca – pentru minoritatea maghiară – și la București – pentru minoritatea germană.

În România au fost înscriși în anul academic 2000-2001 un număr de 382.478 de studenți în învățământul public, din care 21.355 aparțin minorităților naționale (5,5%). În învățământul privat au fost cuprinși un număr de 150.674 de studenți, din care 6.159 (4,0%) din rândul minorităților naționale din România. Astfel, din totalul de 533.152 studenți din țară, în anul academic 2000-2001, un număr de 27.514 (5,1%) provin din rândul minorităților naționale din România.

Se redimensionează rețeaua școlară din învățământul pentru minorități odată cu formularea unor solicitări justificate în acest sens din partea beneficiarilor.

Rețeaua școlară, numărul de copii, elevi și studenți – pe cicluri de învățământ și limbi de

predare – sunt prezentate în mod amănunțit în sursele bibliografice.

2. Conținutul învățământului

În contextul opțiunilor strategice ale Guvernului României, Direcția Generală pentru Învățământ în Limbile Minorităților acordă prioritate asigurării reale a **educației de bază** în sistemul învățământului pentru minorități. Sunt actualizate în permanență programele școlare și adaptate la nevoile beneficiarilor. Se formează competențe de bază pentru susținerea limbilor și culturilor minorităților din România. Se fac eforturi în vederea alinierii calității învățământului pentru minorități la standardele de performanță ale țărilor din Uniunea Europeană. Potrivit prevederilor Legii Învățământului art. 125, școlile sunt dotate cu manuale și manuale alternative școlare în limbile minorităților. Se elaborează și sunt monitorizate programe de protecție și susținere educațională destinate persoanelor care provin din categoriile marginalizate ale societății.

Demersurile inițiate și continuate cu consecvență vizează schimbări profunde în sistemul educațional în toate domeniile. Una din principalele componente ale reformei este Curriculum-ul Național, cu repercusiuni asupra conținutului învățământului preuniversitar, și prin urmare și asupra învățământului cu predare în limbile minorităților, ca parte a acestuia.

Acesta se compune din:

Învățământul cu predare în limbile minorităților naționale, parte componentă a sistemului național de învățământ, reglementat din punct de vedere tehnic de planurile cadru. Planul-cadru pentru învățământul obligatoriu cuprinde în trunchiul comun disciplinele *Limba și literatura maternă* și *Istoria și tradițiile minorității naționale*.

În unitățile și secțiile cu predare în limba unei minorități, limba și literatura maternă se studiază în clasele I și a II-a într-un număr

de 7-8 ore; în clasele a III-a și a IV-a, într-un număr de 5-7 ore; în clasa a V-a, în 5 ore, iar în clasele VI-VIII într-un număr de 4 ore.

În unitățile și secțiile în care limba maternă este obiect de studiu, numărul de ore alocat este de 3 ore pe toată perioada școlarității (clasele I-XII). Istoria și tradițiile fiecărei minorități în parte se studiază în clasele VI și VII. Religia se poate studia în limbile minorităților naționale.

Programe școlare noi pentru limba maternă au fost elaborate pentru toate minoritățile într-o concepție modernă, în conformitate cu componentele și scopurile reformei în învățământ.

Pentru *Istoria și tradițiile minorității* au fost elaborate programe pentru minoritățile maghiară, germană, slovacă, turcă, romă etc., iar pentru limba maghiară manualul a fost elaborat, aprobat și tipărit. Pentru minoritățile germană și slovacă manualele au fost elaborate și aprobate, urmând să fie tipărite.

Înșușirea limbii române, limba oficială de stat, de către toți cetățenii României, fără deosebire de naționalitate, dobândește valențe deosebite în cadrul învățământului cu predare în limbile minorităților naționale, în primul rând, sub raportul drepturilor și îndatoririlor minorităților și sub aspectul acordării de șanse egale pentru toți cetățenii țării.

Pentru a asigura o însușire în condiții cât mai bune a limbii române în ciclul primar, aceasta se predă în baza unei programe și a unor manuale speciale. Această programă specifică nouă a fost elaborată în anul 1999 de un grup de lucru format din cadre didactice aparținând diferitelor minorități.

Pentru clasele V-XII/XIII, programa pentru limba română este aceeași ca pentru toate școlile și liceele din România, iar manualele pentru clasele V-VIII pot fi specifice, ținând însă cont de necesitatea atingerii acelorași obiective.

Până în prezent s-au elaborat manuale specifice pentru clasele a V-a și a VI-a. Aceste manuale insistă asupra metodelor active de predare-învățare, conștientizând totodată sursele unor greșeli tipice și oferind un bogat set de exerciții în vederea eradicării acestora. Manualele au fost realizate ținând cont de: obiectivele și conținuturile curriculum-ului; ele constituie resursă pentru activități care vizează obiective de referință subsumate mai multor obiective cadru din diferite arii curriculare, permițând predarea integrată și dezvoltă grija față de mediu, încrederea în sine, dezvoltarea unei gândiri pozitive. Conținutul științific, valoarea artistică a textelor, precum și calitatea estetică a manualelor joacă un rol important. Acestea conțin texte, sarcini de lucru atrăgătoare pentru copii (de exemplu imaginative) și care trimit la explicații cauză-efect, respectiv consecințe posibile ale unei acțiuni sau predicții asupra derulării unui eveniment, contribuind la dezvoltarea procesului de cunoaștere și stimulând creativitatea, logica și conexiunile, promovând în felul acesta motivația și învățarea activă.

Manuale originale se elaborează pentru învățământul cu predare în limbile minorităților pentru predarea *Limbii și literaturii materne*, pentru *Istoria și tradițiile minorităților* naționale respective și, în funcție de opțiunile comunităților etnice, pentru *Muzică*. Altminteri, se poate traduce unul din manualele alternative la care se adaugă o parte specifică pentru cultura muzicală a minorității respective. Pentru celelalte obiecte de studiu, se traduc manuale din limba română. Traducerile manualelor sunt supuse aprobării Direcției Generale pentru Învățământ în Limbile Minorităților (Ordinul Ministrului Educației Naționale nr. 3643/1999).

Având în vedere costurile ridicate ale manualelor pentru minorități, potrivit Ordinului Ministrului Educației Naționale nr. 3811/1998, manualele alternative pot fi elaborate în colaborare europeană sau pot fi supuse apro-

bării Ministerului Educației manuale din țările “mamă” ale minorităților.

Noile programe de limbă și literatură maternă și română pun accent pe componenta funcțional-comunicativă a procesului de învățământ, asigurându-se concomitent achiziționarea de cunoștințe și cultivarea capacității de gândire logică, precum și formarea și dezvoltarea personalității elevului din punct de vedere afectiv, moral și comportamental. Ele asigură un cadru flexibil menit să stimuleze aportul creativ al specialiștilor (profesori, autori de manuale etc.) și al elevilor în studierea acestor discipline. Programele asigură flexibilitate pe orizontală și pe verticală, pentru a putea fi aplicate unor tipuri și nivele diferite de clase și unor parcursuri didactice variate.

Ordinul Ministrului Educației și Cercetării nr. 3670/2001, cu privire la aplicarea Planurilor-cadru de învățământ pentru liceu în anul școlar 2001-2002 stipulează că limba și literatura maternă face parte din trunchiul comun și se studiază într-un număr de ore egal cu limba română.

3. Pregătirea și perfecționarea cadrelor didactice

“Guvernul României consideră că, pentru domeniul educației și cercetării științifice, România trebuie să se angajeze hotărât pe direcția aleasă de țările dezvoltate. Toate societățile, inclusiv cele mai dezvoltate, se află astăzi într-o mare tranziție istorică, ce se va întinde pe mai multe decenii, prin care se înfăptuiește trecerea de la civilizația de tip industrial la societatea post-industrială, informațională, intelectuală și cultural-intensivă. România trebuie să răspundă concomitent provocărilor reformei interne și sfidărilor pe care la implică acomodarea cu noile tendințe ale civilizației pe plan mondial (capitolul VI: Educația, cercetarea și cultura – factori strategici ai dezvoltării din Programul de guvernare 2001-2004).

Caracterul de model pe care România îl oferă Europei în privința învățământului cu predare în limbile minorităților naționale are impact și asupra unuia din factorii decisivi ai reformei învățământului, respectiv formarea și perfecționarea cadrelor didactice.

În aceste condiții în domeniul învățământului în limbile minorităților naționale, formarea inițială și continuă a cadrelor didactice reprezintă nu numai o necesitate, ci și o componentă centrală a reformei.

În anul școlar **2000-2001**, în învățământul preuniversitar predau un număr de **266.979** cadre didactice, din care **12.698** funcționează în școlile cu predare în limbile minorităților naționale (**2.033 educatoare; 2.706 învățători; 7.959 profesori**).

Pornind de la premisa că reforma curriculară trebuie să inițieze mutații în toate sectoarele învățământului, deci și în domeniul învățământului în limbile minorităților naționale, se adaptează direcțiile strategice privind implementarea programelor de formare continuă din învățământul preuniversitar al personalului didactic de predare, de conducere, de îndrumare și control, la condițiile și necesitățile specifice învățământului cu predare în limbile minorităților.

Pregătirea educatoarelor și învățătorilor se realizează în licee și colegii pedagogice cu predare integrală în limba maternă pentru minoritățile: maghiară, germană, precum și în licee și colegii pedagogice în care se va realiza studiul limbii materne.

Astfel de colegii pedagogice funcționează aproape *pentru toate minoritățile la: Brașov, Constanța, Cluj, Sibiu, Odorhei, Satu Mare, Suceava, Tg. Secuiesc, Timișoara.*

În conformitate cu prevederile Legii Învățământului, cadrele necesare învățământului gimnazial, liceal și profesional se pregătesc în instituțiile de învățământ superior din România.

Universitățile din România sunt încurajate să întreprindă măsuri pentru organizarea de linii de studiu și de specializare în limbile și literaturile minorităților naționale, după cum urmează:

- *Universitatea București – maghiară, slovacă, germană, turcă, rusă, ucraineană, bulgară, rromani;*
- *Universitatea “Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca – maghiară, germană, rromani, idiș;*
- *Academia de Artă Teatrală “Szentgyörgyi István” din Târgu Mureș – maghiară;*
- *Academia de Artă Teatrală Timișoara – germană;*
- *Universitatea “L. Blaga” Sibiu, secție de artă teatrală – germană;*
- *Universitatea de Medicină și Farmacie din Tg. Mureș – secție limba maghiară;*
- *Universitatea “Politehnica” București – germană;*
- *Universitatea “Politehnica” Timișoara – germană;*
- *Academia de Studii Economice București – germană;*
- *Universitatea de Vest din Timișoara – cehă și sârbă;*
- *Universitatea din Suceava – ucraineană și polonă;*
- *Universitatea “Ovidius” din Constanța – turcă.*

Dobândirea de profesori în sistemul educațional din învățământul pentru minorități naționale se realizează și prin studii în străinătate – Ungaria, Ucraina, Slovacia, Turcia, Bulgaria, Serbia, Croația.

În domeniul învățământului pentru minorități naționale, în pregătirea cadrelor didactice se socotește că este nevoie de “o nouă cultură educațională” pentru a se trece la o nouă gândire pedagogică și pentru a adopta noi strategii didactice.

Formarea continuă se realizează și ea în cadrul universităților care funcționează cu linii

de predare pentru limbile minorităților naționale. Un rol deosebit îi revine în perfecționarea cadrelor didactice care predau în limba germană *Centrului pentru Formare Continuă în Limba Germană* din Mediaș.

Casele Corpului Didactic din fiecare județ vor juca în continuare un rol important în organizarea și desfășurarea programelor de formare continuă pentru învățământul preuniversitar. Ele intră în colaborare cu școli, cu inspectoratele școlare, cu centrele regionale, cu universități, cu Ministerul Educației și Cercetării, cu organizații non-guvernamentale, cu experți independenți pentru a asigura acoperirea nevoii de formare.

Având în vedere că strategia formării și reformării resurselor umane va constitui obiectivul principal al politicilor educaționale, pe care Guvernul României îl va promova pentru asigurarea modernizării economico-sociale, este limpede că formarea inițială și continuă a cadrelor didactice reprezintă un obiectiv de maximă importanță.

4. Atribuțiile direcției generale pentru învățământ în limbile minorităților

Direcția Generală pentru Învățământ în limbile Minorităților cuprinde două compartimente de specialitate și anume:

1. Compartimentul pentru Minoritatea Maghiară, Germană și Altele;
2. Compartimentul pentru Problemele Generale sau Specifice ale Copiilor Defavorizați.

Obiectivele principale ale Direcției Generale pentru Învățământ în Limbile Minorităților au fost stabilite în baza Programului de guvernare 2001-2004, capitolului VI cu titlul: *Educația, cercetarea și cultura – factori strategici ai dezvoltării.*

Strategia formării și reformării resurselor umane constituie un obiectiv principal al politicilor educaționale, pe care Guvernul României îl va promova pentru asigurarea

modernizării economico – sociale.

În contextul opțiunilor strategice ale Guvernului României, pentru domeniul educației și cercetare, Direcția Generală pentru Învățământ în Limbile Minorităților va urmări următoarele obiective mai importante:

- asigurarea reală a educației de bază în sistemul învățământului pentru minorități;
- actualizarea permanentă a programelor școlare și adaptarea lor la nevoile beneficiarilor;
- formarea competențelor de bază pentru susținerea limbilor și culturilor minorităților din România;
- alinierea calității învățământului pentru minorități la standardele de performanță ale țărilor din Uniunea Europeană și O.E.C.D.;
- pregătirea și formarea competențelor pentru o evaluare formativă și examene centrate pe performanțe;
- redimensionarea rețelei școlare din învățământul pentru minorități;
- dotarea școlilor cu manuale școlare în limbile minorităților;
- elaborarea și monitorizarea de proiecte sau programe de protecție și susținere educațională destinate elevilor care provin din categoriile populației defavorizate din rațiuni diverse.

II. TIPOLOGIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PENTRU MINORITĂȚI NAȚIONALE DIN ROMÂNIA

Învățământul cu predare în limbile minorităților naționale din România constituie un subsistem al celui național și se compune, la rândul lui, din trei tipuri de predare-învățare, și anume:

- Structuri de învățământ cu predare în limba maternă;
- Structuri de învățământ cu predare parțială în limba maternă;
- Structuri de învățământ în limba română cu studiul limbii materne.

În tipul structurilor de învățământ cu predare în limba maternă intră acele unități de învățământ, secții, clase și grupe din învățământul preuniversitar în care predarea disciplinelor de studiu se realizează în mare parte în limba maternă, excepție făcând, potrivit prevederilor Legii Învățământului, *Limba Română, Istoria Românilor și Geografia României*. Asemenea tip de învățământ funcționează în România: *în limba cehă, în limba germană, în limba maghiară, în limba sârbă, în limba slovacă, în limba ucraineană.*

În tipul structurilor de învățământ în limbile minorităților naționale există organizat și cel cu predare parțială în limba maternă. Această formă de studiu în limba maternă este caracteristică minorităților: *croată, turcă și tătară*, pentru care se realizează predarea în limba maternă și a unor discipline vocaționale.

În cadrul celui de *al treilea tip* de învățământ minoritar am numi pe cel care combină structuri de învățământ în limba română cu studiul limbii materne și anume: *Limba armeană, Limba bulgară, Limba greacă, Limba italiană, Limba polonă, Limba romani, Limba rusă, Limba cehă, Limba croată, Limba germană, Limba maghiară, Limba sârbă, Limba slovacă, Limba turcă, Limba ucraineană.*

În această categorie sunt cuprinși copiii și elevii din rândul minorităților care nu au învățământ monolingv matern, dar au optat pentru studiul limbii materne. Totuși, între cele 15 limbi sunt enumerate șase minorități (cehă, germană, maghiară, sârbă, slovacă și ucraineană) precum și cele două cu învățământul parțial în limba maternă (croată și turco-tătară) care, deși beneficiază de învățământ cu predare în limba maternă, practică – în anumite localități – și sistemul predării limbii materne ca obiect de studiu în cadrul școlilor în care procesul de învățământ nu se desfășoară în limba maternă proprie.

III. ÎNVĂȚĂMÂNTUL CU PREDARE ÎN LIMBA MAGHIARĂ

Având în vedere faptul că acest tip de învățământ are o pondere de aproape 90% din cadrul învățământului cu predare în limba maternă din România, în încheiere vom prezenta unele detalii ale acestuia. Iată pentru început unele caracteristici globale:

- Număr de unități și secții: 2.367
- Număr total de cadre didactice: 11.948
- Număr total de copii și elevi: 187.140
- Număr de studenți: 23.381

Învățământul cu predare în limba maghiară reprezintă un sistem bine organizat de unități și secții, cu cadre didactice și de conducere din rândul minorității maghiare, cuprinzând elevi care doresc să învețe în limba maternă.

După decembrie 1989 în învățământul cu predare în limbile minorităților naționale din România au avut loc unele schimbări, care au reflectat dorințele etniilor respective, reparându-se unele măsuri luate de către conducerea unui stat paternalist în domeniul politicii școlare. Astfel, până la începutul anului școlar 1989-1990, urmărind o politică de asimilare forțată a învățământului minoritar, au fost lichidate toate unitățile liceale care aveau limba de predare a unei minorități naționale, deci, în cazul nostru, maghiara, rețeaua liceală pentru minoritatea maghiară însumând doar 107 secții în unități de învățământ cu predare în limba română.

1. Probleme de rețea

Datorită măsurilor de deschidere în politica școlară, în anul de învățământ 1990-1991 numărul unităților de învățământ liceale cu predare în limba maghiară, reînființate, a ajuns la 28 iar a secțiilor în care erau cuprinse clase cu predare în limba maghiară la 108. În concluzie: s-a ajuns la funcționarea a 136 de licee cu predare fie numai în limba maghiară (28), fie licee cu predare în limba română, în care

funcționau și clase cu predare în limba maghiară (108). Astfel, mulți dintre elevii maghiari care învățau în licee românești, s-au orientat spre licee cu predare în limba maternă.

De altfel schimbări esențiale s-au produs în toată rețeaua învățământului cu predare în limba maghiară. Dacă în anul școlar 1989-1990 numărul total de unități/secții cu predare în limba maghiară (grădinițe și școli) a fost de 2.145, în 1990-1991 numărul acestora a crescut la 2.419, ceea ce a însemnat un număr de 274 de școli și grădinițe în plus (12,8%).

În anul școlar 2000-2001 rețeaua în limba maghiară funcționează cu 1.121 grădinițe, 1.184 școli cu clasele I-VIII, 164 licee, școli profesionale și postliceale, adică 9,7% din totalul unităților de învățământ preuniversitar din România.

O altă schimbare a însemnat-o reapariția după 1945, în 1990, a școlilor particulare și teologice cu predare în limba maghiară. Această schimbare s-a produs, de altfel, în întregul sistem al învățământului românesc.

În anul academic 1989-1990, o rețea propriu-zisă de învățământ superior în limba maghiară nu a funcționat, au fost predate doar unele cursuri la trei din cele 44 de instituții de învățământ superior din România. În anul academic 2000-2001 o rețea de învățământ superior cu predare în limba maghiară distinctă tot nu funcționează. Au fost create în schimb linii de predare în limba maghiară în cadrul Universității "Babeș-Bolyai", la peste 50 de specializări, în cadrul Universității de Medicină și Farmacie din Tg. Mureș, la specializările de medicină generală, pediatrie, stomatologie, farmacie ș.a., în cadrul Universității de Teatru "Szentgyörgyi István" din Tg. Mureș. Semnalăm ca o noutate față de situația de dinainte de 1989, funcționarea facultăților teologice reformate și romano-catolice din cadrul Universității "Babeș-Bolyai" din Cluj. În anul academic 1998-1999 au fost înființate colegii universitare care posedă linii de

predare în limba maghiară la Gheorgheni, Miercurea Ciuc, Târgu Secuiesc, Sfântu Gheorghe și Satu Mare. Învățământul superior privat cu predare în limba maghiară este reprezentat prin Universitatea Creștină "Partium" din Oradea, încă din anul 1990, iar în anul 2001 au fost autorizate cu funcționare temporară 7 specializări de învățământ superior în localitățile Miercurea Ciuc și Târgu Mureș în cadrul Universității particulare în limba maghiară "SAPIENTIA".

În concluzie, predarea în limba maghiară din învățământul superior din România se realizează în cadrul facultăților, liniilor de predare și grupelor, în 9 orașe din România și în cadrul unei universități particulare în formare.

2. Probleme de școlarizare

Tendențele de școlarizare din România în învățământul preuniversitar în perioada 1989-1999 se caracterizează prin scăderea numărului de copii și elevi înscriși. Dacă în anul școlar 1989-1990 au fost școlarizați 5.381.141 elevi și copii, în anul 1999-2000 numărul acestora a fost doar 4.125.762, ceea ce însumează o scădere de 1.255.379 de copii și elevi înscriși (23,3%). Numărul elevilor din acest interval care au învățat în limba maghiară a scăzut de la 231.893 la 193.635, însemnând 38.258 copii și elevi (16,5%). Așa cum ne demonstrează cifrele, ritmul de scădere pe țară a numărului de copii și elevi a fost mai intens cu 6,8% ca la cel din învățământul cu predare în limba maghiară.

În ceea ce privește ponderea copiilor și elevilor din învățământul preuniversitar, situația se prezintă în felul următor: în România au fost școlarizați în total 4.032.127 de copii și elevi din care 187.140 frecventează grădinițe și școli cu predare în limba maghiară, reprezentând 4,7%. Dintre cei circa 50.000 de elevi de naționalitate maghiară care au fost înscriși în grădinițe și școli cu predare în limba română, un număr de cca. 700, reprezentând 1,4%, învață limba maternă maghiară în mod opțional.

În învățământul superior din România situația școlarizării ne dezvăluie o tendință de creștere, deci altfel decât în învățământul preuniversitar. Dacă în anul academic 1989-1990 în învățământul superior din România au fost cuprinși 165.507 de studenți, în cel din 2000-2001, numărul acestora se ridică la 533.152, adică numărul studenților, față de acum zece ani, s-a triplat. Numărul studenților de naționalitate maghiară din România a crescut de la 7.091 în 1989 la 19.654 în 1999 și 23.381 în 2001, ceea ce reprezintă un grad de creștere asemănător cu cel pe țară. Ponderea studenților de naționalitate maghiară a fost de 4,3% în anul academic 1989-1990 și tot de 4,3% și în 2000-2001.

În cadrul **Înțelegerii** dintre Ministerul Educației Naționale din România și Ministerul Învățământului din Ungaria, peste 50 de studenți și doctoranzi, printre care și de naționalitate maghiară, învață pe bază de reciprocitate în Ungaria și tot atâția studenți din Ungaria în România.

3. Probleme de încadrare

În anul școlar 1989-1990 din totalul de 204.301 cadre didactice din România, în școli cu predare în limba maghiară au funcționat 11.950 persoane, reprezentând o pondere de 5,8%. În 1999-2000 numărul total de cadre didactice din învățământul preuniversitar din România a fost de 274.439 din care 12.437 lucrau la unități de învățământ cu predare în limba maghiară, reprezentând 4,5%.

În anul școlar 2000-2001 din totalul de 266.979 de cadre didactice din România (34.023 educatoare, 60.312 învățători, 172.644 profesori și maiștri instructori) au funcționat în grupe și clase de învățământ cu predare în limba maghiară 11.948 de cadre didactice (1.940 educatoare, 2.608 învățători, 7.400 profesori și maiștri instructori).

Prin prevederile Legii Învățământului cu numărul 84/1995, republicate, articolul 125, se

asigură pregătirea și perfecționarea personalului didactic necesar în activitatea de predare-învățare în limba maghiară. În cadrul procesului de reformă a pregătirii educatoarelor și învățătorilor funcționează colegiile pedagogice de institutori ale Universității “Babeș-Bolyai” din Cluj, cu liniile de predare în limba maghiară, după cum urmează: Aiud, Cluj-Napoca, Odorheiu Secuiesc, Satu Mare, Târgu Secuiesc.

Situația încadrării școlilor cu predare în limba maghiară cu cadre calificate este, în general, identică cu aceea a întregului învățământ din România. Multe cadre didactice calificate s-au mutat încă din 1990 la orașe în urma sesiunilor de numiri și transferări sau au reușit la sesiunile de concurs organizate anual pentru ocuparea posturilor și catedrelor vacante. Ca urmare, au rămas catedre neacoperite cu cadre didactice calificate, mai ales în mediul rural.

Inspectorii școlari generali din județele Covasna și Harghita și câte unul din inspectorii școlari generali adjuncți din județele Arad, Bihor, Brașov, Cluj, Mureș, Satu Mare și Sălaj sunt de naționalitate maghiară. Un număr de circa 50 inspectori școlari de naționalitate maghiară asigură îndrumarea și controlul nemijlocit al învățământului cu predarea în limba maghiară din România. Este de menționat faptul că în urma restructurărilor de la Ministerul Educației și Cercetării și, respectiv, inspectoratele școlare județene, ponderea funcționarilor în posturile de conducere și cele de execuție nu s-a micșorat.

4. Probleme de conținut ale învățământului

Începând cu anul 1995, cu sprijinul Băncii Mondiale, s-a trecut și în cadrul învățământului cu predare în limba maghiară la înnoirea programelor școlare analitice și, respectiv, a manualelor școlare. S-a început și procesul de elaborare a unor manuale alternative la diferite discipline de învățământ, prin traducerea manualelor elaborate pentru învățământul

cu predare în limba română. În momentul de față, copiii și elevii care învață în limba maghiară beneficiază de manuale alternative noi la clasele I-VIII. În momentul de față se lucrează la manuale pentru învățământul liceal. A luat ființă în 2000 o editură de manuale pe lângă Uniunea Pedagogilor Maghiari din România în vederea ameliorării procesului de elaborare și de editare a manualelor alternative pentru învățământul liceal. În anul 1995 a apărut noul manual de limba maghiară pentru liceele de filologie și pedagogice pentru clasele a IX-a și a X-a, iar în 1996 pentru clasele a XI-a și a XII-a. Se proiectează materiale de învățământ noi, în baza cerințelor de programe și manuale noi apărute și în pregătire.

Școlile cu limba de predare maghiară, având un trecut îndelungat, atestă tradițiile formate în domeniul învățământului. Multe dintre acestea au sărbătorit trei sau patru sute de ani de existență. Cele mai cunoscute școli sunt: Colegiul Reformat din Cluj, înființat în 1560, Colegiul Reformat “Bolyai Farkas” din Tg. Mureș, înființat în 1557, Școala Catolică de la Odorheiu-Secuiesc, înființată în 1593, Școala din Aiud, înființată în secolul al XVI-lea, transformată în Colegiu de Principele Transilvaniei Bethlen Gábor în anul 1662 ș.a.

Surse de date:

Rapoartele statistice anuale ale inspectoratelor școlare;

Date statistice furnizate de Institutul Național de Statistică;

Buletin Statistic Nr. 8. 2000/2001 Universitatea “Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

LASZLO MURVAI – doctor în filologie, a publicat *Pe calea culturii moderne, Carte în alb și negru, Bárd Oszkár, Antologie de texte pedagogice*. În prezent este director general în cadrul Ministerului Educației și Cercetării.

Îngeri căzuți *

Motto:

“În orice om, situat oricât de sus în ierarhia comunistă, privilegiile puterii au fost macerate de veninul fricii, ca o băutură de preț de care nu-ți poți apropia buzele deoarece îi știi cupa otrăvită. Iar la orizont, o funie mai subțire, mai groasă. Să te lege de funcție, dar și de umilință.”

Monica Lovinescu

Istoriografia română de un secol și jumătate trudește, prin intermediul lucrărilor de specialitate, pentru a constitui un trecut istoric comun. Cu mici excepții, istoricii noștri au analizat evenimentele care se pierd în negura timpului într-un stil care avea ca scop formarea unui anumit tip de imagine despre noi înșine.

Eroicizarea aspectelor pozitive din trecutul nostru a fost o modalitate prin care s-a legitimat apariția statului național. Dezvoltarea unei școli critice a fost imposibilă datorită confiscării istoriei de către oamenii politici. Fiecare încercare de a aduce anumite evenimente istorice în limitele abordării echidistante a generat dezaprobări naționaliste și patriotarde. Rolul

** La apa Vavilonului/2 1960-1980, Monica Lovinescu, București, Editura Humanitas, 2001, 280 p.*

personalităților în istoria românilor este important. Procesul de formare a statului român începe cu anul 1848. Revoluțiile care izbucnesc în Principate, Transilvania sau Banat au fost creația unui număr restrâns de oameni. Elita autohtonă a știut să pună în aplicare “Proclamația de la Islaz” profitând de interesele divergente ale Marilor Puteri. Cu trecerea timpului România a cunoscut schimbări importante în plan social. Elitele au fost angrenate, la rândul lor, într-un proces de schimbare. De la elita nobiliară, războinică a Evului Mediu s-a trecut, prin intermediul pașoptismului la o elită pașnică legitimată prin avere și/sau educație. Secolul care s-a scurs de la momentul 1848 până la instaurarea “de jure” a comunismului în România (1947) a produs personalități marcante în fiecare structură a societății.

Conectarea culturii și civilizației noastre la valorile și modelele occidentale a fost idealul generației de la 1848.

Pătrunderea și, ulterior, prezența armatei de ocupație sovietică a determinat ruperea de occident și conec-

tarea la valorile regimului comunist. Transformarea societății burgheze a vizat cele două sfere: publică și privată. Decimarea unei elite economice, politice, culturale care își asumase valorile burgheze-capitaliste s-a înscris în planul comunist de creare a omului nou.

Forma cea mai abjectă de transpunere a acestui plan în practică a fost cea de reeducare, cunoscută sub numele de “Fenomenul Pitești”.

Sub oblăduirea U.R.S.S., Partidul Comunist Român a ucis, schingiuit, maltratat sute de mii de vieți pentru a se crea societatea egalitară comunistă. Datorită acestei realități P.C.R a dezvoltat o politică de formare a unei noi elite educată prin intermediul școlii în spirit marxist-leninist. Din fericire tăvălugul roșu nu a putut să strivească prin teroare întreaga elită românească. O parte din aceasta, redusă numeric, a reușit să se salveze de la moarte alegând despărțirea de țară.

Partea cea mai activă a emigrației a încercat prin mijloace variate să prezinte în fața opiniei publice occidentale adevărata natură a regimului totalitar comunist. Reacția promptă a structurilor statului român a fost de a denigra în țară pe toți cei care, din exil, încercau să mențină speranța, iar în exterior să pună în aplicare

planuri de agresare fizică mergând până la asasinat politic.

Monica Lovinescu face parte din categoria românilor care au fost obligați să aleagă exilul, fiind una din personalitățile cele mai reprezentative pentru comunitatea românească din Europa Occidentală. Deținătoare a unei licențe în litere la Universitatea din București, are șansa de a primi o bursă de studiu din partea statului francez. Ajunsă la Paris asistă la procesul de comunizare a României fiind obligată să ceară azil politic. Aici își dedică cea mai mare parte a timpului analizei sistemului comunist românesc. În timp va publica articole și studii despre literatura română și ideologia comunistă în: *Kontinent*, *East Europe*, *Preuves*, *L'alternative*, *Les Cahiers de L'Est*, *Temoignages*, *La France Catholique* etc. Concomitent colaborează la reviste în limba română din exil: *Lucașarul*, *Caiete de Dor*, *Ființa Românească*, *Ethos*, *Contrapunct*, *Dialog*, *Agora* etc.

Din dorința de a face cunoscută cultura română în lume semnează capitolul despre teatrul românesc din *Histoire du Spectacle (Encyclopedie de la Pleiade, Gallimard)* și realizează o traducere din Ion Luca Cara-

giale a pieselor: *O noapte furtunoasă*, *Conu' Leonida față cu reacțiunea* și *O scrisoare pierdută*. Acestea vor fi adaptate pentru publicul francez împreună cu Eugen Ionescu.

În perioada anilor 1951-1975 va realiza emisiuni literare muzicale la Radiodifuziunea Franceză, pentru ca din 1962 să colaboreze la "Europa Liberă"

După anul 1967, în două din emisiunile sale intitulate "Teze și Antiteze la Paris" și "Actualitatea Românească", Monica Lovinescu va arăta publicului românesc adevărata "față" a comunismului. Adevărurile împărtășite lumii întregi în timpul emisiunilor va atrage mânia regimului care va ordona agresarea fizică a autoarei.

Activitatea publicistică a doamnei Lovinescu cuprinde mai multe volume: "Unde scurte I" (1978), "Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupașcu și Grigore Cugler" (1992), "Seismograme. Unde scurte II" (1993), "Posteritatea contemporană. Unde scurte III" (1994), "Est-etice. Unde scurte IV" (1994), "Pragul. Unde scurte V" (1995), "Insula Șerpilor. Unde scurte VI" (1996), "La apa Vavilonului, vol. I" (1999).

Al doilea volum al acestei ultime lucrări este

publicat în anul 2001 de către Editura Humanitas și reprezintă amintirile autoarei din perioada anilor 1960-1980.

Prin natura staturii morale și a poziției pe care o avea la Europa Liberă, Monica Lovinescu a cunoscut o mare parte a personalităților culturale românești din țară și din exil. Parcurgând paginile cărții observăm regretul autoarei că în țară nu s-a putut coagula o opoziție care să adune în primul rând oamenii de cultură. Regretul este cu atât mai mare cu cât în Polonia, Cehoslovacia și Ungaria se reușise acest lucru.

În carte sunt analizați zeci de oameni de cultură care sunt apreciați în funcție de două variabile: valoarea propriei creații și gradul de compromis făcut cu regimul.

Monica Lovinescu își îndreaptă atenția spre spațiul cultural pentru că este singura elită care poate determina prin luptă și sacrificiu căderea sistemului. Inerția acelora care sunt chemați să delegitimeze puterea de la București va provoca autoarei o remarcă amară considerându-i pe aceștia "orfani ai curajului" (p. 92).

Speranța a renăscut odată cu anul 1977. Revolta lui Paul Goma a înscris după multe decenii România pe harta dizidenței. Răspunsul "scriitorimii" române a fost

dezolant. În loc ca acest eveniment să genereze o mișcare, momentul 1977 s-a transformat într-un eșec.

Vinovați de soarta României nu sunt numai cei din țară, care au scuza că trăiau într-un regim totalitar, dar și acei membri ai exilului care dădeau dovadă de "slăbiciuni" ale vieții și care pentru o funcție onorifică erau în stare să "sape" pe oricine.

Intenția autoarei acestei recenzii nu este de a "diseca" lucrarea ci, în primul rând, a-l determina pe cititor să citească cu atenție pagină cu pagină. Aici vor fi recunoscute "monumente" ale imposturii care, în zilele noastre, au curajul să ducă campanii moralizatoare în

presă și la televiziune. Pentru acești oameni cartea Monicăi Lovinescu este ca o piesă de teatru în care actorii pornesc din scena I cu măști pentru ca pe parcurs să fie obligați să le scoată.

Concluzia amară pe care o pot sintetiza după parcurgerea filelor de jurnal este că membrii elitei românești din țară sau din exil pe care îi considerăm zei nemuritori, se transformă în oameni de rând. Și asta pentru că, nu-i așa, puțini și-au menținut de-a lungul timpului coloana verticală.

**Ioana CRISTEA
DRĂGULIN**

**CINE NE
CITEȘTE:**

Citesc cu mare plăcere "Sfera Politicii" fiindcă de multe ori, prin analizele sale "eretice" și "iconoclaste" îmi contrazice multe idei primite necritic și-mi luminează cotloanele spirituale unde se strâng plati-tudinile auzite sau citite în grabă în alte părți.

Bogdan Baltazar

Președintele

Băncii Române pentru

Dezvoltare, Groupe

Société Générale

TALON DE ABONAMENT LA REVISTA "SFERA POLITICII"

(vă rugăm completați cu majuscule)

DA, doresc un abonament la revista "SFERA POLITICII", începând cu numărul, pe perioada de:

3 luni (45.000 lei), 6 luni (90.000 lei), un an (180.000 lei)

Am achitat contravaloarea abonamentului, în sumă delei, cu mandat poștal nr. sau ordin de plată nr., în contul Fundației **Societatea Civilă**, nr. 2511.1-21280.1/ROL (lei) deschis la BCR, Sector 1 sau 251100222013126 (valută) deschis la BRD - SMB.

DA, doresc factură fiscală pentru abonamentul achitat.

Nume, Prenume....., Vârsta.....

Compania....., Cod fiscal.....

Profesia, Funcția

Adresa la care doriți să primiți abonamentul:

Strada....., Nr....., Bl....., Sc....., Et....., Ap.....

Localitatea, Cod poștal....., Județ/Sector.....

Telefon, Fax, E-mail

Vă rugăm completați în întregime acest talon și, împreună cu copia chitanței, sau a ordinului de plată al abonamentului, expediați-l în același plic, pe adresa : Fundația Societatea Civilă - Sfera Politicii, Piața Amzei, nr.13, et. 1, sect. 1, București, cu mențiunea "Talon abonament", sau prin fax la +40-1-312.84.96. Abonamentele se pot contracta și la sediul fundației, la adresa mai sus menționată. Relații suplimentare la tel. 659.57.90. Creșterile ulterioare ale prețului de vânzare al revistei nu vor afecta valoarea abonamentului contractat. În prețul abonamentului sunt incluse taxele poștale.

IPER (*The Institute for Political and Economic Research*) a fost înregistrat oficial la data de 5 februarie 1999 și a fost creat de o parte din membrii Fundației *Societatea Civilă*, o binecunoscută organizație non-guvernamentală fondată în septembrie 1992. Împreună cu aceasta institutul editează revista *Sfera Politicii*. IPER este un think-tank românesc ce își propune să promoveze cercetarea academică în domeniile: economie, politici publice, integrare europeană, cooperare regională, etc., cu scopul de a contribui la consolidarea instituțiilor democratice. Membrii institutului sunt persoane cu activitate academică recunoscută pe plan național și internațional (economisti, sociologi, avocați, jurnaliști, analiști politici) ce vor să realizeze analize profunde ale vieții sociale, politice și economice românești.

Activități 1999-2001:

1999-2001 Co-editarea, împreună cu Fundația Societatea Civilă, a revistei *Sfera Politicii* în care au fost abordate teme precum: *reforma în educație* (Politică și Educație – 45), *problema discriminării etnice, politici sociale pentru rromi* (În căutarea identității – 58), *integrare europeană, negocierile de aderare, adoptarea acquis-ului comunitar, Pactul de Stabilitate în Balcani, politica de securitate a Uniunii Europene, reforma instituțională*, etc.

1999-2001 IPER a organizat numeroase seminarii împreună cu studenții de la Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București, Facultatea de Relații Internaționale, Academia de Științe Economice, București.

1999 – Proiectul *USA-România Security Relationship: A Case for Transatlantic Partnership*. Activități: “*The Consequences of the Decisions taken at the NATO’s Washington Summit on Romania’s Security and Prospects for NATO Integration*” (seminar internațional - 12 mai, 1999)

1999 – Proiectul *Monitoring the Romanian Press during the Strike on Yugoslavia*.

1999 – *Ten Years after the Fall of Communism (seminar internațional – 5-7 noiembrie 1999)* – au participat analiști politici, jurnaliști, diplomați, foști dizidenți din Cehia, Polonia, Slovacia, Ungaria, Germania, România.

1999/2000 – **Un proiect realizat în colaborare cu Civic Education Project ce s-a concretizat în: masa rotundă cu tema “Legea răspunderii ministeriale în Dreptul Comparat” (15 Decembrie 1999) și masa rotundă cu tema “Investițiile străine în România” (23 Aprilie 2000)**

2000 – *Social Trust and Economic Inequality* (ianuarie 2000, conferință ținută de prof. Eric Uslaner, Maryland SUA). **Au participat jurnaliști, politicieni, factori de decizie, analiști politici și economici, etc.**

2000 – *The Electoral System in USA* (februarie 2000, conferință ținută de prof. Edmund Beard, University of Massachusetts) Au participat jurnaliști, politicieni, factori de decizie, analiști politici și economici, etc.

2000 – Proiectul *New Security Issues in Balkans, Risk Factors, Common Policy Approaches and Public Perception*. **Din acest program fac parte:**

2000 – *One Year after NATO bombardments in Yugoslavia* (seminar internațional – 23-24 iunie, 2000). Au participat cadre didactice universitare, sociologi, politologi, analiști economici, diplomați (James Rosapepe – Ambasadorul SUA; Marco Bello – Ambasadorul Albaniei), oficiali din Ministerul Apărării, jurnaliști din România, Ungaria, Yugoslavia, Turcia, Croația, SUA.

2000 – *Balkanii la cumpăna dintre veacuri (masă rotundă - martie 2000)* în colaborare cu Fundația *Societatea Civilă*

2001 - *The Stability Pact: problem or solution?* (masă rotundă internațională - 23 mai 2001)
Moderator: Stelian Tănase – analist politic. Au participat: Mircea Geoană - Ministru de Externe, Adrian Severin - Președintele Adunării Parlamentare a OSCE, Mihai Răzvan Ungureanu - Comisarul pentru Europa de Sud-Est al Pactului de Stabilitate, Adrian Pop – Director Adjunct, Institutul de Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, gen. Mihai Ionescu, Dan Pavel - analist politic, Cistian Pîrvulescu - analist politic, Valentin Stan - analist politic)

2001(9 Octombrie) *Lansarea raportului și masa rotundă “The Security Risks and Policy Approaches in Southeastern Europe”* Autori: Marian Chiriac, Sabina Fati, Mircea Maniu, Adrian Pop, Stelian Tănase.

Activități viitoare: Masa rotundă “**Relațiile româno-maghiare – analize, prognoză**”, Masa rotundă “**Cooperarea regională**”, Lansarea numărului aniversar – “**Sfera Politicii 100**” și *Premiile Sfera* ediția a V-a

